

2020

jaarverslag

INTRODUCTIE

In dit jaarverslag legt het bestuur verantwoording af over het in 2020 gevoerde beleid en de behaalde resultaten.

Het pensioenfonds en zijn omgeving zijn in het verslagjaar sterk beïnvloed door de wereldwijde coronacrisis. De door vele landen opgelegde reis- en transportbeperkingen hadden ernstige gevolgen voor werkgever KLM. De bedrijfsactiviteiten van KLM zijn in het verslagjaar sterk verminderd, waardoor er veel minder omzet was en forse bezuinigingsmaatregelen niet te voorkomen waren. Het bestuur is zich zeer bewust van de grote impact die dit alles heeft op alle bij KLM betrokkenen. De Nederlandse overheid heeft verschillende steunmaatregelen getroffen voor ondernemingen, waaronder KLM. De betaling van de verschuldigde pensioenpremies bleef voldoende gewaarborgd. Om KLM tegemoet te komen heeft het bestuur ermee ingestemd dat de premie vanaf april 2020 per kwartaal werd betaald. Vanaf 2021 wordt de pensioenpremie door KLM weer op maandbasis betaald.

De coronacrisis had ook gevolgen voor de dagelijkse operatie van het pensioenfonds. Mede dankzij een goede infrastructuur en tijdige voorbereiding konden bestuur, pensioenfondsorganen en medewerkers van de uitvoeringsorganisatie vanaf medio maart 2020 nagenoeg volledig thuiswerken en vonden bijeenkomsten en vergaderingen veelal digitaal doorgang. Het bestuur en de pensioenfondsorganen kwamen sinds maart 2020 slechts sporadisch fysiek bijeen.

De rente is in 2020 verder gedaald hetgeen gevolgen heeft voor de dekkingsgraden. Na het eerste kwartaal herstelden de aandelenkoersen en heeft het fonds goede aandelenrendementen behaald. Het fonds heeft per 1 januari 2021 helaas geen indexatie kunnen verlenen. Kortingen waren evenmin aan de orde.

Nieuwe pensioenregeling

Eind augustus 2020 heeft het bestuur het Onderhandelingsresultaat Pensioenregeling KLM Grondpersoneel 2021 ontvangen, waarin de door arbeidsvoorwaardelijk overleg overeengekomen afspraken over een nieuwe pensioenregeling zijn opgenomen. In november 2020 heeft het bestuur de definitieve afspraken en het verzoek tot opdrachtaanvaarding ontvangen. Het fonds heeft een projectorganisatie opgezet en er is een bestuurlijke werkgroep ingericht, die de besluitvorming in het bestuur voorbereidt.

In het kader van de opdrachtaanvaarding beoordeelt het pensioenfonds de financiële opzet, de evenwichtigheid en de uitvoerbaarheid van de afspraken. De doelstellingen van het fonds en de beleidsuitgangspunten, waaronder de risicohouding en de toeslagambitie, dienen daarvoor als basis. Eind april 2021 heeft het bestuur een voorgenomen besluit genomen tot opdrachtaanvaarding van de pensioenregeling 2021. In juni zal het bestuur een definitief besluit nemen.

Resultaten

Het pensioenfonds behaalde in 2020 een totaalrendement van 5,8% (in 2019 15,5%). Dit was inclusief het resultaat op derivaten ter afdekking van risico's. De koerswinsten na een aanvankelijke sterke daling van de beurzen zorgden uiteindelijk voor een positief aandelenjaar met 12,4% rendement.

Het belegd vermogen van het pensioenfonds bedroeg per 31 december 2020 in totaal 10,3 miljard euro. De (beleids)dekkingsgraad daalde in 2020 van 108,2% naar 97,9%. Tegenover het gestegen vermogen stonden de oplopende verplichtingen, als gevolg van de lage marktrente. De dekkingsgraad heeft daardoor, ondanks de positieve rendementsontwikkeling, gedurende het hele jaar onder druk gestaan. Daardoor was het per 1 januari 2021 ondanks het goede beleggingsresultaat, wettelijk niet mogelijk om te indexeren.

Ontwikkelingen zoals thuiswerken en online winkelen versnelden door de coronacrisis en hadden een negatieve impact op vastgoed, waardoor deze categorie met 3,5% daalde. De gedaalde rente droeg bij aan een positief rendement van 4,4% op vastrentende waarden.

Bestuur en toezicht

Het bestuur werd in december 2020 versterkt met een nieuw bestuurslid namens de deelnemers, de heer Zwart. Mevrouw Pronk is in 2020 herbenoemd als bestuurslid namens de werkgever.

Sinds 2019 wordt het interne toezicht uitgeoefend door een raad van toezicht (RvT). Ook in het tweede jaar zijn er met de RvT goede, zinvolle discussies gevoerd. Ook heeft de RvT gesprekken gevoerd met individuele bestuursleden en heeft een lid van de RvT een bestuursvergadering bijgewoond.

Op 1 september 2019 waren alle sleutelfuncties volledig ingericht en operationeel. In 2020 zijn door de sleutelfunctiehouder audit twee audits uitgevoerd, op de uitbesteding aan BSG en op IT & Cybersecurity. De sleutelfunctiehouder risicobeheer heeft een Eigenrisicobeoordeling (ERB) en een tussentijdse ERB op het sponsorisico als gevolg van de coronacrisis uitgevoerd en heeft meerdere risico-opinies gegeven. De actuariële sleutelfunctiehouder heeft onder andere een controle op de datakwaliteit uitgevoerd, heeft ieder kwartaal de betrouwbaarheid en adequaatheid van de berekening van de technische voorziening uitgevoerd en heeft een oordeel gegeven over de basisgegevens. Zowel de sleutelfunctiehouder risicobeheer als de actuariële sleutelfunctiehouder hebben een opinie gegeven bij het besluit over de nieuwe pensioenregeling. De aanbevelingen van de sleutelfunctiehouders zijn in 2020 of worden in 2021 opgepakt.

Beleggingsbeleid

Beleggingen

Het bestuur heeft begin 2020 de gevolgen van de coronacrisis voor het beleggingsbeleid in kaart gebracht om tijdig te kunnen bijsturen. In het begin van de coronacrisis werd wekelijks vergaderd. De frequentie is in de loop van de tijd afgenomen en vanaf de zomer vergaderde het bestuur weer volgens het in 2019 opgestelde vergaderrooster.

Het bestuur is in 2019 begonnen met een ALM-studie gericht op evaluatie en eventuele herijking van het strategische beleggings- en afdekkingsbeleid. Mede met het oog op deze studie, maar ook voor de opdracht aanvaarding van eventuele nieuwe pensioenafspraken, heeft het bestuur in 2019 een risicobereidheidsonderzoek onder deelnemers uitgevoerd. Het bestuur heeft de ALM-studie in het eerste halfjaar van 2020 afgerond en besloten om de vastgoedportefeuille te verhogen met 5% en de aandelenportefeuille te verlagen met 5%. De uitvoering van dit besluit is aangehouden in verband met mogelijke wijziging van de pensioenregeling en de lopende allocatiestudie vastgoed. Op basis van de (voorlopige) bekende consequenties van de nieuwe pensioenregeling en de uitkomst van de allocatiestudie heeft het bestuur begin 2021 kunnen besluiten tot implementatie van dit besluit.

In 2020 is een allocatiestudie uitgevoerd om na te gaan of het huidige vastgoedbeleid van het pensioenfonds nog voldoet. Naar aanleiding van de uitkomsten van deze studie heeft het bestuur begin 2021 besloten de vastgoedportefeuille in te richten met een allocatie van 60% naar privaat vastgoed, 20% naar publiek vastgoed en 20% naar private infrastructuur. In 2020 is het in 2019 genomen besluit om de samenstelling van strategische allocatie van de vastrentendewaardenportefeuille te wijzigen, geïmplementeerd. De verhouding matching/return portefeuille is aangepast naar 40%/60% en binnen de returnportefeuille is besloten tot allocatiewijzigingen.

Maatschappelijk verantwoord beleggen

In het eerste halfjaar van 2020 heeft het pensioenfonds Minerva als stemmanager en Hermes als engagementmanager geselecteerd. Hiermee geeft het fonds invulling aan een uitgebreider betrokkenheidsbeleid.

Vanwege de sterke ontwikkeling die maatschappelijk verantwoord beleggen doormaakt, is in de beleidskaders vastgesteld dat het fonds het ESG-beleid minimaal jaarlijks herijkt. In 2020 is het ESG-beleid uitgebreid met een stem- en engagementbeleid. Het fonds heeft stemrichtlijnen geformuleerd, op basis waarvan Minerva stemmen uitbrengt op alle liquide aandelen in de portefeuille van het pensioenfonds.

Een belangrijk onderdeel van de Shareholder Rights Directive II (SRDII) van de EU is transparantie over het stemmen tijdens aandeelhoudersvergaderingen. De website geeft daarom uitleg over het stembeleid van het fonds en rapporteert over het stemgedrag.

Kosten

In 2020 bedroegen de kosten per deelnemer, inclusief eenmalige activiteiten en btw, 262 euro (2019: 250 euro). Exclusief btw bedroegen de kosten 219 euro per deelnemer (2019: 212 euro). Met dit bedrag liggen de kosten (exclusief btw) nagenoeg op het in het verleden besproken doelniveau van 200 euro.

Door de jaren heen is de pensioenregeling steeds complexer geworden, onder meer door maatwerkoplossingen en tussentijdse aanpassingen. In 2020 is uitvoering gegeven aan het besluit om de bestaande regelingen om te zetten en actuarieel om te rekenen naar de pensioenrichtleeftijd van 68 jaar. Dat zorgt voor administratieve lastenverlichting.

De kosten voor het vermogensbeheer bedroegen 0,45% van het gemiddeld beheerd vermogen (2019: 0,41%). De verhoging houdt vooral verband met het feit dat het pensioenfonds meer heeft betaald aan prestatievergoedingen door de goede rendementen. De beheervergoeding voor liquide beleggingen daalde verder met 3 basispunten door meer passief te beleggen. De extra investeringen in hypotheek (onderhands) kostten het fonds 2 basispunten.

De transactiekosten zijn met 7 basispunten gestegen in vergelijking met 2019 (2019: 0,18% en 2020: 0,25%). Deze stijging werd veroorzaakt door de geheel vernieuwde indeling van de portefeuille, met de bijbehorende transactiekosten, op basis van de allocatiestudie vastrentende waarde.

De in 2019 gerealiseerde vereenvoudiging van de poolstructuur en reductie van het aantal mandaten heeft in 2020 tot verdere reductie van de beheerkosten geleid.

Het bestuur wil tot slot iedereen bedanken die zich in het verslagjaar voor het pensioenfonds heeft ingezet.

Amstelveen, 27 mei 2021

Het bestuur van Stichting Algemeen Pensioenfonds KLM

Arend de Jong
vicevoorzitter

Hans de Roos
vicevoorzitter

Verdrietig en verslagen hebben wij kennisgenomen van het plotselinge en veel te vroege overlijden van

PETRA SILVEN-KEIJZER

22 april 1965

25 mei 2021

Petra heeft zich ruim 20 jaar vol passie ingezet voor haar vak en als onze adviseur. Met haar deskundigheid en toewijding heeft zij een grote bijdrage geleverd aan de verdere ontwikkeling van onze fondsen. We gaan haar inzet, kennis en innemende persoonlijkheid ongelooflijk missen en wij wensen haar familie en dierbaren veel sterkte met dit enorme verlies.

Namens de huidige en voormalige bestuurders van

Stichting Algemeen Pensioenfonds KLM

INHOUD

Introductie	I	6 Kosten	33
Inhoud	V	6.1 Kosten pensioenuitvoering	33
Kerncijfers 2020	VI	6.2 Kosten vermogensbeheer	34
Bestuursverslag	VIII	6.3 Transactiekosten	37
1 Profiel pensioenfonds	1	6.4 Vergelijking pensioenuitvoerings- en vermogensbeheerkosten met andere pensioenfondsen	37
1.1 Organisatie (situatie per ultimo 2020)	1	6.5 Verhouding rendement en kosten	39
1.2 Rechtsvorm en bestuursmodel	1	7 Risicomanagement	40
1.3 Missie, visie en strategie	2	7.1 Risicobeleid	40
1.4 Doelgroep jaarverslag	3	7.2 Risicomanagementorganisatie	44
1.5 Pensioenregelingen	3	7.3 Ontwikkelingen risicomanagement	46
1.6 Risicohouding	4	8 Opdrachtaanvaarding nieuwe pensioenregeling	47
2 Externe ontwikkelingen	5	9 Ontwikkelingen na balansdatum	49
2.1 Financiële markten in 2020	5	10 Verslag raad van toezicht	50
2.2 Wetgeving en overheidsbeleid	6	11 Oordeel verantwoordingsorgaan	58
2.3 Toezicht in 2020	7	Jaarrekening 2020	61
3 Interne ontwikkelingen	9	Balans per 31 december	62
3.1 Financiële positie pensioenfonds	9	Rekening van baten en lasten	63
3.2 Pensioenregeling en uitvoering	11	Kasstroomoverzicht	64
4 Beleid	13	Toelichting algemeen	65
4.1 Ontwikkeling beleggingsbeleid	13	Toelichting op de balans	75
4.2 Financieel beleid	18	Risicobeheer	91
4.3 Communicatiebeleid	21	Toelichting rekening van baten en lasten	100
4.4 Pensioenuitvoeringsbeleid	23	Overige gegevens	117
5 Governance	24	Bestemming van het resultaat	117
5.1 Inrichting van de governance	24	Actuariële verklaring	118
5.2 Geschiktheid en evaluatie	27	Controleverklaring van de onafhankelijke accountant	120
5.3 Uitvoering en uitbesteding	27	Bijlagen	129
5.4 Externe relaties	28	Personalia (stand per 27 mei 2021)	130
5.5 Gedragsregelingen	28	Functies en nevenfuncties	131
5.6 Privacybeleid	31	bestuur en raad van toezicht	131
5.7 Sancties	32	Deelnemersbestand	134
		Ontwikkelingen 2011-2020	136

KERNCIJFERS 2020

(bedragen in miljoenen euro's)

	2020	2019
Deelnemers		
Aantal actieve deelnemers	12.418	14.230
Aantal gewezen deelnemers	9.268	8.257
Aantal pensioengerechtigden	11.337	10.695
Totaal	33.023	33.182
Pensioenactiviteiten		
Premie voor risico pensioenfonds	145,1	139,5
Premie voor risico deelnemers	0,8	0,7
Kostendekkende premie	276,5	226,4
Gedempte kostendekkende premie	131,8	131,9
Pensioenuitkeringen	183,7	172,1
Pensioenuitvoeringskosten	6,3	6,1
Vermogen		
Stichtingskapitaal en reserves	418,4	876,9
Voorziening pensioenverplichtingen voor risico pensioenfonds	9.860,7	8.890,4
Voorziening pensioenverplichtingen voor risico deelnemers	4,4	3,6
Dekkingsgraad		
Nominale dekkingsgraad	104,2%	109,9%
Beleidsdekkingsgraad	97,9%	108,1%
Vereiste dekkingsgraad volgens FTK	121,3%	122,4%
Reële dekkingsgraad	78,6%	84,2%
Wettelijke reële dekkingsgraad	80,4%	87,4%
Indexering		
Pensioenrechten actieve deelnemers	0,00%	0,00%
Ingegane pensioenen en premievrije pensioenrechten	0,00%	0,00%
Beleggingen voor risico pensioenfonds		
Vastgoed	924,2	951,2
Aandelen	4.103,5	4.068,9
Vastrentende waarden	4.803,4	4.874,2
Overig	424,1	-85,9
Totaal	10.255,2	9.808,4

	2020	2019
Beleggingen voor risico deelnemers		
Vastgoed	0,3	0,3
Aandelen	1,7	1,4
Vastrentende waarden	2,2	1,9
Overig	0,2	-
Totaal	4,4	3,6
Rendement beleggingen voor risico pensioenfonds		
Rendement vastgoed	-3,5%	11,7%
Rendement aandelen	9,6%	22,6%
Rendement vastrentende waarden	4,4%	10,8%
Totaalrendement	5,8%	15,5%
Vijfjaarsgemiddeld totaalrendement	7,2%	6,2%
Tienjaarsgemiddeld totaalrendement	7,2%	7,6%
Rendement beleggingen voor risico deelnemers		
Rendement vastgoed	-14,6%	25,9%
Rendement aandelen	5,1%	27,3%
Rendement vastrentende waarden	3,5%	13,0%
Totaalrendement	3,0%	19,8%
Kostenratio's		
Pensioenuitvoeringskosten per deelnemer (bedragen in euro's)	262	250
Kosten vermogensbeheer/gemiddeld belegd vermogen	0,46%	0,41%
Transactiekosten/gemiddeld belegd vermogen	0,25%	0,18%

Meer informatie?

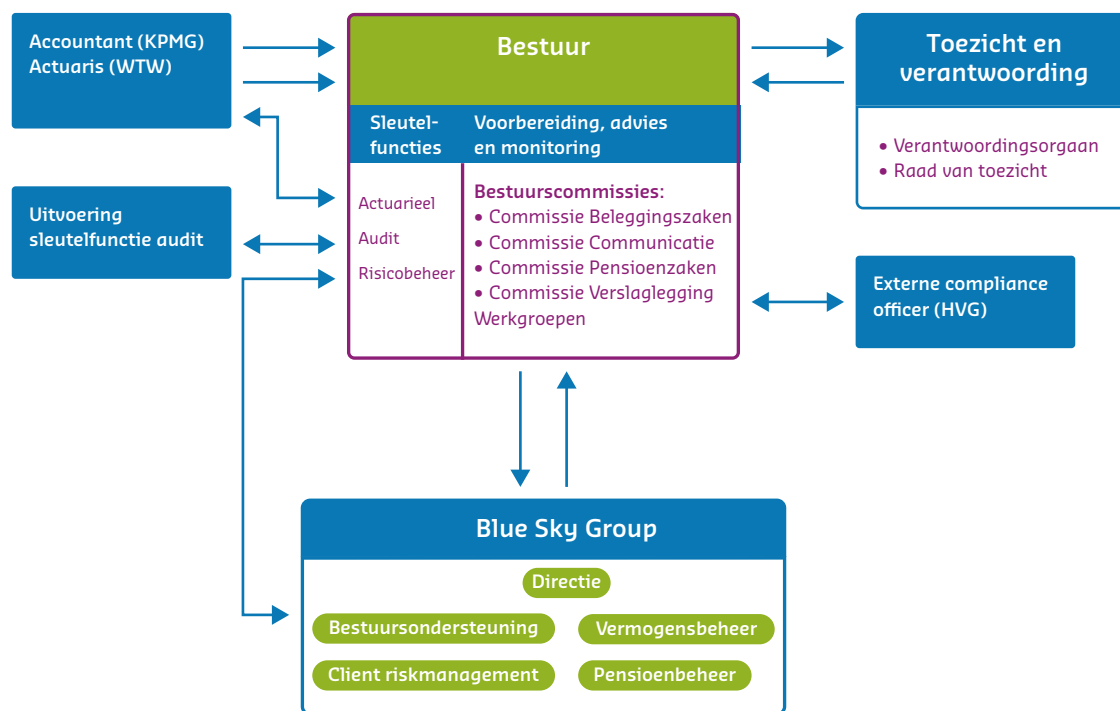
Meer informatie over het pensioenfonds vindt u op www.klmgrondfonds.nl. Hier kunt u ook een begrippenlijst bekijken met een toelichting op technische termen uit dit jaarverslag. Vragen over het fonds of het gevoerde beleid kunt u stellen aan het bestuur met een e-mail naar bestuur@klmgrondfonds.nl.

2020

bestuursverslag

1 PROFIEL PENSIOENFONDS

1.1 Organisatie (situatie per ultimo 2020)

1.2 Rechtsvorm en bestuursmodel

Juridische vorm

De Stichting Algemeen Pensioenfonds KLM is een onafhankelijke rechtspersoon die geheel losstaat van KLM N.V. Voor de bescherming van de belangen van de deelnemers, gewezen deelnemers en pensioengerechtigden is het wettelijk verplicht dat het pensioenfonds het pensioenvermogen afgescheiden van de verbonden onderneming beheert. Het fonds is een ondernemingspensioenfonds en is opgericht in 1932.

Bestuursmodel

Het pensioenfonds kent een zogeheten paritair plus bestuursmodel. Het bestuur van het pensioenfonds bestaat uit vertegenwoordigers van werknemers, de pensioengerechtigden en de werkgever. Daarnaast zijn twee bestuursleden met specifieke expertise aan het bestuur toegevoegd. Deze bestuursleden zijn niet voorgedragen door de belanghebbenden.

Een onafhankelijke voorzitter zonder stemrecht leidt de bestuursvergaderingen. Het fonds kent een drietal sleutelfuncties: actuariel, risicobeheer en audit. De sleutelfuncties hebben een controlerende en in voorkomende gevallen een adviserende rol. De verantwoordelijkheid (houderschap) voor de risicobeheerfunctie en de auditfunctie is belegd in het bestuur. Het houderschap van de actuariële sleutelfunctie wordt uitgevoerd door de certificerend actuaris.

Het bestuur legt verantwoording af over het gevoerde beleid aan het verantwoordingsorgaan. Dat bestaat uit twaalf vertegenwoordigers van werknemers, pensioengerechtigden en de werkgever. Het interne toezicht wordt uitgeoefend door een raad van toezicht (RvT), die bestaat uit drie onafhankelijke deskundigen.

Het pensioenfonds heeft het pensioen- en vermogensbeheer en de bestuursondersteuning uitbesteed aan uitvoeringsorganisatie Blue Sky Group (BSG). Een actuaaris van BSG is adviserend actuaaris van het fonds. Verder fungeert een cliënt risk manager van BSG als sleutelfunctie vervuller risicobeheer. Deze cliënt risk manager heeft een directe rapportage lijn naar de sleutelfunctiehouder risicobeheer in het bestuur. De vervuller van de sleutelfunctie audit is belegd bij BDO en van actuarieel bij Willis Towers Watson.

Het bestuur heeft KPMG aangesteld als accountant van het fonds en Willis Towers Watson Netherlands B.V. als certificerend actuaaris. De compliancefunctie is belegd bij Holland van Gijzen Law LLP (HVG).

De personele samenstelling van de organen van het fonds staat in de bijlage Personalia.

1.3 Missie, visie en strategie

Missie

Het pensioenfonds heeft de missie, visie en strategie vastgelegd in een strategiedocument. De missie van het pensioenfonds luidt:

Het uitvoeren van de pensioenregelingen, overeengekomen tussen KLM en de werknemersorganisaties voor KLM grondpersoneel. Een en ander met zo veel mogelijk koopkrachtbehoud, acceptabele risico's voor de premiebetalers (sponsor en actieve deelnemers), aanvaardbare kosten en evenwichtige afweging van de belangen van alle bij de pensioenregelingen betrokkenen.

Doelstelling en ambities

De statutaire doelstelling van het pensioenfonds is het verzekeren van ouderdoms-, nabestaanden- en invaliditeitspensioen voor het grondpersoneel van KLM. Het fonds heeft dit uitgewerkt in ambities voor onder meer koopkrachtbehoud, acceptabele risico's en aanvaardbare kosten.

Visie

De toekomstvisie luidt:

Het Algemeen Pensioenfonds KLM voert, samen met strategisch partner Blue Sky Group, een complete portfolio van pensioenproducten voor grondpersoneel van de KLM Groep. De producten zijn concurrerend qua serviceniveau, beleggingsresultaten, maatschappelijke verantwoordelijkheid, kostenniveau en communicatie met deelnemers. Ondernemingen in de KLM Groep brengen de uitvoering van alle pensioenregelingen voor grondpersoneel onder bij het Algemeen Pensioenfonds KLM. Het fonds staat open voor vergaande synergiestappen met fondsen voor andere personeelscategorieën in de KLM Groep. Bij regelingen waar keuzevrijheid voor deelnemers bestaat kiezen medewerkers vrijwel zonder uitzondering voor de producten van het fonds en de Blue Sky Group.

Strategie

Het bestuur ziet voor de komende jaren de volgende strategische thema's en heeft daar concrete acties aan gekoppeld:

- *Realisatie van de ambitie van het fonds:* het bestuur streeft naar verdere optimalisering van rendement-/risicoverhouding van de beleggingen en bewaakt de toereikendheid van de premie. Het bestuur draagt zorg voor transparantie over kansen en risico's (eerlijke verwachtingen).
- *Concurrerend kostenniveau:* het bestuur zet in op sturing en aansluiting op de begrotingscyclus van de uitvoeringsorganisatie. Dat houdt onder meer in het bepalen van kostentargets (voor pensioenuitvoering, bestuursondersteuning en vermogensbeheer) en afspraken daarover met de uitvoeringsorganisatie. Verder zoekt het bestuur mogelijkheden tot vereenvoudiging van de pensioenregeling en treedt het daarover in overleg met de arbeidsvoorwaardelijke partijen. Het bestuur onderneemt acties gericht op mitigering van de btw-last.

- *Inulling van de strategische relatie met de uitvoeringsorganisatie:* het bestuur werkt met de uitvoeringsorganisatie aan een zakelijke relatie. Duidelijk opdrachtgeverschap vormt hiervan onderdeel. Verder volgt het bestuur de realisatie van de strategie van de uitvoeringsorganisatie (schaalvergroting, productontwikkeling) en bewaakt het of de realisatie spoort met de belangen van het fonds, zoals kostenefficiëntie, continuïteit en kwaliteit van de uitvoering, inclusief wendbaarheid en innovatie.

1.4 Doelgroep jaarverslag

Met dit jaarverslag informeert het pensioenfonds de deelnemers, gewezen deelnemers en pensioengerechtigden en hun nabestaanden, KLM N.V., de interne en externe toezichthouders en andere belanghebbenden van het pensioenfonds over het gevoerde beleid en de financiële resultaten. Dit verslag betreft de formele, wettelijk vereiste verantwoording. Het fonds informeert deelnemers en pensioengerechtigden ook via andere communicatiemiddelen over het gevoerde beleid en de gerealiseerde resultaten.

1.5 Pensioenregelingen

Het pensioenfonds voert de pensioenregeling uit voor het grondpersoneel van KLM en het personeel van KLM Flight Academy, en een afzonderlijke pensioenregeling voor het personeel van KLM Health Services.

De basisregeling van het pensioenfonds is een voorwaardelijk geïndexeerde middelloonregeling. Daarnaast biedt het pensioenfonds een nettopensioenregeling aan.

Basispensioenregeling

De basispensioenregeling is een uitkeringsovereenkomst. In de basispensioenregeling bouwen deelnemers over een pensioengevend loon van maximaal 110.111 euro (niveau 2020) ouderdomspensioen en nabestaandenpensioen op. Het opbouwpercentage voor het ouderdomspensioen bedraagt 1,895%. Het nabestaandenpensioen op opbouwbasis bedraagt 70% van het ouderdomspensioen.

Daarnaast is er een facultatief nabestaandenpensioen over toekomstige diensttijd, verzekerd op risicobasis. Dit nabestaandenpensioen bedraagt 70% van de toekomstige opbouw van het ouderdomspensioen. De deelnemer kan afzien van deze risicoverzekering.

Verder voorziet de basispensioenregeling in een:

- wezenpensioen;
- Anw-hiaatverzekering;
- arbeidsongeschiktheidspensioen en premievrijstelling bij arbeidsongeschiktheid.

Nettopensioenregeling

De nettopensioenregeling is een premieregeling. Deelnemers met een pensioengevend loon boven 110.111 euro (niveau 2020) sparen op vrijwillige basis voor een aanvullend pensioenkapitaal. De premie die het fonds hiervoor op het nettoloon (boven de aftoppingsgrens) laat inhouden, is leeftijdsafhankelijk. Het pensioenfonds belegt de ontvangen premies volgens het 'life cycle'-principe: naarmate de pensioendatum dichterbij komt, verlaagt het pensioenfonds het risicoprofiel van de beleggingen. De deelnemer koopt met het nettopensioenkapitaal op de pensioendatum een nettopensioenuitkering bij een verzekeraar.

De nettopensioenregeling is gedeeltelijk ook een uitkeringsovereenkomst. Voor de partner en kinderen van de deelnemer heeft het fonds een nettonabestaandenpensioen en een nettowezenpensioen verzekerd. Het fonds brengt hiervoor een overlijdensrisicopremie in mindering op de premie-inleg. Bij overlijden van de deelnemer keert het pensioenfonds het nettonabestaandenpensioen en het nettowezenpensioen uit aan de achterblijvende partner en kinderen.

1.6 Risicohouding

Op grond van het financiële toetsingskader (FTK) moet ieder pensioenfonds zijn risicohouding bepalen en vastleggen. Daarmee geven het pensioenfonds en zijn belanghebbenden aan in hoeverre ze risico's willen lopen bij de pensioenuitvoering.

Het bestuur heeft de risicohouding van het pensioenfonds bepaald na afstemming met de arbeidsvoorwaardelijke partijen en het horen van het verantwoordingsorgaan. Allereerst gaat het om de kwalitatieve risicohouding. De belanghebbenden van het fonds delen de langetermijndoelstelling van het pensioenfonds. Voor de kortere termijn hebben de premiebetalers (werkgever en werknemers) voorkeur voor een stabiele pensioenpremie, passend bij de pensioenambitie. De deelnemers (actieven, gewezen deelnemers, pensioengerechtigden en overige aanspraakgerechtigden) willen graag een waardevast pensioen. Daarnaast is er een kwantitatieve risicohouding. In 2020 is dit nader ingevuld. Uitgaande van een vastgesteld niveau van 121,6% van het vereist eigen vermogen (VEV) wordt een maximale stijging van het VEV van 2,5%-punt toegestaan.

Voor de lange termijn hangt de kwantitatieve risicohouding samen met de door het bestuur vastgestelde ondergrenzen van de haalbaarheidstoets. Deze ondergrenzen zijn:

- mediaan scenario: pensioenresultaat: 90%;
- relatieve maximale afwijking verwacht pensioenresultaat in slechtweersscenario: 35%;
- mediaan scenario vanuit dekkingsgraad die voldoet aan VEV: pensioenresultaat: 90%.

Voor de nettopensioenregeling komt de risicohouding tijdens de opbouwfase tot uitdrukking in een door het bestuur vastgestelde maximaal aanvaardbare afwijking van het pensioen in een pessimistisch scenario (5% percentiel) ten opzichte van het verwachte pensioen in een verwacht scenario (mediaan). De risicohouding is daarbij getoetst op basis van de regeling tot vaststelling van de rekenmethodieken voor weergave van het ouderdomspensioen in scenario's (URM) en de uniforme set die De Nederlandsche Bank (DNB) beschikbaar stelt. Deze ondergrenzen worden weergegeven in onderstaand tabel:

(in %)

	Vast	Variabel
Duur tot pensioendatum		
0-5 jaar	17,0	29,0
5-10 jaar	28,0	38,0
10-15 jaar	38,0	43,0
15-20 jaar	43,0	50,0
20-30 jaar	51,0	57,0

Na meting van de risico's in 2020 is de risicohouding vanaf 2020 tijdelijk verruimd in afwachting van een nadere evaluatie en in afwachting van keuzes die het pensioenfondsbestuur zal maken richting 2023 in het kader van het vernieuwde pensioenstelsel.

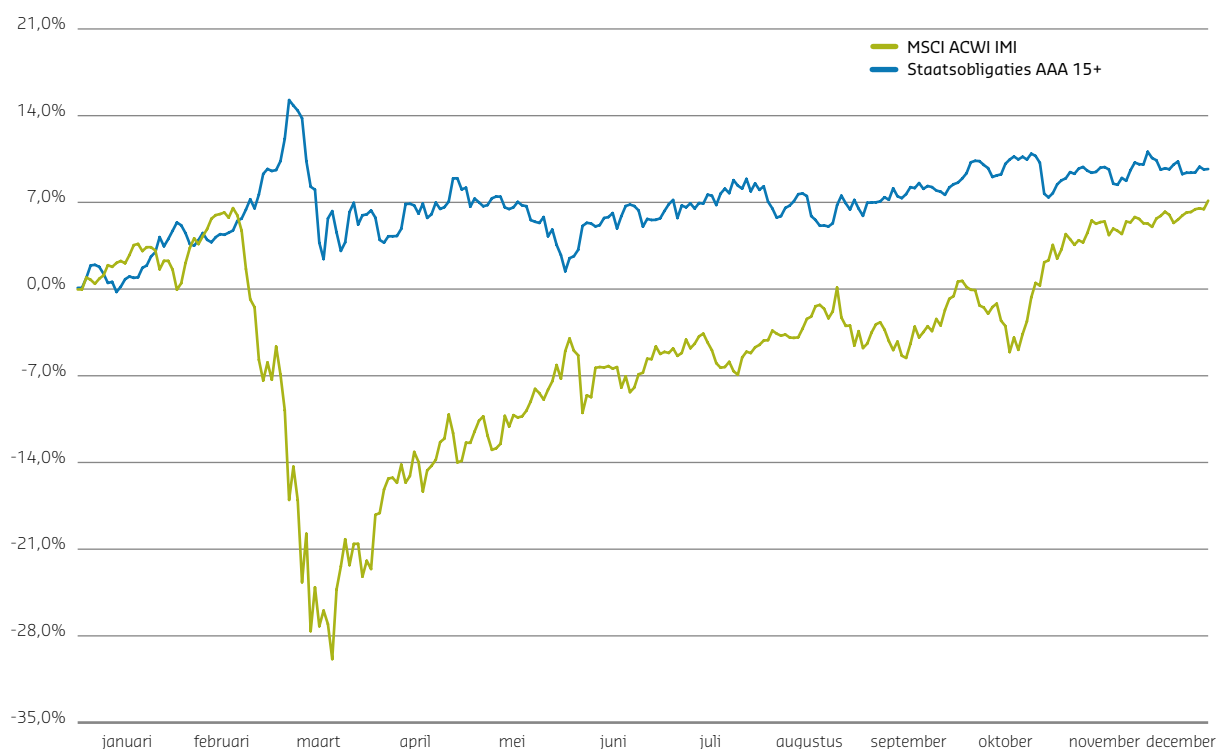
Het nemen van risico is in de visie van het fonds inherent aan het behalen van rendement. Voldoende rendement is een voorwaarde voor het realiseren van de ambitie om de pensioenen en opgebouwde aanspraken te kunnen indexeren. Over het algemeen heeft het pensioenfonds daarom een licht offensieve 'risk appetite'. Dit is de mate van risico die het fonds bereid is te accepteren zonder dat de realisatie van zijn doelstellingen in gevaar komt.

2 EXTERNE ONTWIKKELINGEN

2.1 Financiële markten in 2020

De coronacrisis heeft een stevig stempel gedrukt op de stemming van de financiële markten in 2020. Andere factoren waren onder andere de Amerikaanse verkiezingen en de Brexit. De figuur hieronder geeft een overzicht van het rendement op de brede aandelenindex en langlopende staatsobligaties in 2020.

Figuur: Verloop van de MSCI ACWI IMI Index en staatsobligaties AAA 15+ in euro's en twintigjaars rente

Een belangrijke vraag was hoe de economie zou herstellen na het begin van de coronacrisis. De Verenigde Staten (VS) en Azië (vooral China) lieten een V-vormig, snel herstel zien. Het economisch herstel in Europa volgde een trager, meer U-vormig patroon met een beperkte terugval door de nieuwe golven van coronabesmettingen in het najaar.

Daarbij was er een tweedeling tussen winnaars en verliezers van de corona-uitbraak, in lijn met het zogenaamde K-vormige scenario. Arme landen en armere delen van de bevolking worden harder door corona geraakt dan de meer welvarende mensen en landen. Het verschil tussen arm en rijk is door corona en het monetair beleid, waardoor onder meer de huizenprijzen sterk zijn opgelopen, verder toegenomen. Binnen aandelen was ook een duidelijke tweedeling zichtbaar tussen sectoren die van de door corona versterkte trends profiteerden en sectoren die enorme tegenslagen moesten incasseren. De tweedeling tussen waarde- en groeiaandelen was al aanzienlijk, maar is in 2020 verder versterkt. Pas na aankondiging van het coronavaccin in november, veerden de zwaarst getroffen sectoren op.

Twee thema's die in het bijzonder zijn versterkt door de coronacrisis zijn digitalisering en duurzaamheid. Door het noodgedwongen thuiswerken en virtueel vergaderen is de vraag naar digitale infrastructuur en diensten sterk toegenomen. Technologiebedrijven spelen hierbij een centrale rol. Tegelijkertijd is ook de roep om regulering van de technologiesector toegenomen. Daarnaast is de aandacht voor duurzaamheid verder toegenomen nu we geconfronteerd zijn met een wereldwijde catastrofe en de gevolgen als je deze

niet tijdig onderkent. Daardoor komt er steeds meer druk op overheden en bedrijven om concrete maatregelen te nemen tegen de klimaatverandering.

De nominale rente is sinds de uitbraak van de coronacrisis op een laag niveau blijven staan. De ontwikkeling kan het beste worden beschreven als een L-vorm. Beleidsmakers hebben sterk gereageerd op de economische nood situatie. Het Amerikaanse stelsel van centrale banken (Fed) heeft de beleidsrente in maart in twee stappen met 150 basispunten verlaagd naar 0%. In de eurozone stond de beleidsrente al op -0,5% voordat de coronapandemie uitbrak, en was er geen ruimte voor verdere verlaging. Wel werden de opkoopprogramma's van staats- en bedrijfsobligaties van zowel de Amerikaanse als de Europese centrale bank sterk uitgebreid om ook de langere rente zo laag mogelijk te houden. Verder heeft de Fed het beleidskader voor de inflatiedoelstelling bijgesteld, waardoor het monetaire beleid in de komende jaren ruim blijft, zelfs als de inflatie aantrekt. Nu de schulden zo sterk zijn opgelopen als gevolg van alle steunmaatregelen, zullen beleidsmakers er alles aan doen om een laag niveau van de rente te handhaven en de schulden betaalbaar te houden.

2.2 Wetgeving en overheidsbeleid

Pensioenakkoord

In juni 2019 werd het Pensioenakkoord gepresenteerd. De uitwerking daarvan heeft geleid tot een voorstel voor het nieuwe pensioencontract. De Hoofddiinnennotitie die op 22 juni 2020 verscheen is zowel een uitwerking als een aanpassing van het eerdere Pensioenakkoord. Het wetgevingsproces is inmiddels van start gegaan. De transitie moet plaatsvinden tussen de beoogde afronding van het wetgevingsproces op 1 januari 2022 en de uiterste datum van 1 januari 2026. De eerste stap is dat sociale partners uiterlijk 1 juli 2023 een voorgenomen besluit nemen welke regeling zij kiezen, hoe zij omgaan met compensatie en met invaren van opgebouwde rechten. Dit besluit wordt uiterlijk 1 januari 2024 definitief, waarna implementatie- en communicatieplannen worden opgesteld. Het uiterste transitiemoment is 1 januari 2026.

In mei 2021 heeft minister Koolmees in een brief aan de Tweede Kamer aangekondigd dat het wetgevingstraject over het Pensioenakkoord met maximaal een jaar opschuift. Hierdoor gaat de wet uiterlijk 1 januari 2023 in. Sociale partners en fondsen hebben de mogelijkheid om de invoering van de nieuwe pensioenregeling ook een jaar uit te stellen naar 1 januari 2027.

Tijdelijke maatregelen om pensioenverlagingen te voorkomen

In november 2019 heeft de minister van Sociale Zaken en Werkgelegenheid tijdelijke maatregelen voorgesteld om pensioenverlagingen in 2020 en 2021 zo veel mogelijk te voorkomen. Pensioenfondsen die op 31 december 2020 een dekkingsgraad van minimaal 90% hadden, hoeven in 2021 nog niet te korten op pensioenen. Daarnaast geeft de minister de pensioenfondsen langer de tijd (van 10 naar 12 jaar) om aan de vermogens eisen te voldoen.

Temporisering verhoging AOW-leeftijd

De Wet temporisering AOW-leeftijd is op 1 januari 2020 in werking getreden. De AOW-leeftijd gaat vanaf 2020 minder snel stijgen dan nu het geval is en komt in 2024 uit op 67 jaar. Vanaf 2025 is de stijging van de AOW-leeftijd gekoppeld aan de stijging van de levensverwachting. Voor elk jaar extra levensverwachting stijgt de AOW-leeftijd met acht maanden. Op grond daarvan is nu al bekend dat de AOW-leeftijd in 2025 en 2026 ongewijzigd 67 jaar blijft. Op grond van de Wet op de loonbelasting 1964 blijft de pensioenrichtleeftijd in 2021 op 68 jaar.

Nabestaandenpensioen

Nagenoeg gelijktijdig met het verschijnen van de Hoofdlijnennotitie heeft de Stichting van de Arbeid (STAR) een advies uitgebracht over het nabestaandenpensioen. Het nabestaandenpensioen zal eenvoudiger en uniformer worden. Het advies van de STAR maakt dus geen deel uit van het Pensioenakkoord, maar de voorgestelde nieuwe opzet wordt wel meegenomen in de nieuwe pensioenwetgeving.

Pensioenverdeling bij scheiding

In september 2019 is het wetsvoorstel “Pensioenverdeling bij scheiding 2021” ingediend bij de Tweede Kamer. Het wetsvoorstel wijkt fundamenteel af van de huidige situatie. In de nieuwe situatie krijgt de ex-partner automatisch een eigen aanspraak op een deel van het ouderdompensioen van de deelnemer (conversie), tenzij betrokkenen andere afspraken maken. Het wetsvoorstel bevat ook nieuwe regels voor de verdeling van het partnerpensioen. De beoogde inwerkingtredingsdatum van de wet is 1 januari 2022. Het is echter nog onduidelijk wanneer de wet verder in de kamer wordt behandeld. Mogelijk is dat pas na de zomer. Door de late behandeling zou een en ander kunnen leiden tot een latere inwerkingtreding maar dat is nog niet zeker.

Evaluatie Wet Pensioencommunicatie

De minister van Sociale Zaken en Werkgelegenheid wil dat pensioenuitvoerders op een effectievere manier verplichte informatie aan hun deelnemers geven. Uit de evaluatie van de Wet Pensioencommunicatie bleek onder andere dat de vaste modellen voor het Pensioen 1-2-3 en het UPO nauwelijks toegevoegde waarde hebben. Daarom wil de minister deze afschaffen. Voor het UPO mogen uitvoerders een vrije vorm gebruiken die past bij de behoeften van de doelgroep. Het blijft echter verplicht om jaarlijks een pensioenoverzicht op te stellen, met de huidige verplichte inhoud. De informatie over het ouderdoms-, nabestaanden en/of arbeidsongeschiktheidspensioen blijft hetzelfde. Pensioenuitvoerders krijgen wel meer ruimte in de manier waarop zij informatie moeten verstrekken. De minister heeft deze beleidsvoornemens in 2020 met partijen uit de pensioensector zoals de Pensioenfederatie, DNB en de AFM besproken. Dit heeft nog niet geleid tot concrete voorstellen.

Wetsvoorstel “Bedrag ineens, Regeling Vervroegde Uittreding (RVU) en verlofsparen”

De Eerste Kamer heeft op 12 januari 2021 met dit wetsvoorstel ingestemd. Onderdeel hiervan is de mogelijkheid van een uitkering van een bedrag ineens bij pensioeningang. Dit onderdeel zal, met het oog op de te complex geachte uitvoering, pas op 1 januari 2023 in werking treden.

Werkgevers krijgen vanaf 1 januari 2021 tijdelijk, tot en met 31 december 2025, de mogelijkheid om fiscaal aantrekkelijke regelingen (RVU) te treffen voor werknemers die vervroegd met pensioen willen gaan. Per 1 januari 2021 is de mogelijkheid van verlofsparen wettelijk uitgebreid van 50 naar 100 volle weken.

2.3 Toezicht in 2020

Intern toezicht

Naast extern toezicht kent het pensioenfonds ook intern toezicht. Sinds 1 januari 2019 heeft het fonds een raad van toezicht (RvT). De RvT richt zich op de algemene gang van zaken, het beleid en de processen van het fonds, met bijzondere aandacht voor het risicobeheer en de evenwichtige belangenafweging. De RvT is een orgaan van het fonds en houdt continu toezicht. Daarnaast heeft de RvT verdergaande bevoegdheden, zoals goedkeuring van een aantal wettelijk bepaalde bestuursbesluiten (onder meer: vaststelling jaarverslag, profielschets bestuur, beloningsbeleid en collectieve waardeoverdracht). Ook heeft de RvT de bevoegdheid om het bestuur of bestuursleden te schorsen of te ontslaan, en kan de RvT de benoeming van een bestuurder beletten indien deze naar het oordeel van de RvT niet aan de profielschets voldoet. In hoofdstuk 5 (Governance) wordt vanuit bestuursperspectief nader ingegaan op de werkzaamheden van de RvT. In dit verslag is voorts de rapportage van de RvT over 2020 opgenomen.

Extern toezicht

Pensioenfondsen staan onder toezicht van verschillende toezichthoudende instanties. In de praktijk heeft het pensioenfonds vooral te maken met De Nederlandsche Bank (DNB) en de Autoriteit Financiële Markten (AFM). Andere toezichthouders zijn de Autoriteit Persoonsgegevens (AP) en de Autoriteit Consument en Markt (ACM).

In 2020 vond driemaal een overleg plaats tussen het bestuur (of een delegatie van het bestuur) en DNB. De overleggen hebben vanwege de coronacrisis in digitale vorm plaatsgevonden. Er werd onder andere gesproken over het onafhankelijk oordeel van de sleutelfunctiehouder risicobeheer over de beslissing tot allocatiestudie vastrentende waarden/renteafdekking en de aanpassing van de berekeningsmethodiek, over het incassorisico en het debiteurenbeleid in relatie tot het besluit van het fonds om de premiebetaling in 2020 per kwartaal te laten plaatsvinden. Tevens is gesproken over de uitgevoerde audit uitbesteding, de COVID-19 self assessment, de hoofdlijnen van het onderhandelingsresultaat van het arbeidsvoorwaardelijk overleg, de ervaringen met de sleutelfuncties en beheersing van de risico's omtrent duurzaam beleggen.

Naast overleggen met het bestuur heeft een gesprek plaatsgevonden met de sleutelfunctiehouder risicobeheer. Onderwerp van het gesprek was of het fonds een goed georganiseerde sleutelfunctiehouder risicobeheer heeft die conform de Pensioenwet zijn of haar houderschap uitoefent.

Daarnaast voerde DNB een gesprek met de RvT over de rol van het intern toezicht ten aanzien van wettelijke taken en over aandachtspunten bij het fonds zoals die zijn gesignaleerd door de RvT.

Verder participeerde het fonds in een drietal sectorbrede uitvragen: over niet-financiële risico's, over het liquiditeitsonderzoek Nederlandse woonhypotheken en over de rentebenchmarkhervorming. Het onderzoek naar de compliance functie heeft in 2020 niet plaatsgevonden en wordt in 2021 uitgevoerd. Het fonds heeft tevens een uitvraag naar premie en indexatie gekregen en er heeft een uitvraag naar de status en ontwikkelingen rondom duurzaam beleggen plaatsgevonden.

Sinds 2018 vraagt de AFM bij een deel van de pensioenuitvoerders jaarlijks een rapportage op naar de kapitaal- en premieovereenkomsten die zij uitvoeren. In 2020 is de rapportage naar alle pensioenuitvoerders gegaan, zo ook het Algemeen Pensioenfonds KLM. De uitkomsten van het onderzoek worden in een generieke rapportage gepubliceerd. De AFM gebruikt de inzichten uit deze rapportage om het pensioenlandschap in kaart te brengen, maar ook om haar toezichtsactiviteiten te prioriteren.

3 INTERNE ONTWIKKELINGEN

3.1 Financiële positie pensioenfonds

Vermogensontwikkeling

Het pensioenfonds behaalde in 2020 een totaalrendement van 5,8%¹. Het positieve effect van het rendement op de dekkingsgraad was echter kleiner dan het negatieve effect van de gedaalde rente. Daardoor is de dekkingsgraad in 2020 gedaald.

Door de gedaalde rente nam de waarde van de verplichtingen toe. In het algemeen geldt: hoe lager de rente, hoe hoger (omgerekend) de boekwaarde van de verplichtingen. De toename in waarde van de verplichtingen als gevolg van een daling van de rente is een risico voor het pensioenfonds. De figuur hieronder laat zien hoe de twintigjaars swaprente² zich in 2020 ontwikkelde.

Figuur: renteontwikkeling over 2020

(Beleids)dekkingsgraad

De dekkingsgraad geeft de financiële gezondheid van een pensioenfonds weer.

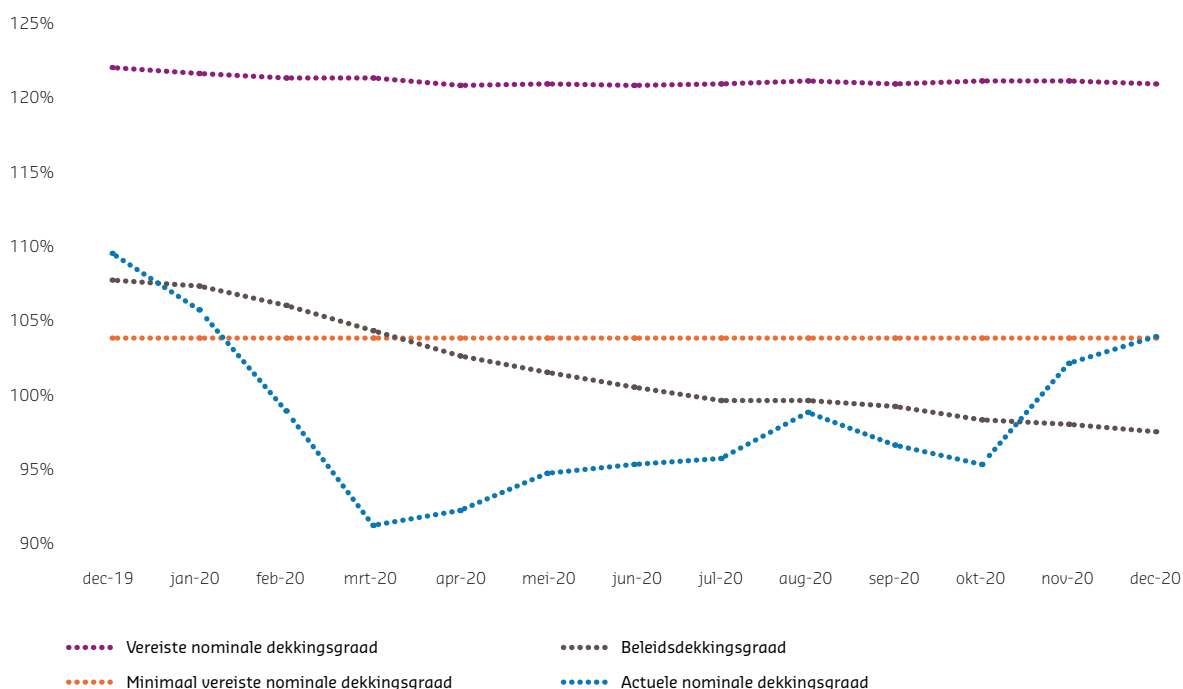
- De *nominale dekkingsgraad* laat de verhouding zien tussen het vermogen van het pensioenfonds aan de ene kant en de waarde van alle toegezegde pensioenen exclusief toekomstige indexatie (de verplichtingen) aan de andere kant.
- De *beleidsdekkingsgraad* is het gemiddelde van de laatste 12 maandelijkse nominale dekkingsgraden en moet worden gebruikt voor beleidsbeslissingen.

¹ Het genoemde rendement is het nettorendement na aftrek van beheer- en transactiekosten, zie hoofdstuk 6 Kosten.

² Als benadering voor de gemiddelde rente die wordt gebruikt voor berekening van de verplichtingen.

Het pensioenfonds stelt de waarde van de verplichtingen vast met de door DNB gepubliceerde rente. De vereiste dekkinggraad geeft aan hoe hoog de beleidsdekkinggraad van een pensioenfonds wettelijk moet zijn. Deze vereiste buffer vangt de schommelingen in de waarde van de beleggingen en de verplichtingen op. De hoogte van de vereiste dekkinggraad verschilt per pensioenfonds en is onder andere afhankelijk van het beleggingsbeleid. Als de beleidsdekkinggraad onder de vereiste dekkinggraad komt, heeft het pensioenfonds onvoldoende reserves in kas. Er is dan sprake van een reservetekort. Onderstaand grafiek vertoont het verloop van de dekkinggraad afgezet tegen de vereiste dekkinggraad. De rechter-as toont de rente waartegen de verplichtingen worden gewaardeerd.

Figuur: ontwikkeling dekkinggraad

Gezien de wettelijk vereiste dekkinggraad voor het pensioenfonds van 122,4% had het fonds begin 2020 een reservetekort. Het pensioenfonds diende daarom vóór 1 april 2020 een geactualiseerd herstelplan in bij DNB, die het plan kort daarna goedkeurde. Het plan voorziet in een herstel binnen de gestelde wettelijke termijn van tien jaar.

Het herstelplan toont voor de komende tien jaar hoe verschillende factoren positief dan wel negatief bijdragen aan de ontwikkeling van de dekkinggraad naar het vereiste niveau. De uitgangspunten die daaraan ten grondslag liggen, worden weergegeven in het herstelplan. Het verwachte herstel komt met name voort uit verwachte toekomstige beleggingsrendementen. Eén van de uitgangspunten in het herstelplan 2020 is de door DNB gepubliceerde rentetermijnstructuur zoals die geldt op 31 december 2019. In het herstelplan wordt de toekomstige renteontwikkeling hieruit afgeleid. Het effect van de voortschrijdende middeling van de rente over 120 maanden, die sinds 15 juli 2015 onderdeel is van de Ultimate Forward Rate (UFR)-methodiek en die weer onderdeel is van de DNB rentetermijnstructuur, wordt hierbij op aanwijzing van DNB genegeerd. Het bestuur van het pensioenfonds heeft echter geconstateerd dat ook met toepassing van de voortschrijdende middeling van de UFR naar verwachting herstel van de dekkinggraad binnen 10 jaar plaatsvindt. De beleidsdekkinggraad ontwikkelde zich als gevolg van gedaalde rente en lagere beleggingsrendementen in 2020 uiteindelijk 8,6 procentpunten slechter dan verwacht in het herstelplan. Eind 2019 lag de beleidsdekkinggraad met 108,1% onder de vereiste dekkinggraad van 122,4%. Eind 2020 was deze beleidsdekkinggraad 97,9% en dus lager dan de verwachte beleidsdekkinggraad van 111,4% volgens het herstelplan en nog steeds lager dan de vereiste dekkinggraad van 121,3%.

Indexatie

Bij het indexeren van pensioenen moet het fonds zich aan wettelijke regels houden. Het pensioenfonds mag gedeeltelijk indexeren als de beleidsdekkingsgraad hoger is dan 110% en mag volledig indexeren vanaf een beleidsdekkingsgraad van ongeveer 125%.

Indexatie 2020 en 2021

Het peilmoment voor besluitvorming over de indexatie is eind november en de grenswaarde is 110%. In 2019 en 2020 was de beleidsdekkingsgraad op dat moment respectievelijk 108,2% en 98,4%. Daarom kende het pensioenfonds per 1 januari 2020 en per 1 januari 2021 geen indexatie (toeslag) toe aan de pensioenaanspraken van actieve en gewezen deelnemers en de pensioenuitkeringen van pensioengerechtigden.

Haalbaarheidstoets

In 2020 voerde het pensioenfonds de jaarlijkse haalbaarheidstoets uit. Het bestuur en de arbeidsvoorwaardelijk overlegpartijen beoordelen hiermee hoe de gemaakte beleidskeuzes en gekozen ondergrenzen (zie paragraaf 1.6 Risicohouding) zich verhouden tot de geformuleerde pensioenambitie, waarbij een horizon van 60 jaar en ongewijzigd pensioenbeleid in ogenschouw worden genomen. Een pensioenfonds is wettelijk verplicht deze toets periodiek uit te voeren.

De haalbaarheidstoets maakt de afweging expliciet tussen het streven naar beleggingsrendement en daarbij horende risico's en het pensioenresultaat. Het resultaat van de toets kan ertoe leiden dat het pensioenfonds met KLM en de werknemersverenigingen overlegt over een aanpassing van de pensioenambities.

Met de haalbaarheidstoets toonde het fonds aan dat het verwachte pensioenresultaat op fondsniveau voldoende aansloot bij de door het bestuur in overleg met betrokken partijen gekozen ambitie en risicohouding (zie paragraaf 1.6). Bij de haalbaarheidstoets vanuit de financiële situatie van het fonds per 1 januari 2020 werden de ondergrenzen niet overschreden.

3.2 Pensioenregeling en uitvoering

Coronacrisis

De coronacrisis heeft grote impact op de gezondheid van mensen, het sociale leven en de economie. Door de pandemie is in 2020 de luchtvaart onder grote druk gekomen. Dit had grote gevolgen voor de financiële positie van en de werkgelegenheid bij KLM. Een van de maatregelen die KLM heeft genomen is het opstellen van een Sociaal Plan dat loopt van 1 oktober 2020 tot en met 31 december 2024. In dat Sociaal Plan zijn ook afspraken opgenomen over pensionering.

Sociaal Plan

De mogelijkheid om deeltijd te gaan werken in de jaren voorafgaand aan pensionering is uitgebreid. Binnen de bestaande regeling "deeltijd voorafgaand aan pensioen" (art. 5.6 (3) cao voor grondpersoneel) is vanaf 2 januari 2021 een nieuwe mogelijkheid toegevoegd. De cao kende al een regeling waarbij deelnemers in de jaren voor hun pensioen minder kunnen gaan werken en voor het werkzame deel pensioen blijven opbouwen. Hieraan is nu de mogelijkheid toegevoegd dat deelnemers deeltijdpensioen kunnen opnemen voor het deel dat ze minder zijn gaan werken. De pensioenopbouw wordt dan – ondanks de opname van deeltijdpensioen – voortgezet op basis van het gedeelte dat ze nog werkzaam zijn.

Pensioenreglement

De arbeidsvoorwaardelijke partijen hebben in 2020 nieuwe pensioenafspraken gemaakt. Ze hebben besloten tot wijziging van de aard van de pensioenregeling in een collectieve toegezegde bijdrageregeling, ook wel een CDC-regeling genoemd. Begin 2021 worden deze afspraken verder uitgewerkt en beoordeeld met als doel om ze met terugwerkende kracht per 1 januari 2021 te laten ingaan (zie verder hoofdstuk 8 Opdrachtaanvaarding nieuwe pensioenregeling).

Geschillen en klachten

De regeling geschillen en klachten van het pensioenfonds geeft regels voor het indienen van geschillen of klachten door belanghebbenden en de behandeling hiervan door het pensioenfonds. Een geschil of klacht wordt in eerste instantie behandeld door de uitvoeringsorganisatie, waarna beroep bij het bestuur openstaat. Een belanghebbende die het niet eens is met het oordeel van het bestuur over de uitleg van het pensioenreglement, kan zich vervolgens wenden tot de Ombudsman Pensioenen. Daarnaast is een gang naar de rechter mogelijk.

In 2020 behandelde het bestuur negen klachten (2019: vier klachten). Hiervan werden er vijf gegrond verklaard. Deze gingen onder andere om een onjuiste opgave van het nabestaandenpensioen en een verkeerde weergave van nettobedragen in de pensioenplanner op de website, door het toepassen van een verkeerde loonheffingstabel.

In 2018 zijn twee klachten afgehandeld met betrekking tot gewijzigde omrekenfactoren. Deze klachten waren destijds door het bestuur afgewezen. Beide pensioengerechtigden hebben de zaak aanhangig gemaakt bij de kantonrechter. Deze heeft het pensioenfonds in het gelijk gesteld. Beide klagers hebben hoger beroep ingesteld. Eind 2020 was dit hoger beroep nog niet afgerond.

In 2020 is de klachten- en geschillenregeling gewijzigd. De belangrijkste aanpassingen betreffen de verkorting van de doorlooptijd en de delegatie door het bestuur aan de Commissie Pensioenzaken, om klachten en geschillen af te handelen in naam van het bestuur.

Ontwikkeling aantal deelnemers

Als gevolg van de coronacrisis was KLM genoodzaakt zijn organisatie aan te passen. Dit had de volgende gevolgen voor de ontwikkeling van het deelnemersbestand van het fonds:

- In 2020 zijn 1350 deelnemers uit dienst gegaan (in 2019 waren dat 292 deelnemers), van wie circa 815 deelnemers gebruik hebben gemaakt van een vrijwillige vertrekregeling.
- In 2020 zijn in totaal 908 deelnemers met pensioen gegaan (in 2019 waren dat er 462), van wie circa 365 met vervroegd pensioen aansluitend op de vrijwillige vertrekregeling. De 908 deelnemers betreft zowel actieve deelnemers als gewezen deelnemers van het fonds die met pensioen zijn gegaan.

Het aantal overlijdensgevallen in de groep gepensioneerden ligt circa 10% hoger dan verwacht.

4 BELEID

4.1 Ontwikkeling beleggingsbeleid

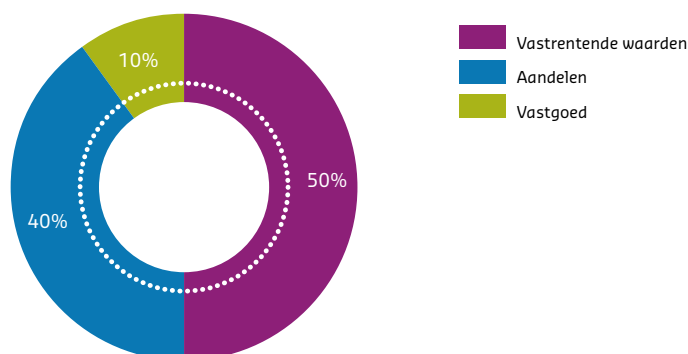
Algemeen

Het pensioenfonds belegt vermogen om zijn doelstellingen op lange termijn te kunnen halen. Met beleggingsrendementen kan het fonds de pensioenafspraken nakomen en de premies betaalbaar houden. Wanneer de dekkingsgraad het toestaat, kunnen pensioenen worden geïndexeerd.

Jaarlijks maakt het pensioenfonds een beleggingsplan. Daarbij kijkt het naar de risicohouding van het fonds, de economische omstandigheden en de wettelijke kaders waarbinnen het moet opereren.

Het pensioenfonds spreidt de beleggingen over drie hoofdbeleggingscategorieën: aandelen, vastrentende waarden en vastgoed. De verdeling daarvan in 2020 is te zien in onderstaand figuur. Deze categorieën zijn vervolgens weer onderverdeeld in regio's, beleggingsstijlen en subcategorieën. Hierbij gaat het bijvoorbeeld om Amerikaanse en Europese aandelen en staats- en bedrijfsobligaties. Bij het beleggingsbeleid houdt het pensioenfonds rekening met onder andere het valutarisico, het renterisico en het vastgoed- en aandelenrisico (zie hoofdstuk 7 Risicomanagement).

Figuur: strategische mix hoofdcategorieën 2020

Strategisch beleid: beleggingsbeginselen

Voor zijn beleggingen hanteerde het pensioenfonds in 2020 de volgende beleggingsbeginselen (investment beliefs):

1. Om betaalbare pensioenen voor de deelnemer te realiseren heeft het pensioenfonds rendement nodig. Beleggingen zijn noodzakelijk om dit rendement te genereren. Beleggingsrendement nastreven betekent ook risico's accepteren.
2. Het fonds neemt niet meer beleggingsrisico dan nodig is om zijn doelstellingen te realiseren.
3. Het pensioenfonds heeft een langetermijnbeleid dat alleen wijzigt als de achterliggende aannames fundamenteel wijzigen. Hetzij door evolutie, hetzij door disruptie. De wijzigingen zijn zodanig dat daardoor de doelstellingen van het pensioenfonds niet meer met voldoende zekerheid gehaald kunnen worden.
4. De strategische assetallocatie (thans: aandelen, vastrentend en vastgoed) is een van de belangrijkste rendementskeuzes die het pensioenfonds kan maken. Over en binnen subcategorieën wordt gespreid belegd op basis van allocatiestudies.
5. Het verslaan van efficiënte markten door actief beheer is op langere termijn zeer moeilijk.
6. Het verwachte nettorendement en risicoverbetering zijn belangrijker dan alleen de kosten van een beleggingskeuze.
7. Risico-rendementsverhoudingen verbeteren door het toepassen van ESG-criteria (Environmental, Social en Governance-criteria) in het beleggingsproces.
8. Het sturen op langetermijnrisico's is belangrijker dan het sturen op kortetermijnrisico's.

9. Het beleggingsbeleid dient bij voorkeur eenvoudig en zeker uitlegbaar te zijn.
10. Vertrouwen van belanghebbenden vormt de 'license to operate' van het pensioenfonds, daarmee zijn inzicht in de portefeuille, de beslissingen, de kosten en de resultaten cruciaal.

Beleggingsrendementen 2020

Het pensioenfonds behaalde in 2020 een totaalrendement van 5,8%³. Dit was inclusief het resultaat op derivaten ter afdekking van risico's. De steunmaatregelen die de centrale banken en overheden troffen in reactie op de uitbraak van de coronacrisis hebben uiteindelijk bijgedragen aan een positief aandelenjaar (zie paragraaf 2.1). Ontwikkelingen zoals thuiswerken en online winkelen versnelden door de coronacrisis en hadden een negatieve impact op vastgoed, waardoor deze categorie uitkwam op een rendement van -3,5%. De gedaalde rente droeg bij aan een positief rendement van 4,4% op vastrentende waarden.

Onderstaand tabel geeft een overzicht van de rendementen.

Totaalrendement 2020

in % (afgerond)

	Pensioenfonds	Benchmark
Vastrentende waarden	4,4	4,8
Aandelen	9,6	9,3
Vastgoed	-3,5	-3,6
Totaal	5,8	6,2

In 2020 presteerde het pensioenfonds bij de beleggingen in vastrentende waarden iets minder goed dan de benchmark. Aandelen en vastgoed deden het juist iets beter dan de benchmark.

Het rendement van de beleggingen is een nettorendement, na aftrek van kosten. Om een hoger nettorendement te behalen dan de benchmark moet de externe vermogensbeheerder dus in eerste instantie altijd de kosten goed maken. Doordat het ESG-uitsluitingenbeleid in de wereldwijde passieve aandelenpool een gunstige invloed had, was het aandelenrendement over het jaar hoger dan de benchmark. Binnen vastgoed komt dit selectie-effect van Europees vastgoed. Het negatieve relatieve rendement binnen vastrentende waarden komt vooral van EMD hard currency.

De tabel hieronder geeft de waarde en de feitelijke verdeling van de beleggingen weer per categorie. De wegingen per beleggingscategorie in de feitelijke portefeuille gaan gedurende het jaar iets afwijken van de strategische mix als gevolg van ontwikkelingen van de markten en valuta's.

Beleggingsportefeuille naar categorieën 2020

(bedragen in miljoenen euro's)

	EUR	Percentage
Vastrentende waarden	4.799	46,8
Aandelen	4.103	40,0
Vastgoed	924	9,0
Nominale renteswaps	50	0,5
Overig	379	3,7
Totaal	10.255	100,0

³ Het genoemde rendement is het nettorendement na aftrek van beheer- en transactiekosten, zie hoofdstuk 6 Kosten.

Beleggingsonderwerpen in 2020

Het pensioenfonds heeft in 2020 diverse beleggingsonderwerpen behandeld. Ook hebben er diverse wijzigingen in de portefeuille plaatsgevonden. Zo heeft het pensioenfonds in 2020:

- de gevolgen van de coronacrisis voor het beleggingsbeleid in kaart gebracht;
- de ALM-studie 2019/2020 afgerond;
- de beleidskaders en het beleggingsbeleid centraal vastgelegd;
- het valuta-afdekkingsbeleid besproken en voorstellen voor aanpassing gedaan;
- de beperking van het renterisico voortgezet;
- het ESG-beleid verder uitgewerkt;
- de vastrentendewaardenportefeuille omgezet naar de samenstelling waartoe het pensioenfonds in 2019 besloten had;
- allocatiestudie vastgoed ter hand genomen.

Hieronder lichten we een aantal besproken onderwerpen uit.

ALM-studie 2019/2020

In 2019 en 2020 heeft het pensioenfonds een ALM-studie uitgevoerd om het beleggingsbeleid te herijken. Na zorgvuldige overweging heeft het bestuur besloten 5% te verschuiven van aandelen naar vastgoed. Ook heeft het pensioenfonds de kortetermijnrisicohouding nader gekwantificeerd in de vorm van een VEV-bandbreedte.

De uitvoering om vastgoed te verhogen met 5% is in 2020 aangehouden in verband met mogelijke wijziging van de pensioenregeling en de lopende allocatiestudie vastgoed. Het pensioenfonds heeft in 2021 kunnen besluiten tot implementatie.

Beleidskaders en beleggingsbeleid

In 2020 heeft het pensioenfonds de eigen documentencyclus nader uitgewerkt. De beleidskaders en het beleggingsbeleid van het pensioenfonds zijn nader omschreven en centraal vastgelegd. Ook heeft het pensioenfonds investment cases voor verschillende beleggingscategorieën behandeld en vastgesteld, waarin is uitgewerkt waarom het pensioenfonds in die categorieën belegt.

Risicobeheersing

Het pensioenfonds heeft de mogelijkheid om bij bijzondere omstandigheden van het rentebeleid af te wijken. In oktober 2019 heeft het pensioenfonds besloten om af te wijken van het dynamische beleggingsbeleid om het renterisico te beperken. Gezien de relatief lage dekkingsgraad heeft het bestuur in 2020 besloten om deze afwijking aan te houden. Dit betekent dat het fonds het afdekkingsniveau van de rente op het niveau van 30% heeft gehandhaafd.

ESG-beleid

Het pensioenfonds investeert in een goede toekomst voor huidige en toekomstige generaties. ESG-factoren spelen in de besluitvorming steeds vaker een belangrijke rol. Dit is in lijn met het investment belief van het pensioenfonds over ESG, te weten: "Risico-rendementsverhoudingen verbeteren door het toepassen van ESG-criteria in het beleggingsproces."

In 2020 hebben het bestuur en de Commissie Beleggingzaken (CBZ) op verschillende momenten formeel en informeel over het ESG-beleid en de uitvoering van dit beleid gesproken. De belangrijkste onderwerpen van 2020 zijn de aanstelling van een nieuwe stem- en engagementmanager en het klimaatrisico-onderzoek. Dit onderzoek wordt in 2021 vervolgd. Daarnaast zijn, naar aanleiding van Europese SRDII-wetgeving en het IMVB-convenant, het ESG-beleid en de website aangepast. Ook zijn de investeringslijst, de uitsluitingenlijst en een uitleg over ESG- en klimaatrisico's op de website geplaatst.

Criteria voor ESG

Het pensioenfonds beschouwt het verbeteren van de rendement/risicoverhouding voor de langere termijn als belangrijkste criterium bij het nemen van beslissingen op het gebied van ESG. ESG mag dus niet ten koste gaan van rendement bij gelijkblijvend risico. Daarnaast hecht het pensioenfonds in dit kader ook belang aan impact maken, reputatiemanagement en het verhogen van de deelnemerstevredenheid.

Het fonds kiest voor een economische benadering: rendement is daarbij een cruciale, maar geen absolute randvoorwaarde. Rendement uit maatschappelijk verwerpelijke beleggingen is niet acceptabel. Door ook niet-financiële aspecten expliciet mee te nemen in het beleggingsproces zullen risico's beter in kaart komen en kunnen beter worden vermeden.

Het beleid heeft betrekking op de hele portefeuille, waarbij per vermogenscategorie de best passende uitwerking wordt gekozen.

Leidende principes en thema's

Het pensioenfonds hanteerde de volgende standaarden, principes en guidelines:

- UN Global Compact
- UN Principles for Responsible Investment (PRI)
- UN Guiding Principles on Business and Human Rights (UNGP)
- OECD Guidelines for Multinational Enterprises (OESO-richtlijnen)
- International Corporate Governance Network (ICGN) Global Stewardship Principles en Global Governance Principles
- Lokale best-practices richtlijnen en codes zoals de Nederlandse Stewardship Code
- Impact op UN Sustainable Development Goals (SDG's) wordt waar mogelijk meegewogen

Het fonds gebruikt de SDG's om ESG-risico's en -kansen te signaleren. Het fonds hecht extra belang aan de volgende thema's:

- Klimaat en schone energie (SDG 13 en 7)
- Waardig werk en economische groei (SDG 8)
- Verantwoorde consumptie en productie (SDG 12)
- Industrialisatie, innovatie en infrastructuur (SDG 9)

Deze selectie is onder andere tot stand gekomen door middel van consultatie van de achterban. Het fonds streeft naar een concrete invulling van het stem- en engagementbeleid op deze thema's.

Het fonds heeft het IMVB-convenant ondertekend. In het IMVB-convenant werkt de pensioensector samen om de situatie te verbeteren op een aantal risicogebieden en gezamenlijk oplossingen te bieden voor problemen die bedrijven niet alleen kunnen oplossen. Pensioenfondsen hebben afspraken gemaakt over de implementatie van de OESO-richtlijnen en de UN Guiding Principles on Business and Human Rights. Het fonds heeft deze principes en richtlijnen meegenomen in het nieuwe stem- en engagementbeleid.

Uitsluitingen

Het pensioenfonds sluit per 31 december 2020 in totaal 198 bedrijven uit van beleggingen. Van bedrijven die zijn uitgesloten houdt het pensioenfonds geen aandelen of bedrijfsobligaties in de portefeuille. Hiervoor had het pensioenfonds verschillende redenen:

- 80 bedrijven werden uitgesloten wegens betrokkenheid bij controversiële wapens. Het pensioenfonds sluit dergelijke bedrijven uit, met uitzondering van bedrijven die betrokken zijn bij kernwapens indien zij gevestigd zijn in een land waar dit is toegestaan conform het non-proliferatieverdrag.
- 107 bedrijven werden uitgesloten omdat ze zich niet houden aan UN Global Compact. UN Global Compact omvat mensenrechten, arbeidsrechten, het voorzorgsprincipe qua milieu en anti-corruptie.

Bedrijven die één of meer zaken hiervan met voeten treden, worden door het pensioenfonds uitgesloten.

- Het pensioenfonds sluit 28 bedrijven uit - vooral tabaksfabrikanten - die betrokken zijn bij de productie en/of handel van producten die bij bedoeld gebruik leiden tot overlijden of persoonlijke schade en waarbij engagement evident niet succesvol is.

Tot slot kiest het pensioenfonds ervoor om niet in een aantal overheden te beleggen. Hiervoor hanteert het pensioenfonds EU- en VN-sancties als criterium. Uitsluitingen gelden automatisch ook voor bijbehorende lagere overheden. Bedrijven die actief zijn in gebieden van uitgesloten overheden worden niet uitgesloten door het pensioenfonds.

Uitsluitingsgronden en aantallen

(sommige bedrijven worden op meerdere gronden uitgesloten)

Uitsluitingsgronden en aantallen	Aantal uitsluitingen
Bedrijven – Totaal aantal uitsluitingen	198
Bedrijven – Uitsluitingen o.b.v. controversiële wapens	80
Bedrijven – Uitsluitingen o.b.v. UN Global Compact	107
Bedrijven – Uitsluitingen o.b.v. schadelijke producten (m.n. tabak)	28
Overheden – Totaal aantal uitsluitingen	13

Betrokken aandeelhouderschap

Het pensioenfonds is direct of indirect aandeelhouder van circa 3.500 bedrijven wereldwijd. Als mede-eigenaar heeft het fonds invloed op het handelen van deze bedrijven. Het fonds geeft invulling aan betrokken aandeelhouderschap door:

- te stemmen op aandeelhoudersvergaderingen;
- de dialoog aan te gaan met bedrijven (engagement);
- transparant te zijn over beleggingen en betrokkenheidsactiviteiten; en
- toe te treden tot samenwerkingsverbanden zoals de PRI en het IMVB-convenant.

De leidende principes en thema's vormen de basis voor het stem- en engagementbeleid.

In 2020 heeft het fonds veelvuldig gebruikgemaakt van het stemrecht op aandeelhoudersvergaderingen. In totaal stemde het fonds op 2.956 vergaderingen over 33.925 voorstellen. Hierbij stelt het fonds zich op als een positief-kritische, betrokken aandeelhouder. In 15% van de gevallen stemde het pensioenfonds tegen het advies van het management op een voorstel. Het fonds steunde 85% van de voorstellen van het management van de ondernemingen. In onderstaand tabel staat een samenvatting van het stemgedrag.

Samenvatting stemgedrag

Totaal uitgebrachte stemmen	33.925	Aantal aandeelhouders- vergaderingen	2.956
Voor	29.290	Met het management	28.987
Tegen	4.021	Tegen het management	4.938
Anders	614		

Beleggingen nettopensioenregeling

Het pensioenfonds biedt een nettopensioenregeling aan, waarbij de beleggingen voor risico van de deelnemer zijn. Daarbij stemt het fonds het risicoprofiel van de beleggingen af op de pensioendatum van de individuele deelnemer. Naarmate de pensioendatum dichterbij komt, past het pensioenfonds het risicoprofiel van de beleggingen aan. Bij dit life cycle-beleggen maakt het fonds gebruik van een mixfonds en twee matchingfondsen.

Het mixfonds bestaat uit beleggingen in een combinatie van aandelen, beursgenoteerd vastgoed, bedrijfsobligaties en staatsobligaties van opkomende landen. Het mixfonds richt zich op vermogensgroei tegen een acceptabel risicoprofiel. In matchingfonds 1 belegt het fonds in langlopende AAA-staatsobligaties uit Duitsland en Nederland met een resterende looptijd van ten minste vijftien jaar. Matchingfonds 2 bevat beleggingen in AAA-AA-staatsobligaties uit België, Duitsland, Finland, Frankrijk en Nederland met een resterende looptijd van ten minste tien en ten hoogste vijftien jaar. De waardeontwikkeling van de twee matchingfondsen komt overeen met de prijsontwikkeling van een nettopensioenuitkering, die deelnemers op hun pensioendatum aan moeten kopen.

Het bestuur van het pensioenfonds beoordeelt periodiek of de samenstelling van het mixfonds en de twee matchingfondsen nog optimaal is. Hierbij beoordeelt het bestuur de rendementsverwachtingen van de verschillende categorieën en de bijbehorende risico's.

In 2020 was het totaalrendement van de nettopensioenregeling 3,0%. Het rendement van het mixfonds bedroeg 1,5%. Het mixfonds belegt door in beleggingsfondsen, waarbij actief risico wordt genomen. Hierdoor wijkt het rendement van het mixfonds licht af van het rendement van de benchmark. Matchingfonds 1 kende een rendement van 9,5% en matchingfonds 2 had een rendement van 5,6%. Beide rendementen waren positief door de gedaalde rente.

Waarde, rendementen en benchmarks nettopensioenregeling 2020

(bedragen in 1.000 euro's)⁴

	Waarde ultimo 2020	Rendement 2020	Benchmark 2020
Matchingfonds 1	367,0	9,5%	9,5%
Matchingfonds 2	570,0	5,6%	5,7%
Mixfonds	3.283,9	1,5%	1,9%
Totaal	4.220,9	3,0%	3,3%

4.2 Financieel beleid

Algemeen

Het financieel beleid van het fonds richt zich op de vaststelling van de premies, het overschotten- en tekortenbeleid van het fonds, indexatie en inhaalindexatie. De opzet van het financiële beleid is in 2020 niet gewijzigd.

Premiebeleid en uitgevoerde analyse op het premiebeleid

De pensioenpremie wordt grotendeels betaald door KLM en voor een kleiner deel door de werknemers. Het pensioenfonds hanteert een vast premiepercentage. Arbeidsvoorwaardelijke overlegpartijen hebben dit percentage vastgesteld. Jaarlijks voert het pensioenfonds een wettelijke toets uit op deze premie.

⁴ Het genoemde rendement is het nettorendement na aftrek van beheer- en transactiekosten, zie hoofdstuk 6 Kosten.

Is het premiebedrag lager dan de premie die uit deze wettelijke toets volgt, de zogenoemde kostendekkende premie, dan overleggen de arbeidsvoorwaardelijke partijen over de benodigde aanpak. Blijft dit zonder resultaat, dan kan het fonds genoodzaakt zijn de pensioenopbouw voor actieve deelnemers te verlagen. Deze situatie heeft zich nog niet voorgedaan.

Uit de in het kader van het premieonderzoek uitgevoerde analyses blijkt dat de premie kostendekkend is, voldoet aan de geldende wet- en regelgeving en in lijn is met de afspraken tussen arbeidsvoorwaardelijk overlegpartijen. Er wordt net als in het herstelplan rekening gehouden met de zogenaamde maximale wettelijke FTK-rendementen, die op deze premie worden gegenereerd. In de toekomst te verwachten rendementen worden ingezet om de pensioenambitie van huidige premiebetalers waar te maken.

Arbeidsvoorwaardelijk overlegpartijen zijn overeengekomen de kostendekkende (toets)premie te dempen met het verwachte reële rendement, om zo de premie stabiel te houden. Met arbeidsvoorwaardelijk overlegpartijen is overeengekomen dat bij deze toets gebruik wordt gemaakt van de wettelijk vastgelegde grenswaarden voor de vaststelling van de toekomstige rendementen en verwachte toe te kennen indexatie. De renteverwachting blijft daarbij conform wettelijk voorschrift constant gedurende een periode van vijf jaar. De keerzijde van deze premiedemping is dat de premie bij een dalende rente in toenemende mate het herstel afremt. Met andere woorden: de inkoop van de huidige pensioenopbouw vindt met “verlies” plaats, omdat de rekenrente voor de premie die rekening houdt met toekomstige rendementen, hoger is dan de DNB-rente waartegen de pensioenverplichting op de balans wordt gewaardeerd. De consequentie hiervan is dat het herstel wordt vertraagd. Zolang de dekkingsgraad te laag is om gegeven de wettelijke regels volledige indexatie te verlenen, heeft dit effect op de hoogte van de opgebouwde en uit te keren pensioenen. Reserves worden in slechtere tijden aangesproken en dat heeft invloed op indexatiekansen. Het bestuur is zich ervan bewust dat de bevindingen sterk samenhangen met de feitelijke en verwachte economische omstandigheden.

Het bestuur van het pensioenfonds maakt zich zorgen over de hoogte van de premie in relatie tot de pensioenopbouw die hieruit gefinancierd moet worden. De arbeidsvoorwaardelijke partijen zijn al enige jaren in gesprek om de financiering van de regeling toekomstbestendig te maken; in december 2020 is een onderhandelingsresultaat bereikt. Het bestuur is eind 2020 in het kader van opdrachtaanvaarding van de nieuwe regeling en financiering begonnen met een analyse van dit onderhandelingsresultaat. Een verdere toelichting is in hoofdstuk 8 Opdrachtaanvaarding nieuwe pensioenregeling opgenomen.

Feitelijke premie

Voor de financiering van de pensioenen gaat het pensioenfonds sinds 2007 uit van een vaste premie. Deze premie was in 2020 gelijk aan 21,5% van de premiegrondslag. Van de premie gaan de kosten af die het fonds toerekent aan de pensioenopbouw boven 110.111 euro. Dit bedrag stelde het fonds voor 2020 vast op 3,7 miljoen euro. Daarnaast wordt de premie verminderd met de resterende ruimte die is ontstaan door de versobering van de regeling. Deze versobering bestaat enerzijds uit het verhogen van de pensioenrichtleeftijd van 67 naar 68 jaar in het jaar 2018 en een eerdere fiscale versobering. Deze bedragen samen zijn in 2020 vastgesteld op 13,3 miljoen euro.

De feitelijke premie bevat opslagen voor arbeidsongeschiktheid, wezenpensioen, uitzending en administratiekosten. Deze bedroegen in totaal 1,8% (niveau 2020). Het fonds verhoogt deze premie met een deelnemersbijdrage van 1% van de bijdragegrondslag bij verzekering van het facultatief nabestaandenpensioen. De premie wordt ook verhoogd wanneer de deelnemer ervoor kiest het Anw-hiaat mee te verzekeren.

De premie voor de pensioenregeling van de KHS-medewerkers was in 2020 gelijk aan 16,2% van de premiegrondslag (exclusief opslag termijnbetaling). Het fonds verhoogt deze premie met een deelnemersbijdrage van 1,3% van de bijdragegrondslag bij verzekering van het facultatief nabestaandenpensioen.

Het volgende overzicht toont de samenstelling van de feitelijke premie en de hoogte van de verschillende premiecomponenten.

	KLM-regeling		KHS-regeling		Totaal
	%	Bedrag	%	Bedrag	
Premiecomponenten					
Ouderdoms- en nabestaandenpensioen	19,7%	141,0	14,0%	1,1	142,1
Afslag als gevolg van premieruimte fiscale versoering regeling		-13,3			-13,3
Afslag als gevolg van aftoppingsgrens		-3,7			-3,7
Arbeidsongeschiktheidsrisico	1,0%	7,1	0,9%	0,1	7,2
Uitzending buitenland	0,1%	0,7			0,7
Wezenpensioen	0,1%	0,7	0,1%	0,0	0,7
Administratiekosten	0,6%	4,3	1,2%	0,1	4,4
Risicopremie overlijden		6,9		0,1	7,0
Totaal voor risico fonds	21,5%	143,7	16,2%	1,4	145,1
Premie voor risico deelnemers		0,8			0,8
Totaal		144,5		1,4	145,9

Feitelijke en (gedempte) kostendekkende premie

In 2020 bedroeg de kostendekkende premie volgens de Pensioenwet 277,3 miljoen euro. De gedempte kostendekkende premie op basis van de Pensioenwet was 132,6 miljoen euro. Volgens het Besluit financieel toetsingskader pensioenfondsen is het mogelijk jaarlijkse schommelingen in de kostendekkende premie, veroorzaakt door fluctuerende markrentes, te dempen. Deze zogeheten gedempte kostendekkende premie stelt het fonds vanaf 2015 vast op basis van een verwacht rendement. De premiebedragen in 2020 luiden als volgt:

Premie 2020

(bedragen in miljoenen euro's)

	Kosten-dekkend	Gedempt kosten-dekkend
Pensioenopbouw voor risico fonds	209,8	68,9
Premie voor risico deelnemers	0,8	0,8
Risicopremies overlijden en arbeidsongeschiktheid	14,6	11,6
Opslag voor pensioenuitvoeringskosten	1,8	1,8
Solvabiliteitsopslag	50,3	18,1
Voorwaardelijke toekomstige indexering		31,4
Totaal	277,3	132,6

Conform de financieringsafspraken werkt het fonds de feitelijke premie niet jaarlijks bij met de geldende rentetermijnstructuur, rendements- en inflatieverwachtingen en de prognosetafels. Dit zorgt voor verschillen tussen de (gedempte) kostendekkende en feitelijke premie. Het negatieve verschil tussen de feitelijke premie en kostendekkende premie is ten opzichte van boekjaar 2019 gestegen als gevolg van een daling van de nominale DNB rentetermijnstructuur. Na introductie van het nFTK is vanaf boekjaar 2016 bij de vaststelling van de kostendekkende premie een dempingssystematiek op basis van verwachte rendementen toegepast. Een aangepaste rendementscurve als gevolg van gewijzigde

wettelijke maximale parameters zal gebruikt worden bij toetsing van de premie in 2021. Mede doordat de rente momenteel lager ligt dan de in de gedempte kostendekkende premie gebruikte rente van 30 september 2015, valt de feitelijke premie in 2021 lager uit dan de gedempt kostendekkende premie. Indien het onderhandelingsresultaat van arbeidsvoorwaardelijk overlegpartijen tot opdracht aanvaarding zal leiden, zal een verlaging van het opbouwpercentage van 1,895% naar 1,48% worden voorkomen.

Indexatie

Het fonds kent indexatieachterstanden. De tabel hieronder geeft een overzicht van de beoogde indexatie, de feitelijk toegekende indexatie en de cumulatieve indexatieachterstand. Vanaf 1 januari 2018 worden de indexcijfers op 2 decimalen afgerond.

(in %)

	Actieve deelnemers			Premievrije en pensioengerechtigde deelnemers		
	Beoogde loonindex	Feitelijk		Beoogde prijsindex	Feitelijk	
		toegekende loonindex	Cumulatieve achterstand loonindex		toegekende prijsindex	Cumulatieve achterstand prijsindex
1 januari 2012	3,0	1,5	1,5	2,3	1,2	1,1
1 januari 2013	0,0	0,0	1,5	2,0	1,0	2,1
1 januari 2014	0,0	0,0	1,5	0,9	0,5	2,5
1 januari 2015	0,0	0,0	1,5	0,7	0,4	2,8
1 januari 2016	0,0	0,0	1,5	0,4	0,0	3,2
1 januari 2017	0,0	0,0	1,5	0,4	0,0	3,6
1 januari 2018	1,00	0,35	2,16	1,30	0,45	4,50
1 januari 2019	1,50	0,80	2,87	1,70	0,91	5,32
1 januari 2020	4,57	0,00	7,57	1,70	0,00	7,11
1 januari 2021	0,00	0,00	7,57	1,10	0,00	8,29

Solvabiliteitstoets

Met de solvabiliteitstoets bepaalt het pensioenfonds of het voldoende eigen vermogen heeft om risico's te kunnen opvangen. Als maatstaf geldt dat het fonds voldoende (eigen) vermogen moet hebben om de kans op onderdekking binnen een jaar kleiner of gelijk te laten zijn aan 2,5%. Naast het Vereist Eigen Vermogen (VEV) geldt ook een Minimaal Vereist Eigen Vermogen (MVEV). Voor het vaststellen van het VEV gebruikt het fonds de door het bestuur als toereikend vastgestelde standaardtoets. Uit deze toets bleek ultimo 2020 dat de vereiste solvabiliteit op basis van de strategische beleggingsportefeuille 2.099,6 miljoen euro bedroeg. Het feitelijke eigen vermogen van het pensioenfonds eind 2020 was 418,4 miljoen euro. Het lag daarmee iets boven de grens van het minimaal vereist eigen vermogen van 410,6 miljoen euro.

4.3 Communicatiebeleid

Algemeen

In 2020 is verder gewerkt aan het centraal stellen van de deelnemer. Het doel is om deelnemers bewuste pensioenkeuzes te laten maken. Het pensioenfonds werkt vanuit de kernwaarden behulpzaam, compleet en eigentijds. De pijlers van het beleid zijn eenvoud, empowerment, openheid & zichtbaarheid en digitalisering.

Eenvoud en aandacht voor elk contact

Het fonds stelt met de communicatie deelnemers centraal. Daarbij telt elk contact. Of het nu gaat om een persoonlijke e-mail, een nieuwsbericht op de website of een telefoongesprek. Om te zorgen dat we dit consistent doen, hebben we onze manier van communiceren via alle kanalen vastgelegd in een communicatiewijzer. Verder hebben we dit jaar het gebruik van beeldmateriaal versterkt. We hebben een heldere beeldtaal toegevoegd als een standaard onderdeel van de huisstijlgids. Deze manier van communiceren creëert sneller begrip en duidelijkheid en biedt de deelnemer daardoor veel toegevoegde waarde.

Wij willen als fonds continu onze dienstverlening verbeteren. Dit jaar zijn we daarom gestart met het ophalen van feedback na elk contact met deelnemers. Deelnemers die contact met ons hebben gehad via telefoon of e-mail krijgen automatisch een paar vragen over hoe zij dit contact ervaren hebben. Zo weten we beter wat deelnemers waarderen en wat we kunnen verbeteren.

Empowerment

Met activerende en overtuigende communicatie wil het fonds de deelnemer stimuleren om met pensioen bezig te zijn. Zo organiseren we maandelijks workshops gericht op actieve deelnemers die nog pensioen opbouwen of bijna met pensioen gaan. Op het moment dat deze bijeenkomsten door corona niet meer op kantoor georganiseerd konden worden, hebben we de workshops omgezet naar online webinars. We hebben ervaren dat we op deze manier makkelijk met veel deelnemers in contact komen. Ook kunnen we zo vragen over hun pensioen goed bespreken.

Per 1 januari 2020 zijn alle levenslange pensioenaanspraken naar de huidige pensioenrichtleeftijd van 68 jaar omgezet. Deelnemers hebben hierover niet alleen een brief ontvangen, maar kregen ook uitleg over de omzetting via een video en een uitgebreide Q&A op de website.

Openheid over de beleggingen

Het fonds streeft naar transparantie over zijn activiteiten. Extra aandacht gaat uit naar het betrekken van deelnemers bij de manier waarop het pensioengeld wordt belegd en de risico's die het pensioenfonds neemt. Zo heeft het pensioenfonds in 2020 stappen gezet op het gebied van verantwoord beleggen. We hebben hier via verschillende kanalen over gecommuniceerd. Hiermee laten we aan deelnemers zien dat het pensioenfonds actief rekening houdt met duurzaamheid. Uit het deelnemersonderzoek van eind 2019 blijkt dat de overgrote meerderheid (70-80%) van de deelnemers het als de verantwoordelijkheid van het pensioenfonds ziet om rekening te houden met ESG.

Digitale ontwikkeling

In MijnKLMPensioen kan de deelnemer op één plek haar of zijn persoonlijke gegevens bijhouden en bepalen hoe zij of hij met het fonds wil communiceren. Ook kunnen deelnemers verschillende wijzigingen doorgeven via MijnKLMPensioen zoals een nieuw postadres of het toepassen van loonheffingskorting. Daarnaast is het persoonlijke digitale archief uitgebreid. Daarin staan naast de Uniforme Pensioenoverzichten (UPO), de jaaropgaves, pensioenspecificaties en mailings ook alle correspondentie vanaf 2018. Persoonlijke brieven kunnen we nu ook versturen op basis van 'Digitaal Ja, tenzij'. Dat is de standaard communicatiewijze van het fonds. Dat wil zeggen dat deelnemers de post digitaal ontvangen, tenzij zij aangeven dit niet te willen. In dat geval krijgen ze de brieven per post.

Communicatie over de actualiteit

Over de impact van de coronacrisis op de pensioensituatie hebben wij deelnemers met regelmaat geïnformeerd via de website, nieuwsbrieven en webinars. De crisis heeft de communicatie met de deelnemer verder nauwelijks belemmerd. Het bestuur van het fonds en de medewerkers van Blue Sky Group hebben de werkzaamheden vanuit huis voortgezet en het persoonlijke contact via de telefoon is na enige aanpassingen op de werkplek gecontinueerd.

4.4 Pensioenuitvoeringsbeleid

Op verzoek van het bestuur heeft de uitvoeringsorganisatie onderzoek gedaan naar mogelijkheden om de pensioenregeling en de uitvoering daarvan te vereenvoudigen. Doel is om zowel de uitvoeringskosten als de foutgevoeligheid te verlagen. In 2019 is overeenstemming bereikt over collectieve omzetting van alle aanspraken op ouderdomspensioen naar pensioenrichtleeftijd 68 jaar. Deze omzetting naar 68 jaar is in 2020 gerealiseerd en betekent een belangrijke vereenvoudiging.

5 GOVERNANCE

5.1 Inrichting van de governance

Het pensioenfonds voert de door de arbeidsvoorwaardelijke partijen overeengekomen pensioenafspraken uit, na toetsing op uitvoerbaarheid, evenwichtige belangenafweging en wettelijke voorschriften. Het bestuur is verantwoordelijk voor het prudent beleggen van de pensioengelden, het voeren van een solide financieel beleid, een juiste administratieve uitvoering van de pensioenregeling en effectieve communicatie met belanghebbenden.

Het pensioenfonds heeft een paritair bestuursmodel, waarbij werkgever, actieve deelnemers en gepensioneerden samen het bestuur vormen. Daarbij heeft het fonds de mogelijkheid om buiten de pariteit maximaal twee bestuurders met specifieke expertise aan te stellen. Hiertoe zijn twee bestuurders aangesteld, één op het gebied van het vermogensbeheer en één op het gebied van het risicomanagement.

Het bestuur bepaalt de strategie van het fonds en het te voeren beleid, geeft leiding aan de organisatie (inclusief de uitbestede activiteiten) en houdt toezicht op de uitvoering. Risicomanagement is een essentieel onderdeel van de bestuursfunctie. Het bestuur legt verantwoording af aan belanghebbenden via het verantwoordingsorgaan en in het jaarverslag. Het bestuur communiceert periodiek over de financiële positie van het fonds, het gevoerde beleid en de resultaten van dat beleid.

Wijzigingen in het bestuur

In oktober werd mevrouw Pronk herbenoemd als bestuurslid namens de werkgever. In december is de heer Zwart als bestuurslid benoemd namens de deelnemers.

De werkzaamheden van het bestuur vinden voor een belangrijk deel plaats in vergaderingen van het bestuur en van commissies of werkgroepen. De commissies en werkgroepen bestaan uit bestuursleden. Daarnaast heeft in de Commissie Beleggingszaken en de Communicatiecommissie een externe adviseur zitting.

In 2019 zijn drie sleutelfunctiehouders in het fonds benoemd. Het jaar 2020 was het eerste volledige kalenderjaar voor deze functiehouders. Deze sleutelfunctiehouders nemen geen deel aan beleidsvoorbereiding op het terrein van pensioen- en vermogensbeheer. Op deze wijze kunnen de sleutelfunctiehouders hun rol onafhankelijk uitvoeren. Sleutelfunctiehouders kunnen functioneel aanwezig zijn als toehoorder, maar leveren geen actieve bijdrage aan de oordeelsvorming. Wel kunnen zij in commissievergaderingen inbreng hebben vanuit hun eigen aandachtsgebied.

In het risicobeheeroverleg bereiden de sleutelfunctiehouder en functievervuller(s) risicobeheer de tweedelijns risicomanagementactiviteiten voor. Voor specifieke onderwerpen, zoals de opzet van de ERB, kunnen andere bestuursleden worden uitgenodigd. Voor de sleutelfunctie interne audit is er een intern auditoverleg tussen de sleutelfunctiehouder en functievervuller. Ook hierbij kunnen andere bestuursleden worden betrokken, bijvoorbeeld in geval van een specifieke audit.

Afgelopen jaar hebben de sleutelfunctiehouders en -vervullers onder andere de volgende activiteiten opgepakt.

- De risicobeheerfunctie: de sleutelfunctiehouder is als toehoorder aanwezig geweest bij vergaderingen van de Commissie Beleggingszaken (CBZ) en Commissie Pensioenzaken (CPZ). De sleutelfunctiehouder heeft een risicobeoordeling uitgevoerd van het bestuursbesluit om een geldmarktfonds toe te voegen aan de beleggingsportefeuille, over de uitgevoerde ALM-studie en over de kwartaalbetaling van de premie door KLM. Er is een ERB uitgevoerd. Tevens is een tussentijdse ERB uitgevoerd waarin gekeken is naar het effect van de mogelijke verslechtering van de financiële positie en organisatorische veranderingen bij KLM op de door het fonds gelopen risico's en het effect op de effectiviteit en

doelmatigheid van het risicobeheer. Begin 2020 is een risk assessment COVID-19 uitgevoerd en aan het eind van het jaar is de SIRA geactualiseerd (zie verder hoofdstuk 7 Risicomanagement).

- De actuariële functie: in 2020 heeft de sleutelfunctiehouder door middel van kwartaalrapportages gerapporteerd aan het bestuur over zijn bevindingen. Eind 2020 is een nulmeting uitgevoerd naar de datakwaliteit, omdat de sleutelfunctiehouder niet zonder meer gebruik kan maken van de werkzaamheden van de accountant bij het jaarwerk en nu een eigen oordeel kan vormen.
- De auditfunctie: insteek is om per jaar twee audits uit te voeren, mede gebaseerd op de risico-inventarisatie van het fonds en de toezichtsagenda van DNB. Het auditplan is voortrollend en kan jaarlijks worden aangepast aan de actualiteit of aan wensen van het bestuur. In 2020 vonden twee audits plaats: een audit op de (onder)uitbesteding en een audit op IT & cybersecurity. De uitkomsten van de audit zijn met het bestuur besproken. In 2021 zal het bestuur verder opvolging geven aan de aanbevelingen. Voor 2021 staan de audits op vermogensbeheer en risicobeheer op de agenda.

Overleggen met verantwoordingsorgaan

Het bestuur bespreekt actuele ontwikkelingen, het beleid en de uitvoering daarvan in gezamenlijke vergaderingen en dialoogbijeenkomsten met het verantwoordingsorgaan (VO) en licht desgevraagd onderwerpen toe in autonome vergaderingen van het VO.

Intern toezicht

Met ingang van 2019 wordt het interne toezicht uitgeoefend door een RvT, bestaande uit drie onafhankelijke deskundigen. Op grond van de wet legt het bestuur bepaalde voorgenomen besluiten ter goedkeuring voor aan de RvT. Maar ook in andere gevallen raadpleegt het bestuur de RvT of vraagt het de RvT om commentaar.

De RvT heeft, mede op basis van de integrale risico-inventarisatie en de toezichtsagenda van DNB, aangegeven het toezicht te willen toespitsen op de volgende onderwerpen:

- (Eventuele) herziening van de regeling en een adequate premie voor 2021 en de evenwichtigheid hiervan (fall back scenario/opbouwkorting 2021 is hier onderdeel van)
- Missie, visie en strategie
- Werking IORP II
- Governance (bestuursbureau/bestuursondersteuning, verzakelijking BSG)
- Boardroom dynamics
- Financiële positie en de financiële risico's

Het toezicht heeft plaatsgevonden op basis van verstrekte documentatie, via overleggen met het voltallige bestuur en via gesprekken in kleiner verband. In 2020 hebben het bestuur en de RvT drie keer overlegd. Verder hebben er diverse gesprekken plaatsgevonden van bestuursdelegaties met de RvT en individuele bestuursleden met de RvT. In het kader van de beoordeling van het functioneren van het bestuursmodel heeft een lid van de RvT een bestuursvergadering bijgewoond. Een ander lid van de RvT woonde de vergaderingen bij van de Commissie Verslaggeving waarin de jaarstukken en rapportages van accountant en certificerend actuaris werden behandeld. Het bestuur heeft de inzichten van de RvT, de gegeven feedback en de gesprekken als constructief ervaren.

Na iedere bestuursvergadering geeft de onafhankelijke voorzitter een telefonische terugkoppeling aan de voorzitter van de RvT.

De RvT heeft verder drie keer met het VO overleg gevoerd en een keer met DNB.

Bestuurlijke activiteiten

Eind februari, aan het begin van de coronacrisis, besloot het bestuur tot ‘versterkte dijkbewaking’. Dit betrof in eerste instantie verscherpte monitoring van de situatie en ontwikkelingen aan de hand van dagelijkse financiële updates van de uitvoeringsorganisatie. Tevens werd besloten tot een wekelijks overleg tussen de drie KLM-fondsen en de uitvoeringsorganisatie over de financiële situatie en de ontwikkelingen op de financiële markten. Vanaf medio maart vond naast dit gezamenlijke overleg ook wekelijks een telefonische bestuursvergadering plaats. Vanuit dit bestuurlijk overleg zijn verschillende concrete onderzoeken geïnitieerd en uitgevoerd, zoals uitwerking van de juridische aspecten van premiebetaling en mogelijkheden van uitstel, opstellen van realistische kortetermijnscenario’s en ontwikkeling van scenario’s voor de langere termijn (2021-2022) alsmede het in kaart brengen van de mogelijke herstelmaatregelen en de systematiek van de herstellpremie. Via de Commissie Beleggingzaken (CBZ) worden de financiële risico’s gemonitord en beheerst.

Mede aan de hand van de financiële updates, de uitgevoerde onderzoeken en het risk assessment is besproken of maatregelen getroffen moesten worden. Het bestuur betrok daarbij de COVID-19 risk assessment van de sleutelfunctiehouder risicobeheer. Geconstateerd is dat mogelijkheden om de dekkingsgraad te beschermen beperkt zijn, hoge kosten met zich meebrengen en een negatief effect hebben op de opwaartse potentie van de portefeuille. Het bestuur heeft ervoor gekozen de strategische asset allocatie te handhaven en geen extra beschermingsmaatregelen te treffen. Wel is het besluit van oktober 2019 gecontinueerd om, in afwijking van de rentestafel, bij een financiële positie onder MVEV de renteafdekking niet verder te verlagen.

Het bestuur heeft vanaf medio maart DNB door middel van periodieke updates geïnformeerd over de financiële positie, de premiebetaling en de bestuurlijke en operationele continuïteit.

Toen de situatie in april stabiliseerde, heeft het bestuur op 29 april besloten de frequentie van de monitoring en het bestuurlijk overleg terug te brengen en activiteiten weer zo veel mogelijk langs de gebruikelijke governance (commissies en bestuur) te laten verlopen.

Bestuurlijke en operationele continuïteit

Het bestuur heeft ondanks de verschillende fases van de lockdowns gedurende het jaar effectief kunnen opereren. Er is geen sprake geweest van ziekte of uitval. Alle bestuursleden hebben aan de bestuurlijke activiteiten kunnen deelnemen. Hierdoor was het niet nodig om beroep te doen op de noodprocedure voor besluitvorming. Overleg en besluitvorming heeft voornamelijk plaatsgevonden via telefonische- en videovergaderingen.

De directie van BSG heeft begin maart een coronateam samengesteld om de continuïteit van alle activiteiten te coördineren en aan te sturen. Met ingang van 16 maart 2020 werden nagenoeg alle werkzaamheden van de uitvoeringsorganisatie vanuit huis uitgevoerd. Alleen een beperkt aantal medewerkers van het call center en de IT-servicedesk maakten nog gebruik van het kantoor. In de zomerperiode, tijdens de versoepelingen, heeft een aantal bestuursvergaderingen op kantoor plaatsgevonden. Er hebben zich in de periode van maart 2020 tot en met eind 2020 vier verstoringen en twee security incidenten plaatsgevonden. Deze verstoringen en incidenten hebben niet geleid tot verstoring of risico’s van de dienstverlening.

Herstelplan 2021

Het bestuur heeft het herstelplan 2021 op 30 maart 2021 ingediend bij DNB. Bij het opstellen van een herstelplan wordt uitgegaan van de dekkingsgraad per 1 januari 2021. Overeenkomstig de voorgeschreven systematiek is de negatieve ontwikkeling van de dekkingsgraad als gevolg van de wijziging van de UFR-methodiek vanaf 1 januari 2021 niet meegenomen. Uitgaande van de situatie per 1 januari 2021 toont het herstelplan aan dat het pensioenfonds binnen de afgesproken termijn van tien jaar herstelt uit het tekort. Vanwege de lagere startdekkingsgraad duurt het ten opzichte van het vorige herstelplan twee jaar langer voordat het herstel is bewerkstelligd.

5.2 Geschiktheid en evaluatie

Op grond van de wet moet een bestuur geschikt zijn voor de “uitoefening van het bedrijf van pensioenfonds”. Op basis daarvan moeten de individuele bestuurders voldoende kennis hebben, over de juiste vaardigheden en competenties beschikken en blijk geven van professioneel gedrag. Voorafgaande aan hun benoeming toetst DNB bestuursleden hierop. Het pensioenfonds heeft met het geschiktheidsplan en verschillende profielschetsen invulling gegeven aan het geschiktheidsvereiste. De profielschetsen voor bestuursfuncties bevatten de vereiste kennis en ervaring en de verlangde competenties. Daarnaast beschrijft het geschiktheidsplan op welke wijze de geschiktheid verder wordt ontwikkeld en geborgd. Onderdeel van het geschiktheidsplan is een matrix die per bestuurder het geschiktheidsniveau per beleidsterrein aangeeft. Tevens bevat het geschiktheidsplan de opzet van de bestuurlijke evaluatie.

De jaarlijkse bestuurlijke evaluatie over 2020 heeft begin 2021 plaatsgevonden. De evaluatie richtte zich op het functioneren van het bestuur en het kalibreren van de geschiktheidsmatrix. Aan de hand van een uitvraag is bestuursleden gevraagd aan te geven wat er bestuurlijk goed ging en wat er beter kan. Als gevolg van de coronacrisis is in het kalenderjaar veel online vergaderd. Deze wijze van vergaderen bleek efficiënt; het bestuur heeft veel werk kunnen verzetten en besluitvorming heeft op constructieve manier plaatsgevonden. In de toekomst zullen fysieke en digitale vergaderingen worden gecombineerd. Het bestuur ziet nog ruimte voor verbetering in de sturing op de totale uitvoeringskosten. Daarnaast is tijdens de evaluatiesessie de geschiktheidsmatrix geactualiseerd en besproken. Vanwege het belang dat het bestuur hecht aan risicomanagement is de geschiktheidsmatrix aangevuld met risicomanagement en heeft het bestuur door middel van een self assessment de geschiktheid gescoord.

5.3 Uitvoering en uitbesteding

Het fonds streeft naar hoogwaardige dienstverlening aan de belanghebbenden en een daarbij behorende optimale ondersteuning van het bestuur. Voor een hoge kwaliteit van pensioen- en vermogensbeheer is een professionele organisatie nodig. Deze moet beschikken over de benodigde deskundigheid en een passende infrastructuur om de activiteiten adequaat en tegen aanvaardbare kosten uit te voeren en het bestuur te ondersteunen.

Het fonds is samen met het Pensioenfonds Vliegend Personeel KLM en het Pensioenfonds KLM-Cabinepersoneel aandeelhouder van de uitvoeringsorganisatie Blue Sky Group (BSG). Belangrijk voordeel van deze constructie is dat de uitvoerder bekend is met de context en belangen van het fonds. Als grote klant en via het aandeelhouderschap heeft het pensioenfonds invloed op, maar ook verantwoordelijkheid voor, de kwaliteit en continuïteit van de uitvoeringsorganisatie.

Het bestuur kwalificeert de relatie met BSG als een strategisch partnerschap. De keuze voor een strategische partnerrelatie houdt in dat het pensioenfonds werkzaamheden in beginsel voor lange termijn belegt bij de partnerorganisatie. Hierbij moet BSG vanzelfsprekend voldoen aan de gestelde uitgangspunten en criteria. De uitbesteding vindt plaats met overeenkomsten die marktconform zijn qua diensten, service en tarieven.

Verzakelijking

Eind 2018 ontwikkelde BSG een visie en strategie voor de komende jaren. In zijn rol als aandeelhouder werd het fonds meerdere keren bij de strategievorming betrokken. Doel is om, met behoud van de voordelen van het partnerschap, tot een meer zakelijke relatie te komen. De zakelijkheid moet onder meer tot uiting komen in meer expliciete opdrachtverstrekking. Deze voornemens hebben in 2019 en 2020 voor een deel invulling gekregen. In 2020 is met name een grotere betrokkenheid van het fonds bij de begrotingscyclus gerealiseerd. Aandachtspunt voor 2021 is opdrachtverlening op basis van een voorstel en begroting. Daarnaast zullen de dienstverleningsovereenkomsten voor pensioenbeheer, vermogensbeheer, bestuursondersteuning en communicatie worden geactualiseerd.

Onderdeel van de verzakelijking is ook een periodieke en gestructureerde beoordeling van de performance van de uitvoeringsorganisatie. In aanvulling op de bestaande periodieke rapportages is het fonds in 2019 gestart met een periodieke evaluatie van BSG als fiduciair vermogensbeheerder door een externe partij. In 2020 heeft een vervolgonderzoek plaatsgevonden, met een iets lagere tevredenheidsscore dan in 2019. Het bestuur heeft geconstateerd dat BSG adequaat aan de slag is gegaan met de gedane aanbevelingen uit 2019 en 2020.

Strategische oriëntatie 2025

In 2018 ontwikkelde BSG de strategische oriëntatie 2025, met een visie en strategie voor de komende jaren. Als aandeelhouder werd het pensioenfonds op verschillende momenten bij de strategievorming van zijn uitvoeringsorganisatie betrokken. Na bespreking van de strategische oriëntatie in de aandeelhoudersvergadering oordeelde het bestuur in september 2018 dat de strategie van BSG aansluit op de strategie van het pensioenfonds, dat aan de voorwaarden wordt voldaan om de strategische relatie te continueren en dat de werkzaamheden van het pensioenfonds juist worden uitgevoerd, in lijn met de missie, visie, strategie en het beleid van het pensioenfonds. Na accordering van de strategie door de aandeelhouders in 2018 heeft BSG de uitvoering in 2019 en 2020 ter hand genomen. De doelstellingen zijn in 2020 integraal uitgewerkt in het Strategie Implementatie Plan (StIP) met de strategische accenten voor 2021-2025. Deze uitwerking heeft BSG in het eerste kwartaal van 2021 met het bestuur besproken. Het bestuur heeft ingestemd met het strategische beleidsplan en de gezamenlijke realisatie hiervan met BSG richting 2021.

Onderuitbesteding

BSG besteedt, binnen de kaders van de dienstverleningsovereenkomst, bepaalde activiteiten of processen uit, zoals de ‘verloning’ van de pensioenuitkeringen, het beheer van de pensioenplanner, de website en het bestuursportaal, en de productie van het UPO. Op grond van de dienstverleningsovereenkomst geldt het volgende:

- Voor uitbesteding van de basis pensioenadministratie en de basis financiële administratie is expliciete toestemming van het bestuur vereist.
- Overige uitbestedingen en onderuitbestedingen moet BSG vooraf gemotiveerd melden. Bij deze melding wordt tevens aangegeven of het een materiële uitbesteding betreft die aan DNB gemeld moet worden. Deze verplichting vloeit voort uit IORP II-wetgeving.

Onder andere door middel van de ISAE 3402-rapportage beoordeelt het bestuur of BSG voldoende in control is ten aanzien van de uitbestede werkzaamheden.

5.4 Externe relaties

Het pensioenfonds is lid van de Pensioenfederatie. Een bestuurslid en functionarissen van de uitvoeringsorganisatie zijn namens het fonds lid van verschillende commissies van de Pensioenfederatie.

5.5 Gedragsregelingen

Code Pensioenfondsen

Voor het pensioenfonds geldt de Code Pensioenfondsen (Code), die nadere invulling geeft aan de wetgeving voor de besturing van pensioenfondsen. Op grond van artikel 33, lid twee van de Pensioenwet is de Code aangewezen als de principes voor goed pensioenfondsbestuur. Hieruit volgt dat pensioenfondsen de Code moeten uitvoeren.

De Code gaat uit van het zogenoemde ‘pas toe of leg uit’-beginsel. Dat betekent dat het pensioenfonds kan afwijken van de normen in de Code, maar deze afwijking dan moet motiveren en toelichten aan belanghebbenden. De Monitoringcommissie Code Pensioenfondsen (Monitoringcommissie), aangesteld door de sector beoordeelt de naleving van de Code door de fondsen en rapporteert daarover.

De Code is sinds 2019 thematisch opgezet, te weten 1) vertrouwen waarmaken, 2) verantwoordelijkheid nemen, 3) integer handelen, 4) kwaliteit nastreven, 5) zorgvuldig benoemen, 6) gepast belonen, 7) toezicht houden en inspraak waarborgen en 8) transparantie bevorderen. Het karakter van de normen in de Code verschilt. De naleving van sommige normen is duidelijk vast te stellen aan de hand van concrete beleidsdocumenten, publicaties of acties. Veel normen richten zich echter op gedrag en zijn minder makkelijk objectief aantoonbaar. Naast het uitleggen van eventuele afwijkingen, is de bedoeling dat fondsen ook rapporteren over de wijze waarop ze invulling geven aan de verschillende normen.

Gemotiveerde afwijkingen

- *Zorgvuldig benoemen: diversiteit (norm 33)*

Het VO voldeed in 2020 nog niet aan de norm dat er ten minste één persoon jonger dan 40 jaar zitting heeft. Wel wordt voldaan aan de norm diversiteit naar geslacht. De leden van het VO worden benoemd door de verenigingen van deelnemers en pensioengerechtigden en door KLM. Deze partijen selecteren de kandidaten op basis van functie-informatie van het fonds. Het bestuur wil met het VO bezien op welke wijze het fonds eraan kan bijdragen dat de selectie tot de gewenste diversiteit leidt.

- *Zorgvuldig benoemen: zittingsduur (norm 34)*

Op grond van deze norm wordt een bestuurslid ten hoogste tweemaal herbenoemd. Dit is ook de hoofdregel in de statuten van het pensioenfonds. De statuten voorzien echter ook in de mogelijkheid van een extra herbenoeming in bijzondere gevallen. Hierdoor kan het pensioenfonds strikt genomen afwijken van de norm. Motivering van het bestuur is dat strikte handhaving van de maximumtermijn in strijd kan zijn met de continuïteit van het pensioenfonds. Indien dat in het belang van het pensioenfonds is, moet de mogelijkheid bestaan een geschikte bestuurder langer te binden.

Aandachtspunten

De Code bevat verschillende normen waarvan de naleving in de praktijk moet blijken. Advies van de Monitoringcommissie is om in het bestuursverslag belanghebbenden ook inzicht te geven in de invulling van normen die wel worden nageleefd. Naleving van de Code vormt voor veel normen een integraal onderdeel van de besturing en bedrijfsvoering en blijkt uit de verantwoording daarover in dit verslag. Het betreft passages over onder meer de relatie met arbeidsvoorwaardelijke partijen, de relatie met de uitvoeringsorganisatie, de risicohouding, het communicatiebeleid, de klachtafhandeling, de samenstelling van het bestuur, geschiktheidsbevordering, zelfevaluatie, het beloningsbeleid en maatschappelijk verantwoord beleggen. Het bestuur heeft er daarom voor gekozen deze paragraaf te beperken tot onderwerpen die niet elders al aan de orde komen.

- Voor het vaststellen of het beleid draagvlak heeft onder de belanghebbenden is het VO de primaire gesprekspartner van het bestuur. Dat geldt ook voor het beleid ten aanzien van maatschappelijk verantwoord beleggen. In 2019 is het draagvlak getoetst door middel van een draagvlakonderzoek onder de belanghebbenden. De resultaten uit dit onderzoek zijn vervolgens besproken met het VO. In 2021 vindt een nieuwe draagvlakonderzoek plaats.
- Voor het VO vloeit uit de Code voort dat een periodieke evaluatie van het functioneren invulling moet krijgen. Mede in dat kader stelt het VO een functieprofiel op. Het VO heeft in 2019 onder begeleiding van een externe partij een zelfevaluatie uitgevoerd. Voor 2021 staat wederom een zelfevaluatie op de agenda.

Gedragscode

Voor de leden van het bestuur, VO en RvT en enkele aangewezen personen van BSG geldt een gedragscode, die belangenverstremgeling - inclusief de schijn daarvan - en ongeoorloofde handelingen moet voorkomen. Door de uitbesteding aan de uitvoeringsorganisatie hebben de leden van het bestuur, VO en RvT geen directe betrokkenheid bij het aangaan van zakelijke relaties of (voorgenomen) beleggingstransacties. Ook beschikken zij hierdoor niet over vertrouwelijke marktinformatie.

Het pensioenfonds heeft een externe compliance officer, Holland Van Gijzen Law, aangesteld om toe te zien op de naleving van wet- en regelgeving binnen de organisatie.

In 2020 waren er geen situaties die aanleiding gaven tot acties van de compliance officer. Bestuursleden, leden VO en RvT hebben de jaarlijkse verklaring over de naleving van de gedragscode ondertekend en hun eventuele nevenactiviteiten gemeld. Deze zijn opgenomen in de bijlage Functies en nevenfuncties.

Mede vanuit de Wet op het financieel toezicht (Wft) geldt voor de medewerkers van BSG een eigen gedragscode. De code omvat ook een insiderregeling voor het voorkomen van (de schijn van) handel met voorwetenschap. Naast de algemene gedragscode heeft de uitvoeringsorganisatie een code voor internetgebruik en e-mail, een klokkenluidersregeling en een incidentenregeling. De bij het fonds betrokken medewerkers van BSG hebben de naleving van de gedragscode ondertekend.

Beloningsbeleid

Voor pensioenfondsen is een beloningsbeleid wettelijk verplicht. Doel is onder andere het voorkomen van te grote risico's vanwege beloningselementen, zoals bonussen. Het pensioenfonds hanteert het volgende beloningsbeleid:

- *Beloning van het pensioenfondsbestuur*

Bestuurders kunnen aanspraak maken op een vergoeding als tegemoetkoming voor de tijd die ze besteden aan het pensioenfonds en de verantwoordelijkheid die ze dragen. Voor de paritaire bestuursleden bedraagt deze tegemoetkoming⁵ 7.170 euro per jaar met de mogelijkheid van verhoging tot 9.790 euro of, voor enkele specifieke functies, 12.300 euro per jaar. Deze bedragen zijn afgeleid van de SER-regeling voor vacatiegelden. Er is geen sprake van bonussen of ontslagvergoedingen. Bestuursleden die in dienst zijn van KLM N.V. ontvangen geen vergoeding. Voor niet-paritaire bestuursleden die op grond van specifieke expertise worden aangetrokken, voor de voorzitter en voor de leden van de RvT geldt dat de beloning wordt bepaald op basis van de met het fonds overeengekomen tijdsbesteding en een marktconform tarief. Als grondslag hanteert het pensioenfonds het salarisoniveau van KLM voor senior management. Ook bij deze functionarissen is geen sprake van bonussen of ontslagvergoedingen. Verder kunnen bestuursleden aanspraak maken op een vaste onkostenvergoeding van 900 euro per jaar en hebben ze recht op een vergoeding van de reiskosten voor het bijwonen van pensioenfondsactiviteiten.

- *Beloning van externe deskundigen*

De externe deskundigen die door het fonds worden ingezet, krijgen een beloning op basis van een marktconform tarief en de overeengekomen tijdsbesteding. De externe, onafhankelijk voorzitter ontvangt een vaste vergoeding per maand, die is gebaseerd op een marktconform tarief. Er is geen sprake van bonussen of ontslagvergoeding.

- *Beloning bij de uitvoeringsorganisatie*

Het pensioenfonds besteedt een belangrijk deel van zijn werkzaamheden uit aan BSG. BSG kan op onderdelen van de uitvoering ook gebruikmaken van derden. Het pensioenfonds zorgt ervoor dat het zicht heeft op het beloningsbeleid van BSG. Het uitbestedingsbeleid van BSG ziet vervolgens toe op het beloningsbeleid van partijen waaraan BSG uitbesteedt. Het fonds hanteert de volgende uitgangspunten voor een prestatiegerichte ('variabele') beloning:

- Er is een passende verhouding tussen de vaste en de variabele beloning.
- De variabele beloning staat in redelijke verhouding tot de geleverde prestatie.
- De variabele beloning is niet gerelateerd aan de financiële resultaten van het fonds.

Het pensioenfonds is met BSG overeengekomen dat BSG informatie verstrekt over zijn beloningsbeleid en eventuele wijzigingen daarin. Het beloningsbeleid van BSG kent naast een vaste beloning een variabele beloning. De variabele beloning is verbonden aan targets en bedraagt maximaal 10% van het vaste inkomen. Bij een aantal functies is dit maximaal 20%. De variabele beloning staat in redelijke verhouding tot de prestatie en de vaste beloning. De variabele beloning is niet gerelateerd aan de financiële resultaten van het pensioenfonds of de beleggingspools waarin het pensioenfonds participeert. BSG voldoet aan de Regeling beheerst beloningsbeleid Wft 2017.

⁵ Bedragen per 2020.

In 2020 betaalde het pensioenfonds 249.000 euro (2019: 189.000 euro) aan vergoedingen voor bestuursleden (inclusief de voorzitter) en 73.000 euro (2019: 91.000 euro) aan externe deskundigen (RvT en adviseurs). Deze bedragen zijn, voor zover van toepassing, inclusief btw. De toename van de bestuursvergoedingen komt met name door een volledig jaar met externe deskundigen als bestuurder, waar dat in 2019 voor een gedeelte van het jaar was.

Melding onregelmatigheden

In 2020 zijn 27 incidenten, die betrekking hadden op de dienstverlening aan het pensioenfonds, binnen de uitvoeringsorganisatie gemeld. Van deze incidenten zijn 21 algemene incidenten en 6 privacy-incidenten (zie verder onder privacybeleid). Van de 21 incidenten zijn 7 incidenten aangeduid als incidenten met een midden impact en 14 met een lage impact. Er was in het verslagjaar geen sprake van incidenten die als incidenten met een zeer hoge of hoge impact zijn aangeduid. De incidenten met een midden impact hadden onder andere betrekking op een verkeerde aanhef bij een e-mailnotificatie, een foutieve eerste incassering, een onderschatting van de investeringsruimte van private equity en het niet verzenden van de kwartaalrapportagelijst van ESG-uitsluitingen.

Naar aanleiding van de gemelde incidenten heeft waar gewenst, aanscherping in de bedrijfsvoering van de uitvoeringsorganisatie plaatsgevonden. Aan het einde van het verslagjaar waren er geen incidenten meer in behandeling.

Er waren in het verslagjaar geen meldingen op basis van de klokkenluidersregeling van het pensioenfonds.

5.6 Privacybeleid

Basis voor het privacybeleid en bijbehorende procedures is de in 2018 in werking getreden Algemene verordening gegevensbescherming (AVG). Het bestuur benoemde per 1 maart 2019 mevrouw mr. G. Somaroo tot privacy officer van het fonds. Eind 2020 zijn de verschillende privacydocumenten verder verfijnd.

In 2020 waren er zes datalekken bij het fonds (2019: vier). De aard van de datalekken betrof het versturen van persoonsgegevens aan de verkeerde ontvanger. Het ging om zogenaamde plakbrieven (hierbij is een brief bij het in de envelop stoppen, blijven plakken aan een andere brief). Uit de datalekken is geen schade voortgekomen. Vijf van de zes datalekken zijn gemeld aan de Autoriteit Persoonsgegevens (AP). Het zesde datalek is niet gemeld aan de AP omdat het datalek geen waarschijnlijk risico voor de betrokkene vormde.

De Pensioenfederatie heeft in lijn met de AVG de Gedragslijn Verwerking Persoonsgegevens Pensioenfondsen (Gedragscode) opgesteld voor pensioenfondsen die lid zijn van de Pensioenfederatie. De privacy officer van het fonds heeft in 2020 een privacy self assessment over de naleving van de AVG door het fonds uitgevoerd. Hierin is de pensioenuitvoering door BSG meegenomen. Het fonds voldoet hiermee aan de Gedragslijn, waarin het fonds wordt verplicht om verantwoording af te leggen over de naleving van de Gedragslijn.

Er is op 41 maatregelen getoetst, daarvan zijn 35 maatregelen 'behaald' en zijn 6 maatregelen 'gedeeltelijk behaald' of 'in uitvoering'. Geconcludeerd kan worden dat het fonds en BSG ten aanzien van pensioenuitvoering over beleid en procedures beschikken om naleving van de AVG voldoende te (blijven) waarborgen. Het is echter van belang om binnen het fonds en BSG de bewustwording ten aanzien van privacy en datalekken verder te bevorderen. De privacy officer zal zich daarom ook in 2021 inzetten voor het vergroten van het privacybewustzijn. Ook in het kader van thuiswerken (vanwege de coronacrisis en structureel) is dit van belang. Aan de hand van een privacy-awarenessplan zal hieraan meer structuur worden gegeven.

5.7 Sancties

In 2020 kreeg het pensioenfonds geen boetes of dwangsommen opgelegd. Evenmin was sprake van andere maatregelen, zoals een aanwijzing van de toezichthouder of het aanstellen van een bewindvoerder of curator.

6 KOSTEN

Dit hoofdstuk geeft inzicht in de kosten van het pensioenfonds. Het fonds hanteert hiervoor de aanbevelingen van de Pensioenfederatie. De kosten van het pensioenfonds bestaan uit de kosten voor de pensioenuitvoering, de bestuursondersteuning, het vermogensbeheer en de transactiekosten van het vermogensbeheer. De bestuurs- en beheerskosten alsmede de kosten van bestuursondersteuning en advisering worden voor 60% toegerekend aan pensioenuitvoering (kosten per deelnemer) en voor 40% aan vermogensbeheer. Deze verdeelsleutel is gebaseerd op de gemiddelde bestuurlijke agenda (bestuurs- en commissievergaderingen en behandelde onderwerpen) over een periode van vijf jaar en de daaraan gerelateerde uren voor bestuursondersteuning.

6.1 Kosten pensioenuitvoering

De uitvoeringskosten worden betaald door het pensioenfonds. Een deel van de uitvoeringskosten heeft direct te maken met zichtbare activiteiten. Denk daarbij aan het administreren en uitkeren van de pensioenen, de communicatie met deelnemers, het voorbereiden van vergaderingen en het maken van het jaarverslag. Op deze kosten heeft het bestuur invloed.

Daarnaast zijn er directe kosten die het bestuur niet kan beïnvloeden. Voorbeelden hiervan zijn de kosten van het externe toezicht: de jaarlijkse heffingen, de informatievoorziening van toezichthouders en de medewerking aan toezichtonderzoeken. Andere directe kosten zijn onder andere kosten van het interne toezicht (de wettelijk voorgeschreven RvT) en die van de certificerend actuaris en accountant.

Verder leidt nieuwe wetgeving regelmatig tot wijziging van de pensioenregeling of aanpassingen van processen of procedures. De kosten daarvan kan het fonds maar beperkt beïnvloeden.

De totale directe kosten (beïnvloedbaar en niet-beïnvloedbaar) bedragen 1,338 miljoen euro, waarvan 813 duizend euro (ongeveer 60%) wordt toegerekend aan pensioenuitvoering. De directe kosten die worden toegerekend aan pensioenuitvoering zijn de kosten bestuur en beheer pensioenfonds, extern advies, extern toezicht en overig.

De volgende tabel geeft de uitvoeringskosten weer, uitgesplitst naar de verschillende functies in het fonds (bedragen in miljoenen euro's):

	2020	2019
Pensioenadministratie	4,4	4,5
Bestuursondersteuning en communicatie	1,1	0,9
Bestuur en beheer pensioenfonds	0,2	0,2
Extern advies	0,1	0,1
Extern toezicht	0,4	0,3
Overig ⁶	0,1	0,1
Totale uitvoeringskosten	6,3	6,1

⁶ Betreft accountant, certificerend actuaris en contributies en bijdragen.

De volgende tabel geeft een overzicht van de kosten van de pensioenuitvoering en de kosten per deelnemer. Het fonds past de Aanbevelingen Uitvoeringskosten van de Pensioenfederatie over de wijze van bepalen van het aantal deelnemers toe. Daaruit volgt dat de gepresenteerde kosten inclusief btw en eventuele eenmalige activiteiten zijn. Deze worden hierna nader toegelicht.

	2020	2019
Kosten pensioenuitvoering (in miljoenen euro's)	6,3	6,1
Gemiddeld aantal actieve deelnemers en pensioengerechtigden	24.340	24.590
Pensioenuitvoeringskosten per deelnemer (in euro's)	262	250
Btw pensioenuitvoeringskosten per deelnemer (in euro's)	43	38
Pensioenuitvoeringskosten per deelnemer excl. btw (in euro's)	219	212
Eenmalige pensioenuitvoeringskosten per deelnemer excl. btw (in euro's)	4	10
Reguliere pensioenuitvoeringskosten per deelnemer excl. btw (in euro's)	215	202
Kosten per deelnemer (inclusief slapers) (in euro's)	193	185

Toelichting ontwikkeling uitvoeringskosten

Sinds 1 januari 2017 brengt BSG btw in rekening over verschillende uitbestede diensten. Dit leidt tot structureel hogere uitvoeringskosten. In de totale kosten van de pensioenadministratie van 4,4 miljoen euro zit 770 duizend euro btw. In de andere kosten die worden toegerekend aan pensioenuitvoering van 1,9 miljoen euro zit 277 duizend euro btw. Dit betekent dat de totale btw in de kosten 1.047 duizend euro bedraagt (43 euro per deelnemer, op een totaal van 262 euro). Zonder btw zouden de kosten per deelnemer 219 euro bedragen.

Het pensioenfonds is in 2017 gestart met een onderzoek naar de mogelijkheden om de btw-last te mitigeren. Sinds het derde kwartaal 2017 dient het pensioenfonds elk kwartaal een bezwaarschrift c.q. verzoek om teruggaaf inzake aangifte omzetbelasting in. De Belastingdienst verzet zich tegen de PPG-route, waardoor een procedure noodzakelijk is. Het geschil ligt bij de Rechtbank en een uitspraak ter zake wordt later in 2021 of in 2022 verwacht.

Eenmalige kosten

De totale kosten van de pensioenadministratie van 4,4 miljoen euro bevatten geen eenmalige kosten. De andere kosten die worden toegerekend aan pensioenuitvoering van 1,9 miljoen euro bevatten 93 duizend euro (4 euro per deelnemer) eenmalige kosten voor met name de corona- en CDC werkzaamheden.

6.2 Kosten vermogensbeheer

De volgende factoren bepalen in belangrijke mate de hoogte van de vermogensbeheerkosten:

- beleggingsmix;
- schaalgrootte;
- mate van actief of passief beheer;
- mate van directe of indirecte beleggingen.

Bij de besluitvorming over de beleggingsmix wordt wel rekening gehouden met de kosten, maar deze zijn daarvoor niet doorslaggevend. Het fonds kan schaalvoordelen realiseren door de beleggingsportefeuille samen te voegen in beleggingspools met die van Pensioenfonds Vliegend Personeel KLM, Pensioenfonds KLM-Cabinepersoneel en een aantal andere, kleinere partijen in beleggingsfondsen (pools). De mate van

actief beheer of passief beheer is stuurbaar. Binnen de beleggingsportefeuille is sprake van zowel actief als passief beheer. Verreweg het grootste deel van de beleggingsportefeuille bestaat uit directe beleggingen, vooral beursgenoteerde aandelen en beursgenoteerde obligaties. De portefeuilles niet-beursgenoteerd vastgoed, niet-beursgenoteerde aandelen (private equity) en hypothecaire leningen betreffen indirecte beleggingen (fund-of-fundstructuren). Een klein deel van de portefeuilles beursgenoteerd vastgoed en beursgenoteerde aandelen bestaat eveneens uit indirecte beleggingen.

De kosten van vermogensbeheer worden berekend op basis van het zogenoemde look-through-principe. Dit wil zeggen dat de vermogensbeheerkosten van alle lagen van structuren zoveel mogelijk inzichtelijk worden gemaakt. Naast de aan het pensioenfonds in rekening gebrachte kosten wordt dus ook het aandeel in de onderliggende vermogensbeheerkosten van beleggingsfondsen in aanmerking genomen.

De door de operationele managers in rekening gebrachte beheervergoeding vormt de belangrijkste kostencategorie. Verreweg het grootste deel hiervan betreft een vaste fee op basis van het beheerde vermogen en is dus onafhankelijk van de prestatie van de vermogensbeheerder. Een klein deel van de beheervergoeding is wel prestatieafhankelijk. Andere vermogensbeheerkosten zijn onder meer kosten van fiduciair beheer, bewaarloon van de custodian, advieskosten, controlekosten, toezichtkosten, kosten van securities lending en (toegerekende) kosten van bestuur en financieel beheer.

De kosten vermogensbeheer bedroegen in 2020 in totaal 44,2 miljoen euro (2019: 38,7 miljoen euro):

	2020	2019
Vergoeding operationeel vermogensbeheer	30,6	25,6
Vergoeding fiduciair vermogensbeheer BSG	8,8	8,4
Overig	4,8	4,7
Totaal	44,2	38,7

In het volgende overzicht zijn de kosten vermogensbeheer per beleggingscategorie en gerelateerd aan het gemiddeld belegd vermogen weergegeven (bedragen in miljoenen euro's):

	Gemiddeld belegd vermogen	Beheer- vergoeding	Prestatie- afhankelijk	Overig	Totaal kosten	Relatief (%)
2020						
Vastgoed						
Beursgenoteerd	265	0,2	-	0,2	0,4	0,15
Niet-beursgenoteerd	643	6,8	0,2	2,2	9,2	1,43
Totaal	908	7,0	0,2	2,4	9,6	1,06
Aandelen						
Beursgenoteerd	3.396	4,1	4,2	3,8	12,1	0,36
Niet-beursgenoteerd	374	5,0	0,9	3,2	9,1	2,43
Totaal	3.770	9,1	5,1	7,0	21,2	0,56
Vastrentende waarden						
Beursgenoteerd	3.490	4,2	-	2,2	6,4	0,18
Onderhands	1.432	5,1	-	1,9	7,0	0,49
Totaal	4.922	9,3	-	4,1	13,4	0,27
Totaal	9.600	25,4	5,3	13,5	44,2	0,46
2019						
Vastgoed						
Beursgenoteerd	274	0,3	-	0,2	0,5	0,18
Niet-beursgenoteerd	663	5,6	0,2	2,2	8,0	1,21
Totaal	937	5,9	0,2	2,4	8,5	0,91
Aandelen						
Beursgenoteerd	3.455	5,8	-	4,2	10,0	0,29
Niet-beursgenoteerd	303	5,0	-	2,3	7,3	2,41
Totaal	3.758	10,8	-	6,5	17,3	0,46
Vastrentende waarden						
Beursgenoteerd	3.807	5,6	-	2,7	8,3	0,22
Onderhands	983	3,1	-	1,5	4,6	0,47
Totaal	4.790	8,7	-	4,2	12,9	0,27
Totaal	9.485	25,4	0,2	13,1	38,7	0,41

De vermogensbeheerkosten zijn ten opzichte van vorig jaar met 4 basispunten gestegen. Doordat het pensioenfonds meer heeft betaald aan prestatievergoedingen door de goede rendementen op actief beheerde mandaten stegen deze kosten met 5 basispunten. De beheervergoeding voor liquide beleggingen daalde verder met 3 basispunten door meer passief te beleggen. De extra investeringen in hypotheek (Onderhands), kostten het fonds 2 basispunten.

6.3 Transactiekosten

De transactiekosten worden ook berekend op basis van het look-through-principe. Dit wil zeggen dat in geval van beleggingsfondsen behalve de in- en uitstapvergoedingen ook het aandeel in de door de beleggingsfondsen gemaakte aan- en verkoopkosten in aanmerking wordt genomen. Bij fund-of-fundstructuren worden de in- en uitstapvergoedingen hierin begrepen. De berekende kosten worden verlaagd met het aandeel in de in- en uitstapvergoedingen van de beleggingsfondsen, die voor het beleggingsfonds immers opbrengsten vormen.

De transactiekosten bedragen in 2020 totaal 24,4 miljoen euro (2019: 17,2 miljoen euro):

	2020			2019		
	Gemiddeld belegd vermogen	Kosten	Relatief (%)	Gemiddeld belegd vermogen	Kosten	Relatief (%)
Vastgoed	908	1,8	0,20	937	1,2	0,13
Aandelen	3.770	5,3	0,14	3.758	6,8	0,18
Vastrentende waarden	4.922	17,0	0,35	4.790	7,7	0,16
Totaal excl. derivaten	9.600	24,1	0,25	9.485	15,7	0,17
Derivaten		0,3	0,00		1,5	0,02
Totaal	9.600	24,4	0,25	9.485	17,2	0,18

De transactiekosten zijn in vergelijking met 2019 met 7 basispunten gestegen. Voor vastgoed was de bied/laatkoers in 2020 hoger dan in het jaar ervoor. Dit kostte het fonds 1 basispunt. Bij aandelen waren er geen transitiekosten meer zoals in 2019, toen een groot deel van de aandelenportefeuille van actief naar passief en van regionaal naar global is omgezet. Dit bracht het fonds 2 basispunten op. Bij de implementatie van de allocatiestudie vastrentende waarden is de gehele portefeuille opnieuw opgedeeld. De transitie kostte het fonds 9 basispunten. De derivaten hadden een kleinere bied/laatkoers, wat het fonds 1 basispunt opleverde.

6.4 Vergelijking pensioenuitvoerings- en vermogensbeheerkosten met andere pensioenfondsen

Kosten van pensioenfondsen zijn van grote maatschappelijke betekenis

Kosten van pensioenfondsen zijn van grote maatschappelijke betekenis: een lager kostenniveau leidt tot een hoger collectief pensioenvermogen bij een gelijkblijvend rendements- en risicoprofiel. Het is dus van belang dat de kosten voor een pensioenfonds inzichtelijk zijn, bijvoorbeeld door deze te vergelijken met de kosten van andere, vergelijkbare, pensioenfondsen.

Vergelijking kosten met andere pensioenfondsen: benchmarking

Een benchmarkcijfer is de meest eenvoudige manier waarop de kosten in context kunnen worden gezet, waarbij rekening wordt gehouden met de specifieke kenmerken van het pensioenfonds en het beleggingsbeleid. Hiertoe is een gespecialiseerd onderzoek nodig.

Het pensioenfonds heeft in 2019 en 2020 niet aan een dergelijk onderzoek meegedaan. Om toch een beeld te krijgen van de hoogte van de pensioenuitvoeringskosten en vermogensbeheerkosten, wordt gebruikgemaakt van de inzichten uit het rapport “Werk in uitvoering bij pensioenfondsen 2020. Inzicht in de pensioenbeheer-, vermogensbeheer- en transactiekosten van Nederlandse pensioenfondsen” van LCP van 10 september 2020. Dit rapport geeft een kader voor de beoordeling van de vermogensbeheerkosten in 2019.

Resultaten van de vergelijking

In de volgende tabel staan de uitkomsten van de vergelijking. Het gemiddeld aantal deelnemers (waarbij alleen actieven en pensioengerechtigden worden meegenomen) bedraagt 24.590. Hiermee kwalificeert het fonds als middelgroot (10.000 - 100.000) en zit daarmee aan de onderkant van het aantal deelnemers voor middelgroot. Met een gemiddeld belegd vermogen van 9,5 miljard euro kwalificeert het fonds ook als middelgroot (1 miljard - 10 miljard euro).

De pensioenuitvoeringskosten worden aangegeven in euro's per deelnemer. De vermogensbeheerkosten en transactiekosten worden aangegeven als percentage van het gemiddeld belegd vermogen.

Kosten 2019	Pensioenfondsen	LCP-benchmark
Pensioenuitvoeringskosten	250	182 (middelgroot) – 362 (kleiner)
Vermogensbeheerkosten	0,41%	0,39%
Transactiekosten	0,18%	0,10%

Toelichting

Gezien de enorme spreiding van zowel de categorieën als de uitkomsten worden de pensioenuitvoeringskosten vergeleken met de categorie middelgroot en de categorie daaronder (tussen 1.000 en 10.000 deelnemers). De pensioenuitvoeringskosten voor middelgrote fondsen bedragen 182 euro per deelnemer en voor kleinere pensioenfondsen (tot 10.000 deelnemers) is dit 362 euro. In 2020 bedroegen de kosten per deelnemer, inclusief eenmalige activiteiten en btw, 262 euro (2019: 250 euro). Exclusief btw bedroegen de kosten 219 euro per deelnemer (2019: 212 euro). Met dit bedrag liggen de kosten (exclusief btw) nagenoeg op het, in het verleden besproken, doelniveau van 200 euro.

Ook de vermogensbeheerkosten en de transactiekosten zijn hoger dan gemiddeld voor de categorie middelgroot. Het fonds heeft het afgelopen jaar meer vermogen belegd in hypotheek. Dit is een relatief duurdere categorie. Daarnaast is incidenteel voor actieve mandaten prestatievergoedingen betaald in 2020. Dit kan een oorzaak zijn van de iets hogere vermogensbeheerkosten.

Daarnaast heeft er in 2019 en 2020 een transitie van de aandelenportefeuille en de vastrentendewaardenportefeuille plaatsgevonden. Hierbij is het aantal beleggingscategorieën verminderd en wordt per saldo meer gealloceerd naar passief beheerde beleggingen. Dit zorgde in de jaren 2019 en 2020 voor relatief hoge transactiekosten. Hiertegenover staat naar verwachting een verlaging van de vermogensbeheerkosten en transactiekosten in de komende jaren.

6.5 Verhouding rendement en kosten

Het volgende overzicht geeft een indicatie van de verhouding tussen het totaalrendement, en zowel de vermogensbeheerkosten als de transactiekosten:

(in %)	2020	2019
Bruto totaalrendement	6,4	16,0
Kosten vermogensbeheer	-0,5	-0,4
• Vergoeding operationeel vermogensbeheer	-0,4	-0,3
• Vergoeding fiduciair vermogensbeheer	-0,1	-0,1
Transactiekosten	-0,3	-0,2
Netto totaalrendement	5,7	15,4
Vergoeding fiduciair vermogensbeheer	0,1	0,1
Netto totaalrendement excl. vergoeding fiduciair vermogensbeheer	5,8	15,5

In bovenstaand overzicht zijn de kosten vermogensbeheer opgesplitst in een vergoeding voor operationeel beheer en een vergoeding voor fiduciair beheer. Laatstgenoemde vergoeding wordt bij het nettorendement opgeteld om aan te sluiten bij de kerncijfers van het fonds, zoals weergegeven in het begin van dit jaarverslag.

7 RISICOMANAGEMENT

7.1 Risicobeleid

Het bestuur is verantwoordelijk voor de risicomanagementorganisatie en de beheersing van de risico's waaraan het pensioenfonds is blootgesteld. Het fonds werkt met integraal risicomanagement (IRM). Integraal benadrukt dat het gaat om het managen van alle verschillende risicogebieden in onderlinge samenhang.

Risicoprofiel

Het fonds heeft het IRM ingericht volgens de richtlijnen van DNB en artikel 143 Pensioenwet ('een fonds richt zijn organisatie zodanig in dat deze een beheerste en integere bedrijfsvoering waarborgt'). Daarnaast gaat het fonds uit van de beginselen van het COSO ERM-raamwerk (ERM: Enterprise Risk Management) voor het beoordelen en inrichten van risicomanagement en best practices. Het fonds onderscheidt de volgende financiële en niet-financiële risico's:

Financiële risico's

Voor financiële risico's hanteert het fonds de volgende indeling:

1. rentemismatchrisico
2. inflatierisico
3. vastgoed- en aandelenrisico
4. valutarisico
5. kredietrisico en tegenpartijrisico
6. verzekeringstechnisch risico
7. concentratierisico
8. actief risico
9. risico's van derivaten
10. liquiditeitsrisico

Niet-financiële risico's

Deze term betekent niet dat deze risico's geen financiële schade kunnen veroorzaken bij het fonds. Het zegt alleen dat er geen rechtstreekse relatie is tussen deze risico's en de financiële positie van het fonds. Het fonds onderscheidt de volgende niet-financiële risico's:

11. uitbestedingsrisico
12. operationeel risico
13. juridisch risico
14. IT-risico
15. omgevingsrisico
16. integriteitsrisico

Risicohouding

Financiële risico's

Kwalitatieve risicohouding

Diverse belanghebbenden hebben eigen, maar ook gedeelde voorkeuren met betrekking tot kortere- en langeretermijnrisico's. Alle belanghebbenden delen de langetermijndoelstelling van het fonds. Op weg naar deze doelstelling hebben de premiebetalers (werkgever en werknemers) een voorkeur voor een stabiele (te betalen) pensioenpremie, passend bij de pensioenambitie. De deelnemers (actieven, gewezen deelnemers, pensioengerechtigden en overige belanghebbenden) hebben een voorkeur voor een waardevast pensioen. Zij willen het korten op nominale rechten of pensioenopbouw zo veel mogelijk voorkomen. Onverhoopt gemiste opbouw of indexatie moet zo veel mogelijk worden ingehaald, waarbij gemiste indexatie in de uitkeringssfeer zonder terugwerkende kracht wordt hersteld.

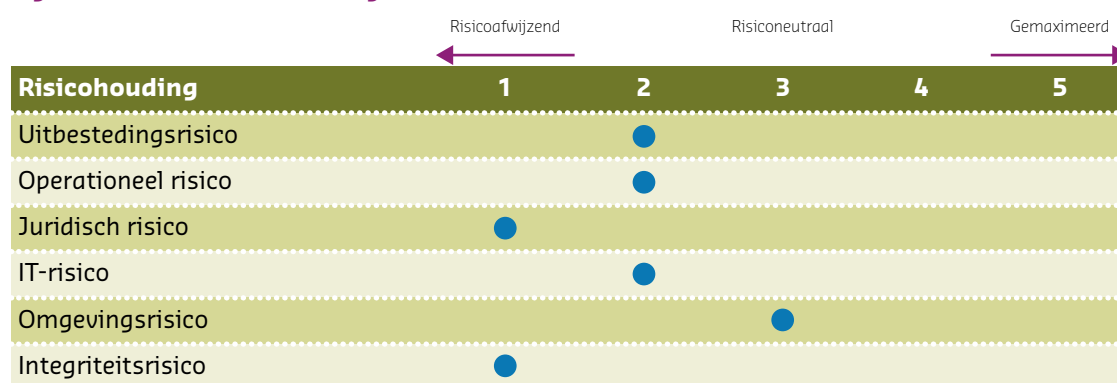
Kwantitatieve risicohouding

Het pensioenfonds kent een lange- en een kortetermijnrisicohouding. De risicohouding voor de lange termijn komt tot uitdrukking in de gedefinieerde grenzen voor de haalbaarheidstoets. De risicohouding voor de korte termijn komt tot uitdrukking in het vereist eigen vermogen (VEV), inclusief bandbreedte. In paragraaf 1.6 staat het fonds uitgebreider stil bij de financiële risicohouding.

Niet-financiële risico's

Redenerend vanuit de missie, visie en strategie heeft het fonds voor alle niet-financiële risico's een risicohouding vastgesteld, inclusief risicotoleranties. De risicohouding geeft de mate aan waarin het fonds risico's accepteert dan wel afwijst. Hiermee vergroot het fonds zijn mogelijkheden tot sturing op de niet-financiële risico's.

Figuur: overzicht risicohouding niet-financiële risico's

Risicobeschrijving

Hieronder worden de risicocategorieën weergegeven en de wijze waarop het bestuur het beleid voor de beheersing van de risico's heeft vormgegeven.

Financiële risico's

1. Rentemismatchrisico

Het fonds is gevoelig voor wijzigingen in de marktrente omdat de rentegevoeligheid van de beleggingen niet gelijk is aan de rentegevoeligheid van de verplichtingen (mismatch). Dit risico op rentemismatch vangt het fonds op door een belangrijk deel van de vastrentendewaardenportefeuille te beleggen in langlopende staatsobligaties. Daarnaast gebruikt het fonds renteswaps (beleggingsinstrument om een vaste rente af te spreken) voor een verdere beperking van het risico op mismatch. Het fonds voert een dynamisch renteafdeckingsbeleid, waarbij de hoogte van de renteafdekking afhankelijk is van het niveau van de rente en in extreme situaties ook van de dekkingsgraad. Het pensioenfonds voert maandelijks een renteafdeckingsberekening uit op basis waarvan het renteafdeckingspercentage wordt gemonitord.

2. Inflatierisico

De koopkracht van de door deelnemers opgebouwde pensioenaanspraken is gevoelig voor de inflatie. Het fonds heeft als ambitie een waardevast pensioen te kunnen betalen, en daarvoor de pensioenaanspraken te indexeren met de stijging van het prijspeil. Om dit mogelijk te maken heeft het fonds in de beleggingsstrategie oog voor de inflatiegevoeligheid van de beleggingen. Daarbij spelen onder andere beleggingen in aandelen en vastgoed een rol.

3. Vastgoed- en aandelenrisico

Het vastgoed- en aandelenrisico is het risico van daling van de marktprijzen. Het fonds beheerst het vastgoed- en aandelenrisico door goed te spreiden binnen de beleggingsportefeuille (diversificatie).

4. *Valutarisico*

Het fonds heeft ook beleggingen in niet-euro valuta's. Hierdoor is het fonds gevoelig voor koersschommelingen van de betreffende valuta ten opzichte van de euro. Om dit valutarisico te beheersen hanteert het fonds een dynamisch valuta-afdeckingsbeleid. Afhankelijk van de dekkingsgraad wordt een deel van de beleggingen in de Amerikaanse dollar, het Britse pond, de Japanse yen, de Zweedse kroon, de Canadese dollar en de Australische dollar afgedekt.

5. *Kredietrisico en tegenpartijrisico*

Kredietrisico is het risico dat een belegging in vastrentende waarden (lening, deposito of obligatie) in waarde daalt door een faillissement of een verslechtering van de kredietwaardigheid. Het fonds beheerst dit risico voor de gehele portefeuille voornamelijk door te zorgen voor een goede spreiding over verschillende landen, sectoren en bedrijven.

De kredietwaardigheid van de portefeuille is een belangrijke indicator voor het kredietrisico. Dit risico wordt in beginsel beheerst door voldoende spreiding over verschillende instrumenten en bandbreedtes rond de allocatie naar rentedragende categorieën met een lage kredietwaardigheid (rating).

Tegenpartijrisico is een speciale vorm van kredietrisico. Het fonds sluit contracten af met tegenpartijen. Daarbij loopt het fonds een zogeheten tegenpartijrisico als deze tegenpartijen hun verplichtingen aan het fonds niet nakomen. Het fonds beheerst dit risico zo goed mogelijk door gebruik te maken van meerdere, solide tegenpartijen. Daarnaast zorgt het fonds er bij een vordering op een tegenpartij altijd voor dat deze partij voldoende onderpand (collateral) verstrekt voor het geval ze haar verplichtingen toch niet nakomt. Het fonds beheerst en monitort het tegenpartijrisico dagelijks.

6. *Verzekeringstechnisch risico*

Het verzekeringstechnisch risico is het risico op verliezen of op een ongunstige verandering in de waarde van de technische voorziening door een ondeugdelijke prijsstelling of inadequate aannames over de vaststelling van de technische voorzieningen. Het belangrijkste verzekeringstechnische risico is het langlevensrisico. Dit is het risico dat deelnemers langer leven dan verondersteld bij de vaststelling van de premie en de berekening van de voorziening pensioenverplichtingen. Het fonds berekent de voorziening pensioenverplichtingen op basis van de meest recente prognosetafels en fondsspecifieke correcties voor ervaringssterfte. Hierdoor houdt het fonds rekening met toekomstige verbetering van de levensverwachting en de kenmerken van de eigen pensioenfondspopulatie.

Daarnaast is er nog het arbeidsongeschiktheidsrisico. Dit is het risico dat verliezen optreden als gevolg van verschillen tussen de werkelijke en veronderstelde schade die voortkomt uit arbeidsongeschiktheid.

Jaarlijks voert het fonds een analyse uit van de verzekeringstechnische risico's die het fonds loopt. Het fonds zet hierbij gehanteerde aannames af tegen de feitelijke waarnemingen. Zo toetst het fonds of de premies en de voorzieningen toereikend zijn.

7. *Concentratierisico*

Concentratierisico treedt op wanneer een groot deel van het belegd vermogen in dezelfde beleggingscategorie, regio, stijl en/of partij is geconcentreerd. Het fonds kiest in zijn beleggingsstrategie daarom voor een weloverwogen spreiding en neemt de diversificatievoordelen van beleggingscategorieën mee bij de bepaling van het beleggingsbeleid.

8. *Actief risico*

Het fonds bepaalt met een Asset Liability Management (ALM) studie de verdeling van zijn strategische beleggingsportefeuille. Indien mogelijk stelt het fonds voor elke beleggingscategorie en regio binnen deze portefeuille een representatieve benchmark vast. De feitelijke beleggingsportefeuille kan afwijken van de strategische beleggingsportefeuille, wat leidt tot zogenaamd actief risico. Het fonds hanteert hiervoor de (ex-ante) tracking error, een maatstaf voor de verwachte rendementsverschillen tussen de werkelijke

en de strategische portefeuille. Het fonds beheert het actief risico door het vaststellen van limieten en de (continue) monitoring daarvan. Daarbij hanteert het fonds een raamwerk om te bepalen of een categorie actief of passief ingevuld dient te worden.

9. *Risico's van derivaten*

In het strategisch beleggingsbeleid heeft het fonds beleggingsrisico's gedefinieerd die het expliciet wil beheersen. Het gaat om het renterisico en het valutarisico. Voor de beheersing hiervan is de inzet van derivaten onder voorwaarden toegestaan. Ook dit brengt risico's met zich mee. Het fonds weegt deze risico's bij afspraken met tegenpartijen, transacties en het beheer van posities.

10. *Liquiditeitsrisico*

Liquiditeitsrisico is het risico dat het fonds onvoldoende liquide middelen heeft om op korte termijn aan de verplichtingen te voldoen. Ook derivatenposities en commitments voor private equity en privaat vastgoed kunnen leiden tot contractuele verplichting tot bijstorting en dus liquiditeitsrisico. Het liquiditeitsrisico is beperkt. Dat komt ten eerste doordat het fonds de pensioenuitkeringen grotendeels kan bekostigen uit de ontvangen premies en directe beleggingsopbrengsten. Daarnaast bestaat de beleggingsportefeuille voor verreweg het grootste deel uit liquide vermogenstitels. De liquiditeit van de beleggingsportefeuille wordt driemaandelijks gemonitord in de kwartaalrapportages.

Niet-financiële risico's

11. *Uitbestedingsrisico*

Het uitbestedingsrisico is het risico dat de continuïteit, integriteit en/of kwaliteit van uitbestede werkzaamheden wordt geschaad. Het fonds besteedt de pensioenuitvoering, de bestuursondersteuning en het vermogensbeheer uit aan BSG. Het uitbestedingsrisico van het fonds is vooral het risico dat BSG niet handelt volgens het verstrekte mandaat. Voor de beheersing hiervan heeft het fonds duidelijke voorwaarden vastgelegd en uitgewerkt in een service level agreement (SLA). BSG legt jaarlijks verantwoording af over de beheersing van de processen en overlegt hierbij jaarlijks een ISAE 3402-rapportage inclusief een 'in control statement'. Deze rapportage beschrijft de beheersdoelstellingen en beheersmaatregelen voor alle processen die BSG voor het fonds uitvoert. De rapportage wordt gecertificeerd door een externe auditor. Tevens rapporteert BSG ieder halfjaar over de status van de risicobeheersing in haar rapportage over niet-financiële risico's en ontvangt het fonds elk kwartaal een rapportage over eventuele incidenten.

12. *Operationeel risico*

Operationeel risico treedt op bij de uitvoering van de pensioen- en beleggingsactiviteiten. Het heeft te maken met niet afdoende of falende interne processen, menselijke gedragingen en systemen of externe gebeurtenissen. Het fonds heeft de uitvoering uitbesteed. Hierdoor draagt vooral de uitvoeringsorganisatie zorg voor de beheersing van het operationeel risico. Het bestuur ontvangt jaarlijks een ISAE 3402-rapportage (zie hierboven bij uitbestedingsrisico) waarin ook opzet, bestaan en werking van de beheersmaatregelen op de operationele risico's vanuit de uitvoeringsorganisatie zijn opgenomen. De halfjaarlijkse rapportage over niet-financiële risico's en de incidentenrapportage vormen eveneens belangrijke input voor de beoordeling en beheersing van het operationele risico.

13. *Juridisch risico*

Het juridisch risico hangt samen met (veranderingen in) wet- en regelgeving, waardoor de rechtspositie van het fonds mogelijk in gevaar komt. Dit kan ook gebeuren doordat het fonds contractuele bepalingen niet afdwingbaar of niet correct heeft gedocumenteerd.

Een belangrijk onderdeel van het juridisch risico is het compliancerisico. Het compliancerisico omvat onder meer het niet naleven door het fonds van interne regelgeving, zoals de gedragscode en beleggingsrichtlijnen. Beheersing van het compliancerisico vindt onder meer plaats door afspraken in de SLA met BSG over de inrichting en naleving van compliance. Daarnaast heeft het fonds een eigen

compliance officer. Deze ziet onder andere toe op de naleving van de gedragscode door het bestuur van het fonds.

14. IT-risico

Het pensioenfonds loopt een risico dat informatietechnologie (IT) de bedrijfsprocessen van de uitvoeringsorganisatie en informatievoorziening onvoldoende integer, niet continu of onvoldoende beveiligd ondersteunt. Dit IT-risico kan bijvoorbeeld optreden als de IT-strategie en het IT-beleid niet of onvoldoende zijn toegerust voor de bedrijfsprocessen. Daarnaast kan sprake zijn van het IT-risico bij:

- de beveiliging (bijvoorbeeld toegang voor niet-geautoriseerde gebruikers);
- de beheersbaarheid (ontoereikend beheer van de ICT-omgeving);
- de continuïteit (het niet beschikbaar zijn van de IT-infrastructuur, waaronder applicaties en systemen).

Informatietechnologie is een belangrijk speerpunt van het fonds. Het fonds heeft IT periodiek op de agenda staan en voert IT-risk self assessments uit. Op basis van de uitkomsten (her)formuleert het fonds zijn IT-beleid en informatiebeveiligingsbeleid inclusief aanvullende beheersmaatregelen en een daarop aansluitende rapportage.

Daarnaast beoordeelt het fonds de inrichting van de IT bij uitvoeringsorganisatie BSG aan de hand van de ISAE 3402-rapportage (zie hiervoor). Belangrijke onderdelen daarvan zijn de beschrijving van de IT, de IT-processen, bijbehorende beheersmaatregelen en de bevindingen van de externe accountant. BSG heeft haar informatiebeveiligingsraamwerk gebaseerd op het Toetsingskader Informatiebeveiliging van DNB.

15. Omgevingsrisico

Het omgevingsrisico betreft veranderingen van buiten het fonds. Het kan bijvoorbeeld gaan om verschuivende concurrentieverhoudingen, een veranderende opstelling van belanghebbenden, aantasting van de reputatie en verslechtering van het ondernemingsklimaat. Het fonds beheerst dit risico door bij de periodieke herijking van de strategie te anticiperen op nieuwe ontwikkelingen en transparant te zijn bij de belangenafweging en besluitvorming.

16. Integriteitsrisico

Bij het integriteitsrisico gaat het om het risico dat het pensioenfonds niet integer handelt. Het fonds beheerst dit door het continu bewaken en eventueel bijstellen van het integriteitsbeleid en door transparante communicatie met belanghebbenden. Het integriteitsbeleid omvat een visie op integriteit, diverse situaties waarin integriteit een rol speelt, de standpunten die het fonds bij die situaties inneemt en maatregelen om reputatieschade van het fonds te voorkomen.

Het fonds voert periodiek een Systematische Integriteitsrisico Analyse (SIRA) uit om de integriteitsrisico's beter zichtbaar te maken. Hiermee identificeert het fonds de relevante integriteitsrisico's binnen en buiten het fonds en in de uitvoeringsorganisatie (BSG). Het bestuur en de risicomanagementcommissie (ook wel het risicobeheeroverleg) investeren veel tijd in SIRA, omdat het voor het fonds meer is dan een wettelijke noodzaak.

7.2 Risicomanagementorganisatie

Risicoraamwerk

Het risicoraamwerk omvat het beleid, het risicoproces en de risicogovernance van het fonds. Deze vaste structuur, met een continu proces, geeft het fonds controle en overzicht over de (beheersing van de) risico's. Dit zorgt dat het bestuur de risico's goed in beeld heeft, de juiste besluiten kan nemen en tijdig kan bijsturen. Het fonds heeft het raamwerk in 2020 verder uitgewerkt, vormgegeven en geïmplementeerd. Verder heeft het fonds voor de eerste keer de Eigenrisicobeoordeling (ERB) uitgevoerd en verankerd in het risicoraamwerk.

Risicogovernance

Om IRM te laten slagen, moet ook de risicogovernance als een van de bouwstenen van risicomangement in orde zijn. Bij IRM zijn het bestuur, de sleutelfunctiehouder risicobeheer, het risicobeheeroverleg (RBO), de afdeling risicomangement van BSG en overige belanghebbenden betrokken.

Daarnaast moet ook het systeem van 'checks and balances' kloppen. Voldoende functiescheiding (zie ook Lines of defence risk management hieronder) moet voorkomen dat een orgaan van het fonds zichzelf controleert. DNB heeft hiervoor uitgangspunten en eisen opgesteld. Aan de andere kant speelt proportionaliteit een rol. De werkverdeling binnen het fonds moet praktisch uitvoerbaar zijn, gelet op de omvang van het bestuur, de aanwezigheid van andere (al dan niet verplichte) fondsorganen en de vereiste tijdsbesteding die aan functies kan en mag worden gekoppeld.

De risicogovernance is als volgt ingericht:

- Het bestuur is eindverantwoordelijk en stelt de doelstellingen en de risicobereidheid vast. Op basis hiervan voert het pensioenfonds zijn risicomangement uit. Voor de geïdentificeerde risico's treft het bestuur beheersmaatregelen. De verantwoordelijkheid voor de monitoring en beheersing van elk risico ligt in de eerste plaats bij de bestuurscommissies. Het bestuur is en blijft 'eigenaar' van en eindverantwoordelijk voor de (integrale) risicobeheersing.
- Het fonds heeft een bestuurslid aangesteld voor het uitoefenen van de rol van sleutelfunctiehouder risicobeheer. De risicobeheerfunctie wordt gecompliceerd met een sleutelfunctievervuller. De rol van sleutelfunctievervuller is uitbesteed aan Client risk van BSG. De risicobeheerfunctie heeft als taak het risicobeheersysteem onafhankelijk te beoordelen, te monitoren en hierover te rapporteren. Uiteindelijk doel is dat het pensioenfonds een totaalbeeld heeft van de verschillende risico's waaraan het wordt blootgesteld, en van de effectiviteit van het risicobeheer. Daarnaast heeft de risicobeheerfunctie een initiërende en adviserende rol bij het vormgeven van het risicobeheer. Een belangrijk instrument hiervoor is een onafhankelijke risico-opinie bij besluitvormingstrajecten. De sleutelfunctiehouder risicobeheer is bevoegd om in het ultieme geval te escaleren richting de RvT en DNB.
- Het RBO vormt de periodiek terugkerende overlegvorm van de risicobeheerfunctie. Aan het overleg nemen in elk geval de sleutelfunctiehouder en de sleutelfunctievervuller deel. Al naar gelang de onderwerpen die spelen kan het overleg worden uitgebreid met een of meer (externe) materiedeskundigen en/of toehoorder(s) vanuit het bestuur. De RBO's zijn rondom de bestuursvergaderingen georganiseerd. Indien nodig vindt er tussentijds (informele) afstemming plaats tussen betrokkenen.
- De bestuurscommissies zijn primair verantwoordelijk voor het risicobeheer en leggen daarover verantwoording af aan het bestuur en de sleutelfunctiehouder. De sleutelfunctiehouder rapporteert periodiek aan het bestuur over de status van de risico's en de werking van het risicobeheersysteem van het fonds. Op basis hiervan kan het bestuur het risicobeheer beoordelen en eventueel bijsturen. Ook rapporteert de sleutelfunctiehouder periodiek aan de RvT.

Lines of defence risk management

Het fonds hanteert binnen het risicobeheersysteem drie van elkaar gescheiden lijnen:

- Het eerstelijns risk management bevindt zich binnen het bestuur, de commissies en eventuele werkgroepen. Het bestuur en vooral de commissies hebben hierbij vooral uitvoerende risk management taken.
- Het tweedelijns risk management van het fonds heeft als doel om het eerstelijns risk management van het fonds te challengen en te versterken. Het moet zich een onafhankelijk en objectief beeld kunnen vormen over het risk management in de eerste lijn. Het tweedelijns risk management zal daartoe vooral controlerende, toezichhoudende, initiërende en adviserende taken uitoefenen. De in de vorige paragraaf beschreven risicobeheerfunctie vormt het tweedelijns risk management van het fonds.

- De interne auditfunctie vormt de derde lijn. Interne audit verleent assurance over de opzet en werking van het gehele risicobeheersysteem en onderzoekt daarbij onder andere de wisselwerking tussen de eerste en de tweede lijn van het fonds.

7.3 Ontwikkelingen risicomanagement

Terugblik

In 2020 vonden de volgende ontwikkelingen met betrekking tot risicomanagement plaats:

- Het jaar 2020 stond grotendeels in het teken van de coronacrisis. Vrij snel na de eerste lockdown heeft het fonds op initiatief van de risicobeheerfunctie een risicoanalyse uitgevoerd om risico's voor de bestuurlijke besluitvorming en uitvoering van de primaire en ondersteunende processen in kaart te brengen. Naar aanleiding hiervan heeft het fonds een aantal aanvullende beheersmaatregelen getroffen. Nadat duidelijk werd dat de continuïteit van alle processen binnen het fonds en de uitvoeringsorganisatie was gewaarborgd is er een stress-scenario aan de risicoanalyse toegevoegd. De risico's en beheersing ervan zijn vanuit de risicobeheerfunctie periodiek gemonitord en gerapporteerd.
- Conform planning heeft het bestuur in 2020 een reguliere ERB uitgevoerd. Hierin zijn de door het bestuur onderkende materiële risico's uitgewerkt. Tevens bevat deze ERB een zelfevaluatie van de effectiviteit en efficiency van het risicobeheer. Aan de hand van de COVID-19 risicoanalyse heeft het bestuur geoordeeld dat de situatie bij de sponsor een significante wijziging van het risicoprofiel van het fonds tot gevolg heeft. Dit is voor het bestuur aanleiding geweest om ook een tussentijdse ERB uit te voeren. Eind 2020 heeft het bestuur de integrale ERB vastgesteld en verstuurd naar DNB. Voor de aanbevelingen die uit de ERB naar voren zijn gekomen heeft het bestuur een actieplan opgesteld. De hieruit voortgekomen actiepunten krijgen opvolging in 2021.
- Het fonds heeft de tweejaarlijkse Systematische Integriteitsrisico Analyse (SIRA) uitgevoerd en vastgesteld. De hieruit voortgekomen actiepunten krijgen opvolging in 2021.
- Het fonds is in samenwerking met arbeidsvoorwaardelijk overlegpartijen bezig met een traject voor de transitie naar een CDC-regeling. Hiervoor is een project ingericht om te komen tot zorgvuldige besluitvorming over de opdrachtaanvaarding. Dit traject loopt door tot in de eerste helft van 2021.

Vooruitblik

Het IRM-jaarplan voor 2021 staat in het teken van de volgende belangrijke onderwerpen:

- Het uitvoeren van een aantal verdiepingsonderzoeken (zogenaamde deep dives) onder andere over datakwaliteit en datamanagement.
- Het opvolging geven aan de acties die voortkomen uit de SIRA en ERB die in 2020 zijn uitgevoerd.
- Vanuit zowel wettelijke als maatschappelijke ontwikkelingen nemen de wens en de noodzaak toe om ESG stevig binnen het fonds te verankeren. Hierbij wordt gekeken naar de beleggingen, en meer nog naar de niet-financiële kant. Vanuit de risicobeheerfunctie zal in dit kader worden onderzocht op welke manier ESG geïntegreerd kan worden binnen het brede risicoraamwerk en of alle met ESG samenhangende risico's voldoende in beeld zijn.
- Vanuit de risicoanalyse COVID-19 is in 2020 het sponsorrisico als kritiek risico vastgesteld. Dit heeft geleid tot een tussentijdse ERB op dit risico. In 2021 is dit risico onverminderd actueel en het zal dan ook strak gemonitord worden. Herstructurering bij de sponsor kan bijvoorbeeld impact hebben op de populatie en financiële opzet van de pensioenregeling, bijvoorbeeld door aanpassingen in de salarisbepaling en door het vertrek van werknemers. Daarnaast vraagt de verslechterde financiële positie van de sponsor aandacht in relatie tot de af te dragen premies (waaronder de mogelijkheid en bereidheid tot dekking van de uitvoeringskosten).
- Het in kaart brengen van de gevolgen van het nieuwe Pensioenakkoord op het fonds.
- Het uitvoeren van een nader onderzoek naar het afhankelijkheidsrisico van de uitbesteding aan BSG. Dit onderzoek wordt in gezamenlijkheid uitgevoerd met de zusterfondsen. De KLM-fondsen hebben de uitbesteding volledig ondergebracht bij BSG en willen kijken wat de impact is indien deze situatie in de toekomst zou wijzigen.

8 OPDRACHTAANVAARDING NIEUWE PENSIOENREGELING

KLM en werknemersverenigingen hebben het pensioenfonds eind 2019 geïnformeerd over hun voornemen om in 2020 overleg te voeren over de pensioenregeling. In vervolg op eerdere acties heeft het bestuur aan de arbeidsvoorwaardelijke partijen in het eerste kwartaal van 2020 de impact van de nieuwe parameters op de premiesystematiek toegelicht en gewezen op het risico dat er bij het ontbreken van nieuwe afspraken per 2021 een substantiële verlaging van de pensioenopbouw zou moeten plaatsvinden; op basis van de toen beschikbare gegevens van 1,895% naar circa 1,6%. De impact van de coronacrisis op zowel KLM als het pensioenfonds heeft ertoe geleid dat partijen aanvankelijk andere prioriteiten hebben gesteld. In het derde kwartaal van 2020 heeft het bestuur het Onderhandelingsresultaat Pensioenregeling KLM Grondpersoneel 2021 ontvangen, met daarin de door KLM en werknemersverenigingen overeengekomen nieuwe pensioenregeling. Eind van het vierde kwartaal heeft het bestuur de definitieve afspraken ontvangen. Kort samengevat komt het onderhandelingsresultaat erop neer dat de pensioenovereenkomst vanaf 1 januari 2021 een collectieve toegezegde bijdrageregeling (Collective Defined Contribution oftewel CDC-regeling) wordt. Deze afspraken staan los van de afspraken die zijn gemaakt in het landelijke Pensioenakkoord.

De hoofdlijnen van de afspraken zijn:

- De pensioenpremie wordt verhoogd van 19,9% naar 25,5% van de premiegrondslag.
- De opbouw gaat van 1,895% naar 1,875% van de pensioengrondslag.
- De franchise wordt verlaagd van 15.451 euro naar 14.167 euro. Hierdoor gaat de jaarlijkse pensioenopbouw omhoog.
- De overschotten- en tekortenregeling komt te vervallen. Dat betekent dat de werkgever geen bijstortingen meer doet, en dat er geen premie wordt teruggestort naar de werkgever.
- Bij de overgang naar de nieuwe regeling in 2021 wordt een premiereserve vanuit arbeidsvoorwaardelijke middelen gevormd. Het betreft hier gereserveerde middelen ontstaan uit eerdere fiscale versoeringen van de pensioenregeling. Het positieve verschil tussen de feitelijke en (gedempte) kostendekkende premie wordt jaarlijks gedoteerd aan deze premiereserve. Voor zover de premiereserve daarvoor toereikend is, wordt de premiereserve ingezet ter voorkoming van een verlaging van de pensioenopbouw in situaties dat de premie niet kostendekkend is.

KLM Health Services heeft het bestuur meegedeeld dat het de wijzigingen in de KLM-regeling van opbouwpercentage en franchise volgt en past de financiering van de pensioenregeling per 1 januari 2021 aan in lijn met de afspraken die KLM heeft gemaakt. De KHS-premie zal zodanig worden verhoogd dat deze leidt tot eenzelfde mate van verzwaaring als bij KLM.

Om te komen tot besluitvorming over de opdrachtaanvaarding heeft het fonds een werkgroep geformeerd, bestaande uit de leden van de verschillende commissies en een vertegenwoordiging van alle geledingen, en heeft het een externe projectleider aangesteld.

In het kader van de opdrachtaanvaarding beoordeelt het pensioenfonds de financiële opzet van de afspraken, de evenwichtigheid en de uitvoerbaarheid. De doelstellingen van het fonds en de beleidsuitgangspunten, waaronder de risicohouding en de toeslagambitie, dienen daarbij als basis.

Naar aanleiding van de definitieve afspraken heeft het bestuur diverse vragen voorgelegd aan arbeidsvoorwaardelijk overlegpartijen. Deze vragen zijn in de eerste twee maanden van 2021 met partijen besproken, waarbij tevens de uitkomsten van de uitgevoerde analyses zijn besproken. Uitkomst hiervan is dat het bestuur bepaalde voorwaarden heeft geformuleerd die gerelateerd zijn aan de hoogte van de premie in relatie tot de geformuleerde pensioentoezegging waardoor het bestuur het evenwicht tussen premie en pensioentoezegging beter kan beheersen.

Het bestuur heeft de diverse belanghebbenden als volgt geïnformeerd:

- De deelnemers zijn eind december per brief over het proces van de opdrachtaanvaarding bericht. In de eerste helft van 2021 zijn de deelnemers via de algemene communicatiekanalen van het fonds over de voortgang geïnformeerd (website, Focus en NWSflits). Na de opdrachtaanvaarding zullen de deelnemers over de inhoud van de nieuwe regeling worden geïnformeerd.
- Het VO is geïnformeerd over het proces en de inhoud.
- Met de RvT is gesproken over de evenwichtige belangenafweging.
- De twee belangenverenigingen van gepensioneerden zijn via brief geïnformeerd over de nieuwe regeling en het proces tot opdrachtaanvaarding daarvan.
- De actuarieel sleutelfunctiehouder heeft twee beeldvormende vergaderingen bijgewoond en heeft een concept opinie afgegeven.

Eind april 2021 heeft het bestuur een voorgenomen besluit genomen om de door het arbeidsvoorwaardelijke overleg in opdracht gegeven pensioenregeling te aanvaarden onder aanvullende voorwaarden. Dit voorgenomen besluit is uitgewerkt in de verschillende fondsdocumenten, waaronder de uitvoeringsovereenkomst en het pensioenreglement. Bij dit voorgenomen besluit hebben de sleutelfunctiehouder risicobeheer en de actuarieel sleutelfunctiehouder een concept opinie afgegeven. Het bestuur heeft begin mei advies gevraagd aan het VO over de premie, premiecomponenten en de gewijzigde uitvoeringsovereenkomst. Op 19 mei 2021 heeft het bestuur een unaniem positief advies van het VO ontvangen. In juni zal het bestuur, met inachtneming van dit advies van het VO een definitief besluit nemen over de opdrachtaanvaarding.

9 ONTWIKKELINGEN NA BALANSDATUM

De technische voorzieningen zijn vastgesteld op basis van de rentetermijnstructuur van DNB per 31 december 2020 en de factoren zoals genoemd in de grondslagen bij de jaarrekening. DNB heeft aangekondigd dat de rentetermijnstructuur de komende jaren in vier stappen wordt gewijzigd; de door de Commissie Parameters in 2019 geadviseerde nieuwe Ultimate Forward Rate (UFR) methode wordt vanaf 1 januari 2021 in vier gelijke jaarlijkse stappen ingevoerd.

In de onderstaande tabel wordt de impact van de wijziging op de financiële positie van het pensioenfonds getoond als per 31 december 2020 reeds rekening was gehouden met de rentetermijnstructuur op basis van de methodiek vanaf 1 januari 2021 (de eerste stap). Tevens wordt de impact op de financiële positie getoond, indien de nieuwe methodiek op 31 december 2020 reeds in zijn geheel zou zijn geïntroduceerd.

	Rentetermijnstructuur 31 december 2020		
	UFR einde 2020	UFR primo 2021	UFR primo 2024
Financiële positie 31 december 2020			
Vermogen	10.279,1	10.279,1	10.279,1
Technische Voorzieningen	9.860,7	9.968,6	10.329,4
Eigen vermogen	418,4	310,5	-50,3
Actuele nominale dekkinggraad	104,2%	103,1%	99,5%

Herstelplan geactualiseerd

Bij een tekort moet een pensioenfonds jaarlijks een herstelplan voor de komende tien jaar indienen. Het pensioenfonds had begin 2021 een dekkingstekort en diende daarom in maart 2021 een geactualiseerd herstelplan per 1 januari 2021 in bij DNB. DNB heeft het herstelplan per 1 januari 2021 op 19 mei 2021 goedgekeurd.

Financiële positie

Per 30 april 2021 bedraagt de nominale dekkinggraad van het fonds 116,1%, de beleidsdekkinggraad 102,4% en de vereiste dekkinggraad 121,8%.

10 VERSLAG RAAD VAN TOEZICHT

Inleiding

Het Algemeen Pensioenfonds KLM (hierna ook 'pensioenfonds' genoemd) heeft, conform de wettelijke vereisten, per 1 januari 2019 het intern toezicht ingevuld met een raad van toezicht (hierna: de raad). Gedurende het jaar bespreekt de raad zijn observaties en aanbevelingen met het bestuur. Eenmaal per jaar rapporteert de raad schriftelijk over zijn bevindingen van het afgelopen jaar en geeft de daaraan verbonden aanbevelingen. Hiermee beoogt de raad bij te dragen aan het goed functioneren van het bestuur. Met deze rapportage legt de raad ook verantwoording af over de uitvoering van de taken en de uitoefening van de bevoegdheden aan het verantwoordingsorgaan, de werkgever en in het jaarverslag. De raad heeft een eerdere versie van de rapportage met het bestuur besproken.

Het afgelopen jaar was door de coronacrisis een buitengewoon zwaar jaar voor KLM. De crisis raakte en raakt nog steeds KLM hard, zowel de mensen, de (ex)medewerkers van KLM, als de onderneming KLM. Het pensioenfonds werd initieel ook fors geraakt door de financiële gevolgen van de coronacrisis. De financiële positie en de continuïteit van de bedrijfsvoering van het pensioenfonds hebben de volle aandacht gekregen van het bestuur. De raad is door het bestuur nauwgezet op de hoogte gehouden van de ontwikkelingen en de benodigde maatregelen. In dit turbulente jaar is ook de basis gelegd voor afspraken over een nieuwe regeling en premie. De raad kijkt met waardering voor het bestuur, het verantwoordingsorgaan en de BSG-medewerkers op het afgelopen jaar terug. In een jaar waarin voorbereiding en besluitvorming grotendeels met thuiswerken en videoconferenties moest plaatsvinden zijn op belangrijke dossiers - met borging van de kwaliteit - de nodige stappen gezet. Complimenten voor de wendbaarheid en veerkracht zijn hier op zijn plaats!

Samenvatting en algemene conclusie

Het bestuur besteedt op juiste wijze aandacht aan beleidszaken. De algemene gang van zaken in het fonds voldoet in voldoende mate aan de eisen van een beheerste en integere bedrijfsvoering. De invulling die IORP II eist van die bedrijfsvoering, is in 2020 verder versterkt.

Het doorbouwen op het paritair plus model, waarbij twee bestuurders met een expertprofiel op de gebieden vermogensbeheer en risicomanagement participeren in het bestuur, heeft geleid tot verdere professionalisering. Dit werd onder andere zichtbaar in de ALM-studie, de ERB, de risicomanagementrapportage en de interne audit rapportages. De raad ervaart dat het bestuur ook in de breedte beschikt over goede kennis, ervaring en competenties voor een effectieve uitvoering van de pensioenregeling. De diversiteit in de aanwezige competenties draagt bij aan een goede bestuurlijke dynamiek en het effectief besturen van het fonds. De afvaardiging van werkgever, werknemers en gepensioneerden is van goed niveau en vormt geen knelpunt om het paritaire model kwalitatief goed uit te voeren.

De belangrijkste aandachtspunten van de raad betreffen:

1. Het herijken van de missie, visie en strategie is al enkele keren uitgesteld en zou nu echt hoge prioriteit moeten krijgen. Dit is nodig om nieuwe ankerpunten voor de toekomst te creëren en een gezamenlijk gedragen ambitie voor het bestuur te formuleren. Ook voor het intern toezicht zijn die ankers nodig om te kunnen toetsen.
2. De verzakelijking van de relatie met BSG en de versterking van de bestuursondersteuning moet nog verder vorm krijgen. De raad adviseert een duidelijkere afbakening van de aandeelhoudersrelatie en de klantrelatie. De raad zal ook de opvolging van de aanbevelingen uit de interne audit over uitbesteding met interesse volgen.

3. De opvolging van beide vicevoorzitters is binnen twee jaar aan de orde, waarbij een van hen herbenoembaar is. De raad adviseert tijdig aandacht te geven aan de mogelijke gerelateerde risico's en het actualiseren van de profielschets, rekening houdend met toekomstige ontwikkelingen en het bestuursmodel.
4. Op verschillende deelgebieden kan een spiegeling aan best practice van meerwaarde zijn. Bijvoorbeeld op ESG-beleid, monitoring uitbesteding en een IT-normenkader. De raad zal in 2021 vanuit de procesinvalshoek de stappen van het bestuur toetsen.

Voor het komende jaar zal de raad naast de genoemde punten bijzondere aandacht besteden aan de opdrachtaanvaarding van de nieuwe regeling in 2021, mede vanuit het perspectief van evenwichtige belangenafweging. Een tweede punt betreft de aanpak van de voorbereiding op een nieuw pensioencontract (Pensioenakkoord).

Werkwijze

Voor de werkwijze van de raad is het reglement van de raad van toezicht in combinatie met de statuten leidend. De raad heeft een toezichtplan met normenkader opgesteld dat de leidraad vormt voor de werkwijze. In het toezichtplan heeft de raad een keuze gemaakt van onderwerpen waar de raad aandacht aan wil geven.

De raad heeft in 2020 drie keer vergaderd met het bestuur, zes keer een onderling overleg gehad waarbij bestuursleden zijn uitgenodigd en drie keer met het verantwoordingsorgaan gesproken. In 2020 heeft de raad ook met alle bestuursleden individueel gesproken. Deze individuele gesprekken zijn door de raad als erg waardevol en plezierig ervaren. De onafhankelijk voorzitter heeft een delegatie van de raad na iedere bestuursvergadering geïnformeerd over de belangrijkste onderwerpen van de vergadering en de gang van zaken. Leden van de raad zijn als toehoorder aanwezig geweest bij een commissievergadering en een bestuursvergadering. De raad heeft met de drie sleutelfunctiehouders individueel en met de compliance officers gesproken over hun werkwijze en bevindingen. Aanvullend heeft de raad gesproken met beleidsspecialisten van BSG en de toezichthouder DNB. De raad heeft toegang gekregen tot alle benodigde informatie om het toezicht te kunnen uitoefenen.

De leden van de raad zorgen ervoor dat zij hun kennis en vaardigheden up-to-date houden. In 2020 heeft BSG een kennissessie over het nieuwe Pensioenakkoord voor de raad verzorgd.

De raad wordt ondersteund door een secretaris van BSG.

Toezichtonderwerpen

De raad heeft voor 2020 een toezichtplan opgesteld dat is uitgewerkt in een werkwijze per onderwerp. Met dit toezichtplan wil de raad helderheid verschaffen over zijn rol en taakopvatting. Na overleg met het bestuur en na consultatie van het verantwoordingsorgaan zijn de volgende toezichtonderwerpen voor 2020 benoemd:

1. Toezien op een (eventuele) herziening van de regeling, een adequate premie voor 2021 en de evenwichtigheid hiervan (fall back scenario/opbouwkorting 2021 is hier onderdeel van);
2. Missie, visie en strategie;
3. Werking IORP II;
4. Governance (bestuursbureau/bestuursondersteuning, verzakelijking BSG);
5. Boardroom dynamics;
6. Financiële positie en de financiële risico's.

Het toezichtplan voorzag ook in een individueel gesprek met alle bestuursleden. Doel van deze gesprekken was om meer inzicht te krijgen in ieders rol en betrokkenheid.

Gedurende het jaar is de coronacrisis als extra onderwerp erbij gekomen. Tevens heeft de raad aandacht besteed aan het gevolgde proces bij de uitbreiding van de klantenkring van BSG (groeistrategie). Dit punt komt bij governance aan de orde.

Wettelijke en statutaire taken uitgevoerd in 2020

De raad heeft in 2020 een aantal (her)benoemingen behandeld. De voorgenomen (her)benoemingen van mevrouw Pronk en de heer Zwart werden voorgelegd aan de raad. De raad heeft op basis van het benoemingsdossier aangegeven geen beletsel te zien tegen de voorgenomen herbenoemingen.

Volgens het aftredingsrooster trad de heer Croll af. De heer Croll stelde zich beschikbaar voor herbenoeming. In december 2020 is hij op bindende voordracht van het verantwoordingsorgaan door het bestuur herbenoemd voor een tweede termijn van vier jaar.

De raad voerde in 2020 een zelfevaluatie uit aan de hand van een vragenlijst waarbij de raad reflecteerde op zijn eigen aanpak, de aanwezige kennis en competenties en de samenwerking.

Bevindingen en aanbevelingen

1 Herziening regeling en aanpassing premie

Het bestuur heeft op duidelijke en constructieve wijze aan het AVO (Arbeidsvoorwaardelijk overleg) aangegeven dat de gedaalde premiedekkingsgraad en de financiële positie reden geven tot aanpassing van de regeling en/of premie. Het bestuur heeft daarbij de verantwoordelijkheidsverdeling tussen sociale partners en bestuur gerespecteerd door het AVO gelegenheid te geven tot overeenstemming te komen. Dit heeft er niet toe geleid dat de nieuwe regeling op tijd klaar was. Het bestuur heeft dat geaccepteerd maar tegelijkertijd zijn verantwoordelijkheid genomen door te besluiten alsnog per 1 januari een opbouwkorting door te voeren als het AVO er niet zou uitkomen en dit transparant te communiceren naar alle betrokken deelnemers van het fonds. Het niet op tijd klaar zijn, heeft tot gevolg dat de nieuwe regeling of de terugvaloptie van de opbouwkorting met terugwerkende kracht wordt ingevoerd, wat extra complexiteit en kans op fouten introduceert. Het bestuur heeft met een projectmatige aanpak alle voorbereidingen in gang gezet voor een spoedige implementatie. De raad is van mening dat het bestuur een zorgvuldig proces heeft gevolgd en zal in 2021 op het verdere verloop van de opdrachtaanvaarding, de invoering en de communicatie toezien.

2 Missie, visie en strategie (MVS)

De fundamentele herijking van MVS, waartoe is besloten naar aanleiding van de strategische beleidsdag begin 2020, heeft mede door de coronacrisis vertraging opgelopen. Het bestuur heeft aangegeven dit onderwerp in het eerste kwartaal van 2021 op te pakken. Ontwikkelingen die de noodzaak tot herijking van MVS aangeven, betreffen onder meer het resultaat van het AVO, het sponsorrisico, de op onderdelen aangescherpte strategie van BSG, het Pensioenakkoord en de technologische ontwikkelingen. De raad acht afronding van dit traject van groot belang, omdat de MVS mede de basis legt voor inrichting en uitwerking van een aantal belangrijke onderwerpen, zoals de anticipatie op het nieuwe Pensioenakkoord, de toekomstbestendigheid van de uitvoering, het ESG-beleid, de bestuursondersteuning, de professionalisering/verzakelijking van de relatie met BSG en de lange termijn bestuursamenstelling.

Aanbeveling: De raad adviseert de herijking van MVS in 2021 af te ronden.

3 Werking IORP II

De raad heeft separate vergaderingen met de sleutelfunctiehouders audit en risicobeheer belegd en hun rapportages besproken. De raad constateert dat serieus inhoud is gegeven aan de invulling van beide functies en dat audit- en riskproducten periodiek op de bestuursagenda staan. Audit heeft in 2020 een tweetal belangrijke onderzoeken uitgevoerd, te weten naar uitbesteding en naar cyber- en IT-risico's. De geconstateerde bevindingen van beide onderzoeken vergen de nodige follow-up in 2021. Vooral de regie van het fonds op de uitbestedings- en IT-risico's en de uitwerking van het fondseigen IT-normenkader behoeft verbetering. Inzake IORP II is de eerste reguliere ERB opgeleverd en een tussentijdse ERB naar aanleiding van de coronacrisis. De periodieke rapportages van de sleutelfunctiehouder risicobeheer zijn gedurende het jaar verder verbeterd. Tevens is het risicomangementproces van het fonds geëvalueerd wat heeft geleid tot een aantal verbeteracties. De raad zal met grote interesse de opvolging van de audit- en ERB-bevindingen volgen.

De certificerend actuaaris is tevens sleutelfunctiehouder actuaariaat. Door de reeds proactieve wijze van functioneren heeft de aanstelling tot sleutelfunctionaris niet geleid tot belangrijke inhoudelijke wijzigingen van de werkzaamheden van de certificerend actuaaris; wel is de rol wat formalistischer vormgegeven, onder andere door het uitbrengen van een kwartaalrapportage. De drie sleutelfunctiehouders hebben twee keer per jaar een gezamenlijk overleg; één kort na het jaarwerk en één in december van het jaar. Op deze wijze kan men relevante onderwerpen tijdig met elkaar bespreken.

De raad heeft tevens met de compliance officers over hun activiteiten gesproken. Eind 2019 is de compliance rol neergelegd bij een externe partij. De compliance rol is actief opgepakt en de compliance officers hebben periodiek overleg gehad met een bestuursdelegatie en BSG. In 2020 is er aandacht besteed aan bewustwording met betrekking tot de onderwerpen integriteit en compliance. De raad heeft geconstateerd dat dit alles heeft geleid tot versterking van de compliance rol. Uit de rapportages en de gesprekken blijkt dat zich geen bijzondere incidenten hebben voorgedaan.

Aanbeveling: De raad adviseert de bevindingen naar aanleiding van beide audits om te zetten in SMART acties en die in 2021 ten uitvoer te brengen, in het bijzonder de aanbevelingen met betrekking tot onderuitbesteding, het IT-normenkader en IT-risicobeheersing (de inventarisatie van IT-risico's, beheersmaatregelen en hoe deze te monitoren).

Het fonds heeft in 2020 voor de eerste keer een reguliere ERB uitgevoerd. Daarbij is tevens met ondersteuning van WTW de efficiency en effectiviteit van het risicobeheer geëvalueerd. Daarnaast is een tussentijdse ERB uitgevoerd in verband met de coronacrisis en het daaraan gerelateerde sponsorrisico. In beide ERB's zijn aan de hand van scenario's risico's en de toereikendheid van beheersmaatregelen geïdentificeerd. Het bestuur heeft zowel de ERB's als de evaluatie van het risicomangement uitgebreid behandeld. Dat heeft geresulteerd in een aantal verbeteracties, waaronder het uitwerken van het ESG-raamwerk, het voeren van regie over de (onder)uitbestedingen, op een aantal terreinen het verder ontwikkelen van het risicomangementproces en het afhankelijkheidsrisico tussen KLM en de KLM Pensioenfondsen als grootste klanten en aandeelhouders van uitvoerder BSG verder in kaart brengen. Dat laatste punt wordt in 2021 samen met de KLM zusterfondsen opgepakt.

Aanbeveling: De raad adviseert het fonds de ERB-verbeteracties verder uit te werken en daadwerkelijk in 2021 uit te voeren.

4 Governance

De raad constateert dat de professionalisering van het fonds verder gestalte heeft gekregen. De toetreding tot het bestuur van externe bestuurders, het inrichten en aanscherpen van de werkwijze van commissies en de voortvarende inrichting van IORP II hebben daaraan bijgedragen. De raad ziet dat het bestuur al enige tijd spreekt over een eigen bestuursbureau of versterking van bestuursondersteuning. De raad onderschrijft dat versterking kan bijdragen aan een efficiëntere tijdsbesteding van bestuursleden en een effectiever bestuur. De mogelijke versterking betreft onder andere het monitoren van de

uitnutting van mandaten en SLA's, het monitoren van de (onder)uitbestedingen, het monitoren van budgetten en kosten en het inrichten van countervailing power ten aanzien van de dienstverlening van BSG in algemene zin. De effectiviteit van het bestuur kan verder worden verbeterd door aanscherping van de beleidsvoorbereiding (meer focus en compacter). Het bestuur is hierover in gesprek met de uitvoerder.

De raad heeft in het verslagjaar bijzondere aandacht besteed aan de rolinvulling van het bestuur als aandeelhouder en klant van BSG. De vicevoorzitters bekleeden daarbij een dubbelfunctie: zij zijn lid van de AvA van BSG en als bestuurslid tevens klant. Als zich bijzondere vraagstukken voordoen in de rol van aandeelhouder leggen de vicevoorzitters dit voor aan het voltallig bestuur. De raad heeft een dergelijke situatie, die zich voordeed in verband met de groeistrategie van BSG vanuit het governance perspectief, nader onder de loep genomen.

De raad heeft geobserveerd dat de vicevoorzitters zorgvuldig met hun rollen omgaan. De dubbelfuncties vragen om professionaliteit in de functievervulling. Het bestuur heeft met transparante communicatie en een kritische houding steeds een goede balans tussen de rol van aandeelhouder en die van klant gezocht en is daar naar de mening van de raad in geslaagd.

Mits die professionele invulling er is, ziet de raad geen bezwaren tegen de dubbelfuncties. De raad heeft zich nog wel afgevraagd of de wijze van benoemen, schorsen en ontslaan van de directeur van de vennootschap nietodeloos ingewikkeld is. Initieel: bindende voordracht door RvC, welke voordracht vervolgens geblokkeerd kan worden door een minderheid van de AvA die NB prevaleert boven de meerderheid van de AvA, waarna het onder omstandigheden (na 60 dagen) mogelijk is dat de AvA zelf een voordracht kan doen. Dit betekent dat het zwaartepunt de facto bij de AvA ligt. Al met al naar het oordeel van de raad een reden om dit eens te heroverwegen.

Daar komt bij dat bij twee van de drie KLM Pensioenfondsen in de praktijk een personele unie bestaat tussen de vicevoorzitter van het bestuur en het lidmaatschap van de AvA. Dit is in afwijking van wat te doen gebruikelijk is, namelijk door de RvC BSG.

Een ander raakvlak betreft de kosten van het fonds die mogelijk onderwerp zijn voor beide tafels, die van de aandeelhouders en die van het bestuur. De raad adviseert hier vanuit het streven naar zuiverheid van rollen vanuit de klantrol zakelijke afspraken met BSG te maken en de kostenaspecten van de uitvoering van de BSG groeistrategie aan BSG te laten. De raad ondersteunt de stappen van het bestuur om via de klant-as tot een verzakelijking van de kostenafspraken in relatie tot de dienstverlening te komen.

Aanbeveling: De raad adviseert de bevoegdheden in de rol van aandeelhouder ten aanzien van benoeming en ontslag van de directie te heroverwegen.

Aanbeveling: De raad adviseert de langer lopende discussie over de versterking van bestuursondersteuning spoedig af te ronden en te implementeren.

5 Boardroom dynamics

Gelijk aan 2019 heeft de raad in 2020 bij diverse bijeenkomsten van het bestuur kunnen zien hoe de onderlinge dynamiek plaatsvindt. Bovendien is wederom één lid van de raad als toehoorder bij een bestuursvergadering aanwezig geweest.

Dit betrof een vergadering via MS Teams, waarbij opviel dat het bestuur een grote agenda in de daarvoor bestemde tijd weet af te handelen. Voor zover dat te beoordelen was, gaven alle leden van het bestuur blijk de bestuursvergadering grondig te hebben voorbereid. De bestuursleden maakten in voorkomend geval gebruik van de mogelijkheid te vragen als iets niet begrijpelijk is. De indruk was wel dat er relatief weinig werd doorgevraagd.

De twee vicevoorzitters acteren als het institutioneel geheugen van het bestuur. Wanneer één van de vicevoorzitters vertrekt – en daar is op termijn sprake van – dan kan dat tot risico's leiden. Het bestuur beperkt dit risico door met een dakpanconstructie de kennis bij verschillende bestuursleden te borgen. De raad adviseert de opvolging tijdig in gang te zetten en in kaart te brengen wat toekomstgericht het gewenste profiel is.

6 Financiële positie en financiële risico's

Een delegatie van het bestuur heeft aan de raad de ALM-studie toegelicht. De vragen van de raad zijn naar tevredenheid beantwoord en opgevolgd. De raad is van mening dat het bestuur een degelijke werkwijze heeft gevolgd. De voorstellen voor verandering van het strategisch beleggingsbeleid passen binnen de risicohouding en het streven naar een goede rendement-risicoverhouding.

De raad is met een wekelijkse update coronavirus geïnformeerd over de belangrijkste ontwikkelingen in de financiële markten en de gevolgen voor de portefeuille en de dekkingsgraad. Het bestuur heeft naar scenario's voor langere termijn effecten van de coronacrisis gekeken en naar specifieke sectoreffecten. Tevens zijn de gevolgen voor de uitgangspunten van de ALM-studie in kaart gebracht. De raad heeft kennisgenomen van het herstelplan dat het bestuur heeft opgesteld om het vereist eigen vermogen weer op peil te brengen.

Als gevolg van de financiële situatie wilde de werkgever overstappen naar kwartaalbetaling van de premie. Het bestuur heeft een zorgvuldige afweging gemaakt alvorens hiermee akkoord te gaan. Het bestuur heeft zich in de ERB (zie 3) verdiept in het toegenomen risico dat KLM wellicht in de toekomst niet aan zijn verplichtingen jegens het pensioenfonds zou kunnen voldoen.

De raad concludeert dat op de balansdatum (ultimo 2020) de financiële situatie ondanks enig herstel nog niet rooskleurig is, indexatie is niet mogelijk en de kans op korting is toegenomen. Het bestuur heeft echter het hoofd koel gehouden gedurende het jaar en zich goed verdiept in de toegenomen risico's. Inmiddels is de financiële situatie van het fonds verbeterd.

7 Coronacrisis

De coronacrisis had niet alleen impact op de onderneming KLM en de financiële situatie van het fonds, maar ook op de operatie: gedurende het jaar hebben de medewerkers van BSG en de bestuursleden veelal vanuit huis gewerkt. Het overstappen naar het thuiswerken en het vergaderen via een videoapplicatie is operationeel goed verlopen. De kwetsbaarheid voor IT-risico's is hierdoor toegenomen, maar er hebben zich geen incidenten voorgedaan. De raad heeft met bestuursleden regelmatig gereflecteerd op de impact die het op afstand werken heeft voor de kwaliteit van besturen. Het gemis aan informele gesprekken bij de koffiemachine, de lichaamstaal aan de vergadertafel en het sociale element dat verbindt wordt zowel door het bestuur als de raad gevoeld.

Aanbeveling: De raad adviseert in 2021 extra aandacht aan informele en sociale contacten te besteden, zodra fysieke bijeenkomsten weer mogelijk zijn en als dat te lang duurt naar alternatieven te zoeken.

8 Beleggingsbeleid

De werkwijze van de Commissie Beleggingzaken is in 2020 verder geprofessionaliseerd. Onder andere zijn de beleggingskaders goed uitgewerkt. De governance van de commissie is aangescherpt met een RACI en door actualisering van het reglement. In 2021 staat een interne audit gepland voor de beheersing van het vermogensbeheer die de raad met belangstelling tegemoet ziet.

De relatieve performance (het rendement ten opzichte van de benchmark) is over drie jaar gemiddeld negatief. Inmiddels heeft het bestuur stappen gezet naar een meer passief beleggingsbeleid en is het pensioenfonds gestopt met tactisch beleid. Dit begint vruchten af te werpen. Onder andere is dit zichtbaar in lagere kosten. De raad adviseert de doelstellingen voor het relatieve rendement aan het nieuwe beleggingsbeleid aan te passen.

Het bestuur heeft in 2020 verdere stappen gezet in de ontwikkeling en uitvoering van het ESG-beleid. Naast het invulling geven aan eigen ambities krijgt het fonds ook in toenemende mate te maken met wet- en regelgeving op het gebied van ESG- en klimaatrisico. In de vergelijking met andere pensioenfondsen blijft het pensioenfonds achter in de ESG-rankings. Uit de evaluatie van de fiduciaire dienstverlening blijkt dat de uitbesteding relatief laag scoort op het gebied van ESG. Beleidsontwikkeling en implementatie zullen de komende jaren nog veel tijd en aandacht van het bestuur vragen. De raad zal in 2021 in dialoog gaan met het bestuur over de stappen, het tempo en de eventuele hindernissen om tot de gewenste situatie te komen.

De raad constateert dat de divergentie van het beleid van de drie KLM fondsen toeneemt waardoor mogelijk de synergie op het gebied van vermogensbeheer afneemt. Daarnaast nemen de eisen vanuit wet- en regelgeving toe, wat tot kostenverhoging leidt.

Aanbeveling: De raad adviseert de prijs-kwaliteitverhouding van de vermogensbeheerdiensten periodiek te benchmarken en aandacht te besteden aan het alignment van de eigen strategie met die van BSG om een goede basis vanuit zakelijk en samenwerkingsperspectief voor de toekomst te creëren.

Aanbeveling: De raad adviseert concrete meerjarige doelen te stellen op proces en resultaat voor het ontwikkelen en implementeren van het duurzaamheidsbeleid inclusief het anticiperen op wet- en regelgeving.

Code pensioenfondsen

De raad heeft geconstateerd dat het bestuur aandacht heeft besteed aan de Code Pensioenfondsen. Op twee normen voldoet het bestuur niet aan de normen van de Code. In het jaarverslag motiveert het bestuur deze afwijkingen. Het bestuur biedt in het verslag tevens inzicht in de invulling van de normen die wel worden nageleefd, conform het advies van de Monitoringscommissie Code Pensioenfondsen.

Goedkeuring jaarverslag

Op 12 mei 2021 hebben de heer Nijland en mevrouw Van der Meer de vergadering van de Commissie Verslaggeving van het fonds als toehoorder bijgewoond. In aanwezigheid van de externe accountant en de externe actuaris zijn in deze vergadering de concept jaarstukken besproken: het concept bestuursverslag en de concept jaarrekening van het fonds, het concept accountantsverslag van KPMG en het concept certificeringsrapport van Willis Towers Watson. Op 25 mei 2021 heeft de raad in haar vergadering de jaarstukken onderling besproken.

Concept goedkeuring

Met inachtneming van de in dit rapport genoemde aanbevelingen en de bestudeerde stukken keurt de raad het besluit van het bestuur tot vaststelling van het jaarverslag 2020 (bestuursverslag en jaarrekening) van het fonds goed.

Vooruitblik 2021

De raad is voornemens om in 2021, naast de wettelijke en statutaire toezichttaak, aan de volgende thema's in het bijzonder aandacht te besteden:

- Pensioenakkoord
- Missie, visie en strategie
- Opdrachtaanvaarding van de nieuwe pensioenregeling
- ESG-beleid
- IT
- Communicatie

Tot slot

De raad dankt het bestuur en het verantwoordingsorgaan voor de constructieve samenwerking het afgelopen jaar, elk vanuit zijn eigen bevoegdheid en verantwoordelijkheid en licht de bevindingen uit dit rapport graag mondeling toe.

Reactie van het bestuur

Het bestuur heeft kennisgenomen van de rapportage van de raad. Het bestuur heeft grote waardering voor de wijze waarop de raad in dit tweede jaar het intern toezicht verder heeft vormgegeven. Het bestuur heeft de raad als een waardevolle en kritische gesprekspartner ervaren. De bevindingen van de raad zijn voor het bestuur herkenbaar. De aanbevelingen en opvolging daarvan zullen in komende bestuursvergaderingen aan de orde zijn.

Het bestuur dankt de leden van de raad voor hun inzet en bijdrage aan de governance van het pensioenfonds.

11 OORDEEL VERANTWOORDINGSORGAAN

Algemeen

Het verantwoordingsorgaan heeft als taak het bestuur te beoordelen op het door hen gevoerde beleid en keuzes naar de toekomst toe. Het verantwoordingsorgaan komt tot dit oordeel na verwerking van beleidsstukken van het bestuur. Deze zijn doorgesproken en waar nodig toegelicht in de eigen vergaderingen van het verantwoordingsorgaan. Het verantwoordingsorgaan heeft daarnaast meerdere keren dialoog gevoerd met het bestuur. Tevens zijn er gesprekken geweest met de, vanaf 2019 nieuw geïnstalleerde, raad van toezicht. De raad van toezicht heeft zijn rapport van bevindingen over 2020 toegelicht en verantwoord aan het verantwoordingsorgaan. Het verantwoordingsorgaan weegt de bevindingen van de raad van toezicht mee in zijn eigen oordeel. Het oordeel is ingedeeld aan de hand van de speerpunten die het verantwoordingsorgaan eerder heeft bepaald. De speerpunten voor dit jaar zijn: Governance, Communicatie, Beleggingsbeleid, Risicomanagement en Compliance.

Ten slotte hoopt het verantwoordingsorgaan dat het bestuur met dezelfde voortvarendheid aan de slag gaat met het Pensioenakkoord, zoals het bestuur heeft gedaan bij de opdrachtaanvaarding van de nieuwe pensioenregeling.

Governance

Overall is het bestuur in voldoende mate in control. De juiste competenties zijn aanwezig en men is voldoende complementair naar elkaar toe. Er is over het beoordelingsjaar crisisbestendig en effectief geopereerd.

Het verantwoordingsorgaan constateert daarentegen ook zorgpunten ten aanzien van het niet tijdig actualiseren van missie, visie en strategie aan de steeds veranderende omstandigheden. Jongeren zien in steeds grotere mate niet de toegevoegde waarde van een pensioenregeling zoals deze nu bestaat. Op termijn ziet het verantwoordingsorgaan graag dat het bestuur meer aandacht besteedt aan het eigen successieplan.

Het verantwoordingsorgaan is daarnaast ook kritisch omdat het pensioenfonds er in 2020 wederom niet in geslaagd is de opgebouwde rechten van alle deelnemers te indexeren. De indexatieachterstand voor actieven en niet-actieven kruipt over de afgelopen jaren cumulatief langzaam richting de 10%. Een jaarlijks te lage premiedekkingsgraad versterkt deze beweging naar de mening van het verantwoordingsorgaan.

Er worden goede rendementen gerealiseerd, maar deze vallen weg tegen de waardering van de verplichtingen. De aanwijzing van DNB om deze verplichtingen te waarderen tegen de huidige marktrente heeft een steeds grotere ontwrichtende werking voor alle deelnemers. De betaalbaarheid van op te bouwen rechten wordt met deze aanwijzing steeds onrealistischer. In de uitkeringsperiode verliest de uitkering dan ook nog een deel van haar waarde door het achterblijven van koopkracht handhavende indexatie.

Het bestuur geeft een juiste invulling aan de tussen KLM en werknemersorganisaties overeengekomen pensioenregelingen voor het pensioenfonds, maar het verantwoordingsorgaan verzoekt het bestuur ook bij DNB en andere instanties, zoals de Pensioenfederatie, te pleiten voor een andere benadering bij de bepaling van de verplichtingen tot de parameter rente. Bijvoorbeeld een bodemrente of een rente die het gemiddelde is van een langere referentieperiode, dan wel een voortschrijdend gerealiseerd rendement over bijvoorbeeld 10 jaar.

Communicatie

Communicatie is een belangrijke pijler binnen het pensioenfonds. Juist in deze onzekere en turbulente tijd is tijdige en effectieve communicatie van groot belang voor alle deelnemers. Het bestuur heeft het communicatiebeleid 2018-2020 met een jaar verlengd. Het verantwoordingsorgaan verwacht voor 2022 dat er een nieuw communicatiebeleid wordt opgesteld, waarbij er meer aandacht is voor klantvriendelijkheid, klantbediening en er ook meer aandacht wordt gegeven aan het maatschappelijk verantwoord beleggen.

Vanwege het coronavirus heeft het pensioenfonds sinds maart 2020 de communicatie versneld digitaal uitgerold. Wij verwachten dat de communicatie aan de deelnemers, gepensioneerden en slapers, die niet over digitale mogelijkheden beschikken, adequaat wordt opgepakt. Wij houden daarbij de vinger aan de pols.

De communicatie vanuit het bestuur naar het verantwoordingsorgaan verloopt in voldoende mate, maar het verantwoordingsorgaan wil graag beter geïnformeerd worden hoe de besluitvorming in het bestuur tot stand komt en in het bijzonder de overwegingen die daaraan ten grondslag liggen.

Beleggingsbeleid

Het jaar 2020 was een, ondanks de sterke daling van de waarde van de beleggingen in het begin van de COVID-19 crisis en later in het jaar opveren van de waarde van de beleggingen, een goed beleggingsjaar met een rendement van 5,8%, waardoor de waarde van de beleggingen voor het eerst in de historie van het pensioenfonds boven de 10 miljard euro uit kwam: 10,3 miljard euro (2019: 9,8 miljard euro). Door de steeds verder dalende markttrentes stegen de verplichtingen echter van 8,9 miljard euro naar 9,9 miljard euro. De beleidsdekkingsgraad daalde van 108,1% naar 97,9%. Het pensioenfonds bevindt zich hiermee nog steeds in een reservetekort.

Het bestuur heeft vanaf het begin van de COVID-19 crisis de ontwikkeling van de waarde van de beleggingsportefeuille goed in de gaten gehouden, middels extra informatievoorziening (wekelijkse update coronavirus gedurende een groot deel van 2020), frequent vergaderen om de alsmaar veranderende situatie te volgen en beoordelen of acties moesten worden ondernomen.

In 2020 zijn verdere verbeterstappen gezet in het beleggingsbeleid, waaronder het in meer detail omschreven en centraal vastgelegde beleidskaders en het beleggingsbeleid. Het verantwoordingsorgaan ziet het als een goede ontwikkeling dat de kennis en kunde van de externe beleggingsexperts in de verschillende beleggingscommissies daar een duidelijk positieve bijdrage heeft.

In 2020 heeft het bestuur het ESG-beleid en -uitvoering verder vormgegeven. Wel constateert het verantwoordingsorgaan dat het pensioenfonds, ten opzichte van andere pensioenfondsen, geen onderdeel uitmaakt van de kopgroep ten aanzien van ESG en moedigt het verantwoordingsorgaan het bestuur aan om aansluiting te zoeken bij de kopgroep.

Risicomanagement

In 2020 is door het pensioenfonds op voortvarende wijze verder invulling gegeven aan de IORP II wetgeving. Dit betreft onder meer de risicogovernance, -management en -rapportage en het uitvoeren van een ERB. De integrale en continue aanpak van het risicobeheer en het inspelen op de actualiteit, bijvoorbeeld de risk assessment COVID-19, heeft het verantwoordingsorgaan als positief ervaren.

Daarnaast zijn de aanbevelingen in het vorige oordeel adequaat opgevolgd. Gedurende 2020 is het verantwoordingsorgaan goed en regelmatig op de hoogte gehouden van de ontwikkelingen op het gebied van risicomanagement. De aanbevelingen voor 2021 strekken zich tot het verder versterken van het

risicomanagement in de 1ste lijn, de opvolging van de ERB verbeteracties en aandacht voor de werking van de controls en mitigerende maatregelen.

Compliance

Sinds 2019 zijn er twee onafhankelijke compliance officers betrokken bij het pensioenfonds. Doordat het 'externen' betreffen staat de onafhankelijkheid van hun oordeel voor het verantwoordingsorgaan niet ter discussie. Ook is het verantwoordingsorgaan van mening dat de deskundigheid op het gebied van taken en verantwoordelijkheden van hoog niveau is doordat het experts zijn die als compliance officer zijn aangesteld. Het verantwoordingsorgaan is zelf ook gekenmerkt als Verbonden Persoon en heeft een awareness training gekregen om geattendeerd te worden op de verantwoordelijkheden die daarbij horen.

Het verantwoordingsorgaan wil graag in gesprek met de compliance officers om hun bevindingen te bespreken over 2020 en voor komend jaar tijdig de rapportage ontvangen, zodat het verantwoordingsorgaan dit kan meenemen in het oordeel voor 2021. Ten aanzien van de inrichting van het compliance toezicht oordeelt het verantwoordingsorgaan positief.

Oordeel

Alles in overweging nemend is het verantwoordingsorgaan van oordeel dat het bestuur, in de periode waarover verantwoording werd afgelegd, op een zo evenwichtig mogelijke wijze met alle belangen is omgegaan en de hem toebedeelde taken naar behoren heeft uitgevoerd.

Reactie van het bestuur

Het bestuur heeft kennisgenomen van het verslag en het oordeel van het verantwoordingsorgaan. De door het verantwoordingsorgaan aangereikte thema's zijn herkenbaar en vormen ook onderwerp van gesprek in het bestuur en in overleggen van het bestuur met het verantwoordingsorgaan.

Het bestuur dankt het verantwoordingsorgaan voor zijn oordeel over het door het bestuur gevoerde beleid en spreekt waardering uit voor de grote betrokkenheid van het verantwoordingsorgaan bij het beleid en de bedrijfsvoering van het pensioenfonds.

2020

jaarrekening

BALANS PER 31 DECEMBER

(na resultaatbestemming, bedragen in miljoenen euro's)

	2020	2019
Activa		
Beleggingen voor risico pensioenfondss		
• Vastgoed (1)	924,2	951,2
• Aandelen (2)	4.103,5	4.068,9
• Vastrentende waarden (3)	4.803,4	4.874,2
• Derivaten (4)	462,3	6,4
Totaal beleggingen voor risico pensioenfondss	10.293,4	9.900,7
Beleggingen voor risico deelnemers (5)	4,4	3,6
Herverzekeringsdeel voorziening pensioenverplichtingen (6)	0,1	0,1
Deelnemingen (7)	5,3	5,0
Vorderingen en overlopende activa (8)	35,9	5,0
Liquide middelen (9)	2,4	2,3
Totaal activa	10.341,5	9.916,7
Passiva		
Stichtingskapitaal en reserves (10)		
• Overige reserves	418,4	876,9
Technische voorzieningen		
• Voorziening pensioenverplichtingen voor risico pensioenfondss (11)	9.860,7	8.890,4
Voorziening pensioenverplichtingen voor risico deelnemers (12)	4,4	3,6
Derivaten (4)	41,2	94,4
Schulden en overlopende passiva (13)	16,8	51,4
Totaal passiva	10.341,5	9.916,7

De bij de posten vermelde nummers verwijzen naar de toelichting op pagina 75 tot en met 85.

REKENING VAN BATEN EN LASTEN

(bedragen in miljoenen euro's)

	2020	2019
Baten en lasten pensioenactiviteiten		
Premies voor risico pensioenfonds (14)	145,1	139,5
Premies voor risico deelnemers (15)	0,8	0,7
Waardeoverdrachten voor risico pensioenfonds, per saldo (16)	2,2	1,7
Waardeoverdrachten voor risico deelnemers, per saldo (17)	-0,1	-0,1
Mutatie voorziening pensioenverplichtingen voor risico pensioenfonds		
• Pensioenopbouw (18)	-224,4	-181,1
• Indexering (19)	1,3	-1,9
• Rentetoevoeging (20)	29,0	18,2
• Wijziging rekenrente (21)	-1.154,9	-1.188,0
• Onttrekking pensioenuitkeringen en pensioenuitvoeringskosten (22)	193,7	176,9
• Pensioenrechten waardeoverdrachten, per saldo (23)	-2,4	-1,9
• Wijziging actuariële grondslagen (24)	181,1	-13,8
• Overige mutaties voorziening pensioenverplichtingen (25)	6,3	-4,3
Totaal mutatie voorziening pensioenverplichtingen risico pensioenfonds	-970,3	-1.195,9
Pensioenuitkeringen (26)	-183,7	-172,1
Mutatie voorziening pensioenverplichtingen voor risico deelnemers (27)	-0,8	-1,1
Herverzekeringen (28)	-	-
Pensioenuitvoeringskosten voor risico pensioenfonds (29)	-6,3	-6,1
Pensioenuitvoeringskosten voor risico deelnemers (30)	-	-
Totaal baten en lasten pensioenactiviteiten	-1.013,1	-1.233,4
Baten en lasten beleggingsactiviteiten		
Directe beleggingsopbrengsten (31)	2,3	1,1
Indirecte beleggingsopbrengsten (31)	557,6	1.318,8
Kosten van vermogensbeheer (31)	-10,2	-9,9
Overige baten en lasten beleggingsactiviteiten (32)	4,8	-3,3
Totaal beleggingsresultaat voor risico pensioenfonds	554,5	1.306,7
Totaal beleggingsresultaat voor risico deelnemers (33)	0,1	0,5
Totaal baten en lasten beleggingsactiviteiten	554,6	1.307,2
Resultaat	-458,5	73,8

De bij de posten vermelde nummers verwijzen naar de toelichting op pagina 100 tot en met 110.

KASSTROOMOVERZICHT

(bedragen in miljoenen euro's)

	2020	2019
Kasstroom uit pensioenactiviteiten		
Ontvangen premies voor risico pensioenfond	78,9	167,5
Ontvangen premies voor risico deelnemers	0,8	0,7
Ontvangen waardeoverdrachten voor risico pensioenfond	3,5	4,6
Betaalde waardeoverdrachten voor risico deelnemers	-0,1	-0,1
Betaalde pensioenuitkeringen voor risico pensioenfond	-182,2	-171,1
Ontvangen uitkeringen herverzekering	-	0,1
Betaalde waardeoverdrachten voor risico pensioenfond	-1,3	-2,9
Betaalde pensioenuitkeringen voor risico deelnemers	-	-
Betaalde pensioenuitvoeringskosten voor risico pensioenfond	-6,2	-6,0
Betaalde pensioenuitvoeringskosten voor risico deelnemers	-	-
Totaal kasstroom uit pensioenactiviteiten	-106,6	-7,2
Kasstroom uit beleggingsactiviteiten		
Verkopen beleggingen voor risico pensioenfond	2.536,5	6.004,6
Verkopen beleggingen voor risico deelnemers	1,5	2,4
Verkopen en afwikkeling derivaten voor risico pensioenfond	-144,9	-235,4
Directe beleggingsopbrengsten voor risico pensioenfond	2,4	3,5
Aankopen beleggingen voor risico pensioenfond	-2.283,7	-5.758,2
Aankopen beleggingen voor risico deelnemers	-2,0	-3,1
Mutatie tegoeden en schulden kredietinstellingen	3,2	-0,1
Betaalde kosten van vermogensbeheer voor risico pensioenfond	-10,6	-9,5
Overige mutaties uit beleggingsactiviteiten voor risico pensioenfond	4,5	3,5
Overige mutaties uit beleggingsactiviteiten voor risico deelnemers	-0,2	-
Totaal kasstroom uit beleggingsactiviteiten	106,7	7,7
Mutatie liquide middelen	0,1	0,5

TOELICHTING ALGEMEEN

Activiteiten

Het doel van Stichting Algemeen Pensioenfonds KLM, statutair gevestigd in Amstelveen en kantoorhoudend aan de Professor E.M. Meijerslaan 1 in Amstelveen (hierna: het pensioenfonds), is het verstrekken van pensioenuitkeringen aan voornamelijk werknemers en oud-werknemers in een grondfunctie met een onder de KLM-cao vallend dienstverband. Het pensioenfonds is als ondernemingspensioenfonds ingeschreven in het Handelsregister van de Kamer van Koophandel onder nummer 41200089.

Pensioenregeling

Ouderdomspensioen

De ouderdomspensioenregeling is een voorwaardelijk geïndexeerde middelloonregeling. De pensioenrichtleeftijd is 68 jaar en de standaardpensioenleeftijd is gelijk aan de AOW-gerechtigde leeftijd. De deelnemers kunnen binnen bepaalde grenzen kiezen wanneer zij met pensioen gaan, met als vroegst mogelijke pensioenleeftijd 55 jaar. Naar keuze kan het ouderdomspensioen gedeeltelijk ingaan (deeltijdpensioen). Het ouderdomspensioen is gebaseerd op het gemiddelde salaris en het aantal deelnemersjaren. De pensioenopbouw bedraagt voor ieder deelnemersjaar 1,895% van de nettopensoengrondslag, zoals die geldt op 1 januari van het betreffende jaar. Het pensioengevend salaris per 1 januari 2020 is gemaximeerd op EUR 110.111 (2019: EUR 107.593). De hoogte van de franchise wordt jaarlijks aangepast aan de algemene loonontwikkeling in de KLM-cao, waarbij de franchise niet lager wordt vastgesteld dan het fiscale minimum.

Nabestaandenpensioen

Nabestaandenpensioen geldt voor de nagelaten partner van een deelnemer en bedraagt 70% van het ouderdomspensioen dat tot het moment van overlijden is opgebouwd. Als gevolg van de omzetting per 1 januari 2020 van de ouderdomspensioenrechten met pensioenleeftijd 62, 63, 65 of 67 jaar in pensioenrechten met pensioenleeftijd 68 jaar kan het nabestaandenpensioen lager uitkomen dan 70% van het opgebouwde respectievelijk bereikbare ouderdomspensioen.

Facultatief nabestaandenpensioen is een extra dekking die ervoor zorgt dat het nabestaandenpensioen bij overlijden 70% van het bereikbare ouderdomspensioen bedraagt. De verzekering voor deelnemers met een samenlevingscontract vangt aan op het moment waarop KLM een samenlevingsverband erkent. De deelnemer en de partner kunnen gezamenlijk van deze verzekering afzien. Daarnaast kunnen deelnemers zich via het pensioenfonds vrijwillig verzekeren voor het Anw-hiaat. Het Anw-hiaatpensioen voorziet in een aanvullende uitkering aan de nagelaten partner van een deelnemer of pensioengerechtigde.

Wezenpensioen

Wezenpensioen wordt uitgekeerd aan kinderen tot de 18-jarige leeftijd of bij het volgen van een studie tot de 27-jarige leeftijd. Het wezenpensioen bedraagt voor elk gerechtigd kind 14% van het (bereikbare) ouderdomspensioen.

Arbeidsongeschiktheidspensioen

Arbeidsongeschiktheidspensioen gaat in geval van volledige en duurzame arbeidsongeschiktheid (arbeidsongeschiktheid meer dan 80%) na twee jaar arbeidsongeschiktheid (ziekte) in. Bij gedeeltelijke arbeidsongeschiktheid (tussen 35% en 80%) gaat het pensioen in wanneer de loongerelateerde WGA-uitkering op grond van de Wet Werk en Inkomen naar Arbeidsvermogen (WIA) eindigt en de WGA-vervolguitkering ingaat. De deelnemer ontvangt dit pensioen zolang de arbeidsongeschiktheid duurt, maar uiterlijk tot de AOW-gerechtigde leeftijd. De maximering van het pensioengevend salaris per 1 januari 2015 geldt niet voor het arbeidsongeschiktheidspensioen.

De pensioenopbouw bij volledige arbeidsongeschiktheid wordt voor 80% premievrij voortgezet. Bij gedeeltelijke arbeidsongeschiktheid geldt een premievrije opbouw naar rato van de mate van arbeidsongeschiktheid.

Nettopensioen

De nettopensioenregeling is ingevoerd per 1 januari 2015 naar aanleiding van de fiscale maximering van het pensioengevend salaris op EUR 100.000 per dezelfde datum. Het maximum pensioengevend salaris is per 1 januari 2020 verhoogd naar EUR 110.111. Deelname aan de regeling is op vrijwillige basis. De ingelegde premies zijn fiscaal niet aftrekbaar. Over de pensioenuitkeringen in de toekomst wordt geen loonheffing ingehouden c.q. is geen inkomstenbelasting verschuldigd.

De nettopensioenregeling is gedeeltelijk een beschikbare-premieregeling. De hoogte van de premie is afhankelijk van de hoogte van het pensioengevend salaris en is gelijk aan de fiscaal maximale premie op basis van een leeftijdsafhankelijke staffel. De fiscaal maximale premie is gebaseerd op een rekenrente van 3,0%. De premies (onder aftrek van kosten en risicopremie overlijden) worden belegd in aandelenbeleggingsfondsen en obligatiebeleggingsfondsen volgens het zogenoemde life cycle-principe. Hierbij wordt bij het naderen van de pensioendatum een steeds groter deel van de premie belegd in obligaties en wordt een deel van de aandelenbeleggingen verruild voor obligatiebeleggingen. Op pensioendatum wordt het opgebouwde pensioenkapitaal aangewend voor de aankoop van ouderdompensioen (en eventueel nabestaandenpensioen) bij een verzekeraar naar keuze van de deelnemer. Voor het opgebouwde pensioenkapitaal geldt een vrijstelling voor de inkomstenbelasting (box 3). De hoogte van het pensioen dat kan worden ingekocht is voornamelijk afhankelijk van het behaalde rendement op de beleggingen en de marktrente op pensioendatum.

De nettopensioenregeling is gedeeltelijk ook een uitkeringsregeling (middelloon) in de vorm van een risicoverzekering, namelijk voor het risico van overlijden van de deelnemer vóór de pensioendatum. Hiervoor wordt een risicopremie betaald, die afhankelijk is van de hoogte van het pensioengevend salaris en de leeftijd van de deelnemer. Bij overlijden worden een nabestaandenpensioen en een wezenpensioen toegekend gelijk aan 1,313% respectievelijk 0,263% van het gemiddeld verdiende salaris boven het maximum pensioengevend salaris van EUR 110.111 (2019: EUR 107.593). De op deze wijze vastgestelde pensioenuitkeringen worden vermenigvuldigd met de wettelijk voorgeschreven zogenaamde nettofactor. Het nabestaandenpensioen en wezenpensioen worden vastgesteld in de veronderstelling dat de deelnemer tot de pensioendatum zou hebben deelgenomen.

Regeling deelnemers KLM Health Services

De ouderdompensioenregeling is een voorwaardelijk geïndexeerde middelloonregeling. De pensioenopbouw bedraagt per jaar van deelneming 1,895% van de pensioengrondslag. Per 1 januari 2020 bedraagt het pensioengevend salaris maximaal EUR 110.111 (2019: EUR 107.593). De pensioenrichtleeftijd is 68 jaar en de standaardpensioenleeftijd is gelijk aan de AOW-gerechtigde leeftijd.

De pensioenregeling kent een facultatief nabestaandenpensioen dat het risico van overlijden van de deelnemer vóór het bereiken van de pensioenleeftijd dekt. Deze vrijwillige verzekering zorgt ervoor dat het nabestaandenpensioen in dat geval 65% van het bereikbare ouderdompensioen bedraagt.

Bij ingang van het ouderdomspensioen en bij uitdiensttreding bestaat de keuze van omzetting van een deel van het ouderdomspensioen in nabestaandenpensioen.

Het wezenpensioen bedraagt per gerechtigd kind 14% van het bereikbare ouderdomspensioen. Het wezenpensioen wordt uitgekeerd tot het bereiken van de leeftijd van 18 jaar of de leeftijd van 23 jaar indien een studie wordt gevolgd.

Het arbeidsongeschiktheidspensioen gaat in na een periode van twee jaar arbeidsongeschiktheid (ziekte). Het pensioen wordt uitgekeerd zolang de arbeidsongeschiktheid voortduurt, maar uiterlijk tot het bereiken van de pensioenleeftijd. Het maximum pensioengevend salaris geldt niet voor het arbeidsongeschiktheidspensioen.

Indexering

Het pensioenfonds streeft ernaar de opgebouwde pensioenrechten van deelnemers jaarlijks aan te passen aan de ontwikkeling van de algemene loonronde volgens de cao voor het grondpersoneel van KLM.

Verder streeft het pensioenfonds ernaar de ingegane pensioenen en de premievrije pensioenrechten van gewezen deelnemers jaarlijks aan te passen aan de ontwikkeling van de geschoonde prijsindex.

De indexering heeft een voorwaardelijk karakter. Dit betekent dat geen recht op indexering bestaat en dat het niet zeker is of en in hoeverre in de toekomst indexering kan plaatsvinden. Het bestuur besluit jaarlijks over de toekenning van indexering.

Bij de besluitvorming wordt uitgegaan van de beleidsdekkingsgraad van het pensioenfonds ultimo november van het voorafgaande jaar. Bij een beleidsdekkingsgraad van 110% of lager wordt geen indexering toegekend. Bij een beleidsdekkingsgraad hoger dan 110% wordt in beginsel indexering toegekend, maar de indexering wordt op een zodanig niveau vastgesteld dat deze naar verwachting in de toekomst kan worden gecontinueerd. Hierbij wordt rekening gehouden met de wettelijk voorgeschreven parameters.

Een achterstand in de indexering kan onder voorwaarden worden ingehaald. Voorwaarden zijn dat de beleidsdekkingsgraad hoger is dan de met het (strategisch) vereist eigen vermogen overeenkomende nominale dekkingsgraad en de indexering naar verwachting ook in de toekomst kan worden toegekend. In enig jaar kan maximaal een vijfde deel van het bedrag dat beschikbaar is voor inhaalindexering hiervoor worden aangewend.

Financiering en premie

De financiering in 2020 is gebaseerd op een doorsneepremie (exclusief opslag voor termijnbetaling) van 21,5% (2019: 21,5%) van de premiegrondslag. De premiegrondslag is gelijk aan 12,96 maal het maandsalaris. De doorsneepremie wordt verhoogd met een deelnemersbijdrage van 1,0% (2019: 1,0%) in geval van verzekering van het facultatief nabestaandenpensioen. De premie wordt verder verhoogd met een leeftijdsafhankelijke bijdrage in geval van verzekering van het Anw-hiaat. De deelnemersbijdrage met betrekking tot verplichte onderdelen van de pensioenregeling is begrepen in de doorsneepremie. De totale premie wordt verminderd met de vrijkomende premie als gevolg van de maximering van het pensioengevend salaris op EUR 110.111 (2019: EUR 107.593). Voor 2020 is deze premiereductie vastgesteld op EUR 3,7 miljoen (2019: EUR 3,6 miljoen). De totale premie wordt verminderd met de resterende ruimte die is ontstaan door de fiscale versoering. Deze fiscale versoering wordt berekend als het verschil tussen de feitelijke premie en een gedempt kostendekkende premie op basis van actuele sterftegrondslagen, een rekenrente van 3,4% en een bufferopslag van 18,6%. Deze grondslagen zijn nog

afkomstig uit de toetspremie die tot 2015 gold. Dit bedrag is in 2020 vastgesteld op EUR 13,3 miljoen (2019: EUR 13,3 miljoen).

Deelnemers aan de nettopensioenregeling betalen een premie die afhankelijk is van de hoogte van het pensioengevend salaris en de leeftijd. De premie is gelijk aan de fiscaal maximale premie, die is gebaseerd op een rekenrente van 3,0%, en bedraagt 4,6% (2019: 4,4%) van het pensioengevend salaris boven EUR 110.111 (2019: EUR 107.593) voor een 20-jarige deelnemer en loopt op tot 15,8% (2019: 15,1%) voor een 66-jarige deelnemer. De premie wordt verhoogd met een kostenopslag en bevat een risicopremie overlijden.

De premie over 2020 ten behoeve van de regeling van KLM Health Services bedraagt (exclusief opslag voor termijnbetaling) 16,2% (2019: 16,2%) van de premiegrondslag. Deze doorsneepremie wordt verhoogd met een deelnemersbijdrage van 1,3% (2019: 1,3%) in geval van verzekering van het facultatief nabestaandenpensioen.

Het pensioenfonds kent een overschotten- en tekortenbeleid.

De premiekortinggrens wordt vastgesteld op basis van de hoogste van a) de voorziening pensioenverplichtingen op basis van een reële marktrente, b) de voorziening pensioenverplichtingen op basis van een vaste rekenrente van 2,0% en c) de voorziening pensioenverplichtingen op basis van de door De Nederlandsche Bank (DNB) vastgestelde en gepubliceerde rentetermijnstructuur vermeerderd met het vereist eigen vermogen. Eén zesde deel van het aldus bepaalde overschot wordt jaarlijks aangewend voor premiekorting. Er wordt echter pas korting verleend nadat een eventuele achterstand in de indexering is ingehaald.

Het bedrag beschikbaar voor premiekorting wordt verdeeld tussen KLM en de deelnemers in de verhouding 80%-20%. Voor de deelnemers is de premieaanpassing in enig jaar ten opzichte van het voorgaande jaar gemaximeerd op twee procentpunten. Het eventuele meerdere wordt toegevoegd aan de reserve toekomstige premiekortingen voor deelnemers.

Indien de beleidsdekkingsgraad van het pensioenfonds lager is dan de dekkingsgraad volgens de in de Pensioenwet vastgelegde solvabiliteitseisen, wordt door middel van premiebetaling de dekkingsgraad weer op het vereiste niveau gebracht binnen de daartoe in de Pensioenwet gestelde termijn van 10 jaar. Het uitgangspunt is dat slechts herstellpremie wordt gevraagd indien de natuurlijke herstelkracht van het pensioenfonds naar verwachting onvoldoende is.

Grondslagen voor de financiële verslaggeving

Algemeen

De jaarrekening is opgesteld in overeenstemming met de wettelijke bepalingen zoals deze zijn opgenomen in Titel 9, Boek 2 van het Burgerlijk Wetboek en in overeenstemming met de Richtlijnen voor de jaarverslaggeving, in het bijzonder Richtlijn 610 Pensioenfondsen (RJ 610).

De jaarrekening is opgesteld uitgaande van de continuïteitsveronderstelling, dat wil zeggen de veronderstelling dat de continuïteit gewaarborgd is en de activiteiten in de afzienbare toekomst zullen worden voortgezet.

Deze jaarrekening heeft betrekking op het verslagjaar 2020, dat is geëindigd op 31 december 2020.

De bedragen in de jaarrekening luiden in euro's.

Schattingen en veronderstellingen

Bij het opstellen van de jaarrekening is het maken van schattingen en veronderstellingen noodzakelijk. De schattingen en veronderstellingen hebben invloed op de toepassing van grondslagen en de waardering van activa en verplichtingen. De schattingen en daaraan ten grondslag liggende veronderstellingen zijn gebaseerd op ervaringen uit het verleden en verschillende andere factoren die gegeven de omstandigheden als redelijk worden beschouwd. Vooral de waardering van de voorziening pensioenverplichtingen en (in mindere mate) de waardering van de beleggingen zijn gebaseerd op schattingen en veronderstellingen. De schattingen en onderliggende veronderstellingen worden voortdurend beoordeeld. Ten behoeve van de oordeelsvorming en het maken van schattingen wordt gebruikgemaakt van externe deskundigen. De aard van oordelen en schattingen en de onderliggende veronderstellingen is, voor zover noodzakelijk geacht voor het vereiste inzicht in het vermogen, vermeld in de toelichting bij de jaarrekening.

Herzieningen van schattingen worden verwerkt in de periode waarin de schatting wordt herzien. Een herziening van een schatting heeft dikwijls ook gevolgen voor waardering en resultaatbepaling in toekomstige perioden.

Schattingswijzigingen

Voor de berekening van de voorziening pensioenverplichtingen voor risico pensioenfondsen worden de overlevingsgrondslagen volgens de actuele AG prognosetafels gehanteerd. In 2020 zijn de overlevingsgrondslagen geactualiseerd en is overgegaan van de AG prognosetafels 2018 naar de AG prognosetafels 2020. Het effect op de pensioenverplichtingen bedraagt EUR 180,7 miljoen (vrijval).

Op de overlevingstafels worden correcties toegepast in verband met afwijkende overlevingskansen van de werkende bevolking ten opzichte van de overlevingskansen van de totale bevolking. Deze correctiefactoren zijn in 2020 eveneens geactualiseerd. Het effect op de pensioenverplichtingen bedraagt EUR 7,8 miljoen (dotatie). Het gezamenlijke effect op de pensioenverplichtingen bedraagt EUR 172,9 miljoen (vrijval).

Verwerking

De belangrijkste activa en verplichtingen van het pensioenfonds zijn respectievelijk de beleggingen en de pensioenverplichtingen. De beleggingen bestaan volledig uit financiële activa en derivaten. Deze worden in de balans opgenomen respectievelijk van de balans verwijderd op transactiedatum (datum van koop of verkoop). Dit is het moment waarop de toekomstige economische voordelen en de risico's verbonden aan het financiële instrument worden overgedragen. Pensioenverplichtingen worden in de balans opgenomen op het moment van toekenning of overdracht van de pensioenrechten. Zij worden van de balans verwijderd op het moment van uitkering of overdracht van de pensioenrechten.

Saldering

Een financieel actief en een financiële verplichting worden gesaldeerd en als nettobedrag in de balans opgenomen indien sprake is van een wettelijke of contractuele bevoegdheid om het actief en de verplichting gesaldeerd en gelijktijdig af te wikkelen en bovendien de intentie bestaat om de posten op deze wijze af te wikkelen. De met gesaldeerd opgenomen financiële activa en financiële verplichtingen samenhangende rentebaten en rentelasten worden eveneens gesaldeerd opgenomen.

Presentatie beleggingen en beleggingsopbrengsten

De beleggingen bestaan nagenoeg geheel uit participaties in beleggingsinstellingen, voor het merendeel Blue Sky beleggingsfondsen. Deze beleggingsfondsen hebben de vorm van een besloten fonds voor gemene rekening. De participaties worden in de balans gerubriceerd conform de aard van de onderliggende beleggingen van de beleggingsfondsen. Waardeveranderingen van de participaties worden in de rekening van baten en lasten opgenomen onder indirecte beleggingsopbrengsten. Zij bestaan uit de directe en indirecte opbrengsten van de onderliggende beleggingen en de kosten van vermogensbeheer

die ten laste van het beleggingsfonds komen. Door beleggingsfondsen uitgekeerde dividenden worden gepresenteerd onder directe beleggingsopbrengsten.

Waardering beleggingen

Participaties in beleggingsinstellingen worden op het moment van verkrijging gewaardeerd tegen de verkrijgingsprijs, dat wil zeggen inclusief een eventuele toetreedvergoeding. Vervolgens worden de participaties gewaardeerd tegen de berekende intrinsieke waarde of de meest recent beschikbare intrinsieke waarde. De intrinsieke waarde wordt vastgesteld op basis van de marktwaarde van de onderliggende activa en verplichtingen. De marktwaarde is het bedrag waarvoor een actief of een verplichting kan worden afgewikkeld tussen ter zake goed geïnformeerde, tot een transactie bereid zijnde partijen die onafhankelijk zijn. De marktwaarde is gebaseerd op actuele marktprijzen, tenzij anders vermeld.

Waardeveranderingen beleggingen

Er wordt geen onderscheid gemaakt tussen gerealiseerde en ongerealiseerde waardeveranderingen van beleggingen, inclusief derivaten. Alle waardeveranderingen, inclusief valutakoersverschillen, worden als opbrengst beleggingen direct in de rekening van baten en lasten opgenomen.

Vreemde valuta

Activa en verplichtingen in vreemde valuta worden omgerekend naar euro's tegen de koers per balansdatum. Deze waardering is onderdeel van de intrinsieke waarde van de participaties in de beleggingsfondsen. Transacties in vreemde valuta worden omgerekend tegen de koers op transactiedatum. Valutakoersverschillen bij de omrekening van activa en verplichtingen worden in de rekening van baten en lasten opgenomen onder de post waarop de activa en verplichtingen betrekking hebben.

De koers op balansdatum van de euro ten opzichte van de belangrijkste valuta's is:

	2020	2019	2018
Amerikaanse dollar	1,2236	1,1225	1,1431
Canadese dollar	1,5588	1,4556	1,5613
Australische dollar	1,5856	1,5969	1,6238
Japanse yen	126,3254	121,9877	125,4207
Britse pond	0,8951	0,8474	0,8975
Zwitserse frank	1,0816	1,0870	1,1269

Grondslagen voor de waardering van activa en passiva

Vastgoed

De marktwaarde van onderliggende beursgenoteerde aandelen van vastgoedfondsen is gebaseerd op de beurskoers per balansdatum. Onderliggende beleggingen in niet-beursgenoteerde participaties worden gewaardeerd tegen de intrinsieke waarde, gebaseerd op de marktwaarde van het onderliggende vastgoed. De marktwaarde van het onderliggende vastgoed is de geschatte waarde bij onderhandse verkoop in verhuurde staat. Directe vastgoedbeleggingen van vastgoedfondsen waarin het pensioenfonds rechtstreeks participeert, worden op dezelfde wijze gewaardeerd. De onderliggende vastgoedobjecten worden periodiek getaxeerd door onafhankelijke taxateurs.

Aandelen

De marktwaarde van onderliggende beursgenoteerde aandelen en converteerbare obligaties van aandelenfondsen is gebaseerd op de beurskoers per balansdatum. Indien de koersvorming van beursgenoteerde aandelen niet representatief is, wordt de marktwaarde getaxeerd. De taxatie is gebaseerd op recente marktinformatie. De marktwaarde van onderliggende niet-beursgenoteerde aandelen (private equity) wordt getaxeerd door de externe managers op basis van richtlijnen die algemeen worden toegepast in de private equity en venture capital branche.

Vastrentende waarden

De marktwaarde van onderliggende beursgenoteerde vastrentende waarden van beleggingsfondsen is gebaseerd op de beurskoers per balansdatum, verhoogd met de lopende rente. De marktwaarde van onderliggende niet-beursgenoteerde vastrentende beleggingen wordt bepaald door te ontvangen rente en aflossingen contant te maken op basis van actuele markttrente, rekening houdend met het risicoprofiel en de looptijd van de belegging. De marktwaarde van directe vastrentende beleggingen wordt eveneens bepaald door te ontvangen rente en aflossingen contant te maken op basis van actuele markttrente, rekening houdend met het risicoprofiel en de looptijd van de belegging.

Derivaten

Derivaten zijn afgeleide financiële instrumenten, waarvan de waarde afhankelijk is van een of meer onderliggende primaire financiële instrumenten. Derivaten bevatten rechten en verplichtingen waardoor een of meer van de financiële risico's waaraan de onderliggende primaire financiële instrumenten onderhevig zijn tussen partijen worden overgedragen. Derivaten leiden bij het aangaan van de transactie niet of tot een relatief gering vermogensbeslag. Basisvormen van derivaten zijn swaps, forwards, futures en opties. Het onderliggende primaire financiële instrument kan onder meer een valutaproduct, een aandelenproduct of een renteproduct zijn.

Het pensioenfonds maakt gebruik van de volgende derivaten: valutatermijncontracten en interest rate swaps.

Een valutatermijncontract is een contract waarbij de verplichting wordt aangegaan om een bepaalde valuta te verkopen en een andere valuta te kopen op een vooraf vastgestelde datum en tegen een vooraf vastgestelde (termijn)koers.

Een interest rate swap of renteswap is een contract waarbij wordt overeengekomen om gedurende een vooraf vastgestelde periode rentestromen in dezelfde valuta te ruilen. Bij de meeste renteswaps wordt een variabele rente geruild tegen een vaste rente. De variabele rente is gebaseerd op de geldmarkttrente, waarbij als referentie Euribor of Eonia wordt gehanteerd. De vaste rente is meestal gebaseerd op de markttrente van staatsobligaties.

Derivaten worden gewaardeerd tegen marktwaarde. Voor beursgenoteerde contracten is dit de beursprijs per balansdatum. Voor niet-beursgenoteerde contracten is de waardering gebaseerd op recente marktinformatie (zoals valutakoersen, rentecurves en indexen), als input voor de gehanteerde gangbare waarderingmodellen.

Herverzekeringsdeel voorziening pensioenverplichtingen

Herverzekeringscontracten worden opgenomen voor de actuariel bepaalde contante waarde van de verzekerde uitkeringen, volgens de grondslagen van het pensioenfonds, onder aftrek van een eventuele waardevermindering, indien deze naar verwachting duurzaam is.

Deelnemingen

Deelnemingen worden gewaardeerd tegen nettovermogenswaarde.

Vorderingen

Vorderingen worden gewaardeerd tegen geamortiseerde kostprijs onder aftrek van eventuele bijzondere waardeverminderingen, indien sprake is van oninbaarheid. De geamortiseerde kostprijs komt in het algemeen overeen met de nominale waarde.

Liquide middelen

Liquide middelen worden opgenomen voor de nominale waarde.

Stichtingskapitaal en overige reserves

Het stichtingskapitaal en de overige reserves worden bepaald door het bedrag dat resteert nadat alle activa en verplichtingen, inclusief voorzieningen, volgens de van toepassing zijnde waarderingsgrondslagen zijn verwerkt in de balans.

Voorziening pensioenverplichtingen voor risico pensioenfonds

De voorziening pensioenverplichtingen wordt actuariel berekend en wordt vastgesteld op basis van de nominaal verworven pensioenrechten, voor zover zij onvoorwaardelijk zijn. Dit betekent dat de voorwaardelijke toekomstige indexering niet in de voorziening is begrepen, maar de op balansdatum toegezegde indexering wel in de voorziening wordt opgenomen. De pensioenverplichtingen worden contant gemaakt tegen de door DNB vastgestelde en gepubliceerde rentetermijnstructuur per balansdatum.

De voorziening met betrekking tot ouderdomspensioen en nabestaandenpensioen is de contante waarde van de beste inschatting van de toekomstige uitgaande kasstromen die voortvloeien uit de tot balansdatum opgebouwde onvoorwaardelijke pensioenrechten. Daarin is begrepen de toekomstige premievrije pensioenopbouw van arbeidsongeschikte deelnemers.

De voorziening met betrekking tot arbeidsongeschiktheidspensioen is de contante waarde van de verwachte uitgaande kasstromen die voortvloeien uit de verplichtingen aan bij het pensioenfonds aangemelde arbeidsongeschikte deelnemers, nog niet aangemelde arbeidsongeschikte deelnemers en zieke deelnemers die naar verwachting arbeidsongeschikt zullen worden verklaard. Voor nog niet aangemelde arbeidsongeschikte deelnemers en zieke deelnemers wordt een voorziening opgenomen ter grootte van (maximaal) tweemaal de in de jaarpremie begrepen opslag voor het risico van arbeidsongeschiktheid.

De belangrijkste actuariële grondslagen en veronderstellingen zijn:

- rekenrente volgens actuele rentetermijnstructuur DNB (ongewijzigd);
- levensverwachting volgens prognosetafels AG 2020 met actuele fondsspecifieke leeftijds- en sekseafhankelijke correctiefactoren gebaseerd op het Willis Towers Watson model 2020 (2019: prognosetafels AG 2018 en correctiefactoren Willis Towers Watson model 2018);
- partnerfrequentie actieve en gewezen deelnemers 100% (ongewijzigd);
- verschil leeftijd man en vrouw tweeënhalf jaar (ongewijzigd);
- excassokosten 2,4% van de voorziening (ongewijzigd).

Uit de door DNB vastgestelde en gepubliceerde rentetermijnstructuur ultimo 2020 kan voor het pensioenfonds een gemiddelde rekenrente van 0,2% worden afgeleid (2019: 0,7%).

De voor de berekening van de voorziening pensioenverplichtingen gehanteerde rentetermijnstructuur DNB betreft voor looptijden tot en met 20 jaar de marktrente op de interbancaire swapmarkt. Voor looptijden langer dan 20 jaar wordt de swapcurve per balansdatum aangepast door de onderliggende éénjaarsforwardrente te extrapoleren naar een lange termijn verwacht renteniveau, de zogenoemde Ultimate Forward Rate (UFR). De UFR wordt vastgesteld als 120-maands voortschrijdend gemiddelde van de werkelijke 1-jaar 20-jaarsforwardrentes. In de door DNB gevolgde methodiek beweegt de rente

vanaf 21 jaar geleidelijk in de richting van de UFR, doordat de actuele forwardrente wordt gemiddeld met de UFR. De UFR bedraagt ultimo 2020 1,8% (2019: 2,1%).

Voorziening pensioenverplichtingen voor risico deelnemers

De voorziening pensioenverplichtingen voor risico deelnemers heeft betrekking op de beschikbare-premieregeling als onderdeel van de nettopensioenregeling. De voorziening wordt gewaardeerd op de balanswaarde van de daarmee samenhangende beleggingen.

Schulden

Schulden worden gewaardeerd tegen geamortiseerde kostprijs, die in het algemeen overeenkomt met de nominale waarde.

Grondslagen voor de resultaatbepaling

Algemeen

De grondslagen voor resultaatbepaling vloeien voor het merendeel voort uit de voor de beleggingen en de voorziening pensioenverplichtingen gehanteerde waarderingsgrondslagen. Voor een aantal posten worden de grondslagen voor resultaatbepaling hierna (nader) uiteengezet.

Directe beleggingsopbrengsten

Rente wordt ten gunste van het resultaat gebracht in de periode waarop deze betrekking heeft. Dividend wordt in de rekening van baten en lasten verwerkt op het moment van beschikbaarstelling.

Premies

Premies worden ten gunste van het resultaat gebracht in de periode waarin de daarmee samenhangende pensioenrechten worden opgebouwd. Premiekortingen en extra premies worden verwerkt in de periode waarin aan de voorwaarden volgens de uitvoeringsovereenkomst wordt voldaan. Dit is de periode waarin de premiekorting of extra premie onvoorwaardelijk is geworden.

Waardeoverdrachten

Waardeoverdrachten worden in de rekening van baten en lasten opgenomen op het moment van overdracht van de pensioenverplichtingen.

Mutatie voorziening pensioenverplichtingen voor risico pensioenfonds

Pensioenopbouw

De pensioenopbouw met betrekking tot ouderdomspensioen en nabestaandenpensioen wordt toegerekend aan de periode waarin de opbouw van de pensioenrechten plaatsvindt. De verplichtingen met betrekking tot arbeidsongeschiktheidspensioen worden opgenomen in de periode waarin deze ontstaan. De toekomstige premievrije pensioenopbouw van arbeidsongeschikte deelnemers wordt ten laste van het resultaat gebracht in de periode waarin de arbeidsongeschiktheid ontstaat.

Indexering

De toevoeging aan de voorziening pensioenverplichtingen uit hoofde van indexering wordt in de rekening van baten en lasten opgenomen in de periode waarin het bestuursbesluit wordt genomen.

Rentetoevoeging voorziening pensioenverplichtingen

De pensioenverplichtingen worden contant gemaakt tegen de door DNB vastgestelde en gepubliceerde rentetermijnstructuur per balansdatum. Aan de voorziening pensioenverplichtingen wordt rente toegevoegd op basis van de éénjaarsrente volgens deze rentetermijnstructuur primo verslagperiode. De rentetoevoeging wordt berekend over het gemiddelde van de stand van de voorziening primo periode en de stand van de voorziening ultimo periode, de laatste exclusief het effect van de indexering.

Wijziging rekenrente

Het effect van de verandering van de rekenrente op de voorziening pensioenverplichtingen wordt ultimo verslagperiode in de rekening van baten en lasten opgenomen.

Onttrekking pensioenuitkeringen en pensioenuitvoeringskosten

De vrijval van de voorziening pensioenverplichtingen wordt ten gunste van de rekening van baten en lasten gebracht in de periode waarin de lasten bij de berekening van de voorziening waren voorzien.

Pensioenrechten waardeoverdrachten

De met waardeoverdrachten samenhangende toevoeging en onttrekking aan de voorziening pensioenverplichtingen worden in de rekening van baten en lasten opgenomen op het moment van overdracht van de pensioenverplichtingen.

Wijziging actuariële grondslagen

Het effect van wijzigingen in de actuariële grondslagen op de voorziening pensioenverplichtingen wordt ultimo verslagperiode in de rekening van baten en lasten opgenomen.

Pensioenuitkeringen

Pensioenuitkeringen worden in de rekening van baten en lasten opgenomen in de periode waarop zij betrekking hebben.

Mutatie voorziening pensioenverplichtingen voor risico deelnemers

De mutatie in de voorziening pensioenverplichtingen voor risico deelnemers is gelijk aan het saldo van ingelede premies, ingehouden kosten, beleggingsresultaat, waardeoverdrachten en omzetting in pensioenrechten.

Herverzekeringen

Herverzekeringsuitkeringen worden in de rekening van baten en lasten opgenomen in de periode waarop zij betrekking hebben.

Kosten

Kosten worden ten laste van het resultaat gebracht in de periode waarop zij betrekking hebben.

Grondslagen voor het kasstroomoverzicht

Het kasstroomoverzicht wordt opgesteld volgens de directe methode. Dit houdt in dat alle ontvangsten en uitgaven ook als zodanig worden gepresenteerd. Onderscheid wordt gemaakt tussen kasstromen uit pensioenactiviteiten en kasstromen uit beleggingsactiviteiten.

Kasstromen in vreemde valuta worden omgerekend tegen de koers op transactiedatum.

Onder liquide middelen worden verstaan banktegoeden die niet het karakter hebben van beleggingen.

TOELICHTING OP DE BALANS

(bedragen in miljoenen euro's)

Activa

1 Vastgoed

	2020	2019
Beursgenoteerd	268,1	297,5
Niet-beursgenoteerd	656,1	653,7
Totaal	924,2	951,2

De samenstelling van de (onderliggende) portefeuille vastgoed per sector is als volgt:

	2020	2019
Winkels	164,4	213,2
Kantoren	251,0	246,1
Bedrijfsruimten	219,9	209,3
Woningen	205,1	182,0
Overig	83,8	100,6
Totaal	924,2	951,2

De samenstelling naar regio is als volgt:

	2020	2019
Europa	493,2	504,7
Verenigde Staten	234,6	254,6
Azië	196,4	191,9
Totaal	924,2	951,2

De volgende (onderliggende) beleggingen maken meer dan 5% uit van de totale vastgoedportefeuille:

	2020	2019
CBRE Pan European Core Fund	52,1	38,7
Altera	50,7	48,6
CBRE Dutch Office Fund FGR	47,3	46,4
RREEF America REIT II Inc	46,0	49,7
INVESCO RE European Fund	45,1	48,6

Blue Sky vastgoedfondsen waarin het pensioenfonds participeert, hebben een deel van de portefeuille uitgeleend. Voor dat deel hebben deze vastgoedfondsen alleen het economisch eigendom. Het aandeel van het pensioenfonds in deze in bruikleen gegeven vastgoedaandelen bedraagt totaal EUR 6,7 miljoen (2019: EUR 0,8 miljoen).

Voor het risico van niet-teruglevering zijn staatsobligaties met ten minste een AA-rating verkregen tot een bedrag van EUR 7,1 miljoen (2019: EUR 0,9 miljoen). Deze zekerheden zijn niet in de balans opgenomen.

2 Aandelen

	2020	2019
Beursgenoteerd	3.672,9	3.713,2
Niet-beursgenoteerd (private equity)	430,6	355,7
Totaal	4.103,5	4.068,9

De aandelenportefeuille kan als volgt worden gespecificeerd per sector:

	2020	2019
Financiële instellingen	583,3	781,7
Informatietechnologie	1.008,8	796,7
Energie	126,4	165,6
Telecommunicatie	132,8	148,8
Consument cyclisch	569,2	485,1
Consument defensief	320,4	326,4
Industrie	418,4	445,6
Basismaterialen	268,4	226,3
Gezondheidszorg	423,2	366,6
Nutsbedrijven	148,1	171,1
Overig	104,5	155,0
Totaal	4.103,5	4.068,9

De samenstelling naar regio is als volgt:

	2020	2019
Europa	655,4	675,8
Noord-Amerika	2.427,0	2.347,8
Midden- en Zuid-Amerika	66,5	98,3
Azië	824,9	794,5
Overig	129,7	152,5
Totaal	4.103,5	4.068,9

Het pensioenfonds heeft voor EUR 0,1 miljoen via passieve mandaten (2019: EUR 1,1 miljoen) belegd in aandelen Air France-KLM.

Blue Sky aandelenfondsen waarin het pensioenfonds participeert, hebben een deel van de aandelen uitgeleend. Voor dat deel hebben de aandelenfondsen alleen het economisch eigendom. Het aandeel van het pensioenfonds in deze in bruikleen gegeven aandelen bedraagt totaal EUR 104,3 miljoen (2019: EUR 119,7 miljoen). Voor het risico van niet-teruglevering zijn staatsobligaties met ten minste een AA-rating verkregen tot een bedrag van EUR 109,4 miljoen (2019: EUR 125,6 miljoen). Deze zekerheden zijn niet in de balans opgenomen.

3 Vastrentende waarden

	2020	2019
Staatsobligaties	1.888,6	2.106,9
Ondernemingsobligaties	1.316,6	1.522,0
Totaal beursgenoteerde obligaties	3.205,2	3.628,9
Hypothecaire leningen (woninghypotheken)	1.230,0	954,8
Overige onderhandse leningen	363,3	282,4
Banktegoeden in rekening-courant	4,9	8,1
Totaal	4.803,4	4.874,2

De specificatie naar rentetype is als volgt:

	2020	2019
Vaste rente	4.798,5	4.866,1
Variabele rente	4,9	8,1
Totaal	4.803,4	4.874,2

Een deel van de onderliggende hypothecaire leningen (woninghypotheken) heeft een variabele rente. Door middel van rentederivaten wordt deze variabele rente omgezet in een vaste rente.

De resterende looptijd gebaseerd op de contractuele aflossingsdata is als volgt:

	2020	2019
Korter dan 1 jaar	1.274,7	1.055,2
Vanaf 1 jaar tot 5 jaar	603,3	561,9
Vanaf 5 jaar tot 10 jaar	651,1	746,7
Vanaf 10 jaar tot 20 jaar	1.437,3	1.640,0
Vanaf 20 jaar tot 30 jaar	785,1	819,8
Vanaf 30 jaar tot 40 jaar	41,6	43,1
Langer dan 40 jaar	10,3	7,5
Totaal	4.803,4	4.874,2

De kredietwaardigheid van de portefeuille kan als volgt worden weergegeven:

	2020	2019
AAA-rating	1.248,0	1.287,1
AA-rating	1.965,4	1.875,0
A-rating	214,8	232,7
BBB-rating	367,2	502,8
Lagere rating dan BBB	946,5	941,5
Geen rating	61,5	35,1
Totaal	4.803,4	4.874,2

De onderliggende hypothecaire leningen (woninghypotheken) van EUR 1.230,0 miljoen (2019: EUR 954,8 miljoen) hebben geen officiële rating. In woninghypotheken wordt belegd door middel van participaties in een viertal beleggingsfondsen. Deze beleggingsfondsen hebben evenmin een officiële rating. Op basis van een intern model van de beheerders van de beleggingsfondsen is de indicatieve rating AA. De vergelijkende cijfers van geen rating naar AA-rating zijn hierop aangepast.

De samenstelling naar regio is als volgt:

	2020	2019
Europa	3.586,9	3.533,4
Noord-Amerika	545,2	774,9
Midden- en Zuid-Amerika	222,0	288,6
Azië	301,4	277,3
Overig	147,9	-
Totaal	4.803,4	4.874,2

In 2020 is een herstructurering van de Blue Sky vastrentendewaardenportefeuille doorgevoerd. Om deze reden is de samenstelling naar regio aangepast naar de nieuwe regio-indeling. Voor de vergelijkbaarheid zijn ook de cijfers van vorig verslagjaar aangepast.

De volgende onderliggende beleggingen van de Blue Sky obligatiefondsen maken meer dan 5% uit van de totale obligatieportefeuille:

	2020	2019
Staatsobligaties Duitsland	930,3	935,1
AeAM Dutch Mortgage Fund 2	448,1	220,3
Staatsobligaties Frankrijk	445,5	639,7
Nederlands Hypotheken Fonds	415,3	255,6
AeAM Dutch Mortgage Fund	277,0	384,9
Staatsobligaties Nederland	275,1	306,9

Het pensioenfonds heeft niet belegd in obligaties Air France-KLM.

Van de vastrentende waarden heeft een bedrag van EUR nihil (2019: EUR 1,6 miljoen) betrekking op saldi op margin accounts die worden aangehouden in verband met derivatenposities. De saldi op deze bankrekeningen staan niet ter vrije beschikking van het pensioenfonds. Een deel van de onderliggende obligatieportefeuille met een totale marktwaarde van EUR nihil (2019: EUR 93,7 miljoen) is gestort in een gesepareerd depot als zekerheid voor derivaten met een negatieve marktwaarde. Deze obligaties staan niet ter vrije beschikking van het pensioenfonds.

4 Derivaten

Derivaten met een positieve marktwaarde zijn als een actiefpost in de balans opgenomen en derivaten met een negatieve marktwaarde zijn onder de verplichtingen opgenomen.

	Activa	Passiva	Per saldo
2020			
Valutaderivaten	394,0	-22,6	371,4
Rentederivaten	68,3	-18,6	49,7
Totaal	462,3	-41,2	421,1
2019			
Valutaderivaten	2,4	-77,1	-74,7
Rentederivaten	4,0	-17,3	-13,3
Totaal	6,4	-94,4	-88,0

Het volgende overzicht geeft inzicht in de portefeuille derivaten per balansdatum:

	Contract- omvang	2020 Markt- waarde	Contract- omvang	2019 Markt- waarde
Valutatermijncontracten				
Gekocht	245,5	-10,5	142,2	0,3
Verkocht	4.496,7	381,9	4.413,6	-75,0
Interest rate swaps				
Gekocht	441,0	68,3	441,0	-16,9
Verkocht	289,0	-18,6	289,0	3,6

Valutatermijncontracten zijn in dit overzicht aangeduid als verkocht indien de positie in euro's long is en de positie in vreemde valuta's short is. Deze contracten zijn afgesloten met het doel om het valutarisico af te dekken.

Als gekocht aangeduide interest rate swaps zijn zogenoemde receiver swaps, waarbij een vaste rente wordt ontvangen en een variabele rente wordt betaald. Als verkocht aangeduide interest rate swaps zijn zogenoemde payer swaps, waarbij een variabele rente wordt ontvangen en een vaste rente wordt betaald. Door middel van de interest rate swaps wordt het rentemismatchrisico verkleind.

De derivatencontracten zijn niet-beursgenoteerd. De valutatermijncontracten hebben een looptijd korter dan een jaar.

De portefeuille gekochte interest rate swaps is als volgt samengesteld naar looptijden:

	2020		2019	
	Contract- omvang	Markt- waarde	Contract- omvang	Markt- waarde
Vanaf 20 jaar tot 30 jaar	403,0	60,0	403,0	-14,9
Vanaf 30 jaar tot 40 jaar	28,0	5,8	28,0	-1,4
Langer dan 40 jaar	10,0	2,5	10,0	-0,6
Totaal	441,0	68,3	441,0	-16,9

De portefeuille verkochte interest rate swaps is als volgt samengesteld naar looptijden:

	2020		2019	
	Contract- omvang	Markt- waarde	Contract- omvang	Markt- waarde
Korter dan 10 jaar	135,0	-5,0	135,0	-0,4
Vanaf 10 jaar tot 20 jaar	154,0	-13,6	154,0	4,0
Totaal	289,0	-18,6	289,0	3,6

De volgende tegenpartijen maken meer dan 5% uit van de totale (positieve) marktwaarde van de derivatenportefeuille:

	2020	2019
Natwest Markets	108,8	-
Goldman Sachs	74,7	-
Société Générale	69,6	0,8
Morgan Stanley	78,7	-
Barclays	45,8	0,6
BNP Paribas	34,8	-
UBS Limited	22,4	-
ABN Amro	13,9	5,0

Voor derivatencontracten met een positieve marktwaarde zijn zekerheden verkregen tot een bedrag van totaal EUR 442,0 miljoen (2019: EUR 0,8 miljoen). Voor derivatencontracten met een negatieve marktwaarde zijn zekerheden gegeven tot een bedrag van totaal EUR nihil (2019: EUR 93,7 miljoen).

5 Beleggingen voor risico deelnemers

	2020	2019
Vastgoed	0,3	0,3
Aandelen	1,7	1,4
Vastrentende waarden	2,2	1,9
Overig	0,2	-
Totaal	4,4	3,6

De beleggingen in vastgoed, aandelen en vastrentende waarden bestaan geheel uit participaties in beleggingsinstellingen (Blue Sky beleggingsfondsen). De overige beleggingen betreffen de ingelegde premies van de maand december, die begin volgend jaar zijn belegd en het vrijgemaakte maar nog niet overgemaakte kapitaal van deelnemers die met pensioen zijn gegaan.

6 Herverzekeringsdeel voorziening pensioenverplichtingen

Onder herverzekeringsdeel voorziening pensioenverplichtingen is de gekapitaliseerde waarde van twee herverzekeringscontracten opgenomen.

	2020	2019
Verzekering op risicobasis	0,1	0,1
Garantiecontract	-	-
Totaal	0,1	0,1

De mutaties kunnen als volgt worden weergegeven:

	2020	2019
Balanswaarde begin van het jaar	0,1	0,2
Uitkeringen herverzekeringscontract	-	-0,1
Balanswaarde eind van het jaar	0,1	0,1

De verzekering op risicobasis betreft ingegane verzekeringsuitkeringen, die Pensioenfonds KLM Health Services in het verleden in het kader van de collectieve waardeoverdracht aan het pensioenfonds heeft gecedeerd. De betreffende herverzekeringsovereenkomst is beëindigd. Het garantiecontract is een aflopend herverzekeringscontract. De nominale pensioenverplichtingen zijn herverzekerd, zodat de indexering van de pensioenrechten en pensioenen voor rekening van het pensioenfonds komt. Het beleggingsrisico en de verzekeringstechnische risico's zijn volledig overgedragen. Er is geen winstdelingsregeling met de verzekeraar overeengekomen.

Het herverzekeringsdeel voorziening pensioenverplichtingen heeft voor het grootste deel een langlopend karakter.

7 Deelnemingen

Onder deelnemingen is opgenomen het 33,3% belang in Blue Sky Group Holding B.V., statutair gevestigd in Amstelveen.

	2020	2019
Totaal	5,3	5,0

De mutaties zijn als volgt:

	2020	2019
Balanswaarde begin van het jaar	5,0	5,0
Resultaat	0,3	-
Balanswaarde eind van het jaar	5,3	5,0

8 Vorderingen en overlopende activa

	2020	2019
Werkgever	32,5	2,1
Af te wikkelen beleggingstransacties	0,6	-
Dividenden	-	0,1
Bronbelastingen	2,5	2,5
Overige vorderingen en overlopende activa	0,3	0,3
Totaal	35,9	5,0

De vorderingen hebben een resterende looptijd korter dan een jaar.

9 Liquide middelen

Liquide middelen worden onderscheiden van banktegoeden die het karakter hebben van beleggingen of direct beschikbaar zijn om te worden belegd. Deze posten zijn begrepen in vastrentende waarden.

	2020	2019
Banktegoeden in rekening-courant	2,4	2,3
Totaal	2,4	2,3

Het pensioenfonds heeft een kredietfaciliteit bij de huisbankier van EUR 120,0 miljoen (2019: EUR 120,0 miljoen).

Passiva

10 Stichtingskapitaal en reserves

Overige reserves

	2020	2019
Stand begin van het jaar	876,9	803,1
Resultaat	-458,5	73,8
Stand eind van het jaar	418,4	876,9

Het stichtingskapitaal bedraagt (ongewijzigd) EUR 45,38 en is gestort bij oprichting.

Het resultaat over 2020 is gedoteerd aan de overige reserves.

De vermogenspositie wordt toegelicht in de risicoparagraaf op pagina 91 tot en met 99.

11 Voorziening pensioenverplichtingen voor risico pensioenfonds

	Aantal	2020 Bedrag	Aantal	2019 Bedrag
Actieve deelnemers	12.418	4.425,7	14.230	4.672,7
Arbeidsongeschikte deelnemers	651	324,5	658	294,9
Gewezen deelnemers	9.268	1.508,5	8.257	903,0
Ingegaan ouderdomspensioen	7.747	2.865,9	7.110	2.342,7
Ingegaan nabestaandenpensioen	2.798	499,7	2.774	463,4
Ingegaan wezenpensioen	141	5,3	153	5,3
Totaal pensioenuitkeringen	33.023	9.629,6	33.182	8.682,0
Pensioenuitvoeringskosten (excassokosten)		231,1		208,4
Totaal	33.023	9.860,7	33.182	8.890,4

De voorziening pensioenverplichtingen met betrekking tot arbeidsongeschikte deelnemers bestaat uit:

	2020	2019
Opgebouwde pensioenrechten	237,0	207,2
Toekomstige premievrije opbouw pensioenrechten	48,4	48,9
Ingegaan arbeidsongeschiktheidspensioen	24,9	24,9
Totaal arbeidsongeschikte deelnemers	310,3	281,0
Zieke deelnemers en nog niet gemelde arbeidsongeschikte deelnemers	14,2	13,9
Totaal	324,5	294,9

De waarde van de voorziening pensioenverplichtingen naar resterende looptijd is als volgt:

	2020	2019
Korter dan 1 jaar	205,0	202,4
Vanaf 1 jaar tot 5 jaar	814,6	883,8
Vanaf 5 jaar tot 10 jaar	1.186,4	1.272,8
Vanaf 10 jaar tot 20 jaar	2.969,7	2.708,0
Vanaf 20 jaar tot 30 jaar	2.639,2	2.155,4
Vanaf 30 jaar tot 40 jaar	1.452,5	1.172,4
Langer dan 40 jaar	593,3	495,6
Totaal	9.860,7	8.890,4

De mutaties in de voorziening pensioenverplichtingen zijn als volgt:

	2020	2019
Stand begin van het jaar	8.890,4	7.694,5
Pensioenopbouw actieve deelnemers	219,5	177,2
Opslag pensioenuitvoeringskosten	4,9	3,9
Inkomende waardeoverdrachten	3,6	5,3
Uitgaande waardeoverdrachten	-1,2	-3,4
Rentetoevoeging	-29,0	-18,2
Wijziging rekenrente	1.154,9	1.188,0
Indexering	-1,3	1,9
Onttrekking voor pensioenuitkeringen	-189,2	-172,8
Onttrekking voor pensioenuitvoeringskosten	-4,5	-4,1
Wijziging actuariële grondslagen	-181,1	13,8
Actuariële resultaten	-6,3	4,3
Stand eind van het jaar	9.860,7	8.890,4

Uit de door DNB vastgestelde en gepubliceerde rentetermijnstructuur ultimo 2020 kan voor het pensioenfonds een gemiddelde rekenrente van 0,2% worden afgeleid. Ultimo 2019 was de afgeleide rekenrente 0,7%.

12 Voorziening pensioenverplichtingen voor risico deelnemers

De voorziening pensioenverplichtingen voor risico deelnemers heeft betrekking op de beschikbare-premieregeling als onderdeel van de nettopensioenregeling.

De mutaties kunnen als volgt worden weergegeven:

	2020	2019
Stand begin van het jaar	3,6	2,5
Inleg premies	0,8	0,7
Waardeoverdrachten, per saldo	-0,1	-0,1
Beleggingsresultaat	0,1	0,5
Stand eind van het jaar	4,4	3,6

13 Schulden en overlopende passiva

	2020	2019
Werkgever	-	35,8
Pensioenuitkeringen	12,1	11,2
Belastingen en premies sociale verzekeringen	4,2	3,6
Overige schulden en overlopende passiva	0,5	0,8
Totaal	16,8	51,4

De schulden hebben een resterende looptijd korter dan een jaar.

Overige informatie beleggingen

Beleggingsportefeuille voor risico pensioenfondsen

De totale beleggingsportefeuille voor risico pensioenfondsen bedraagt EUR 10.255,2 miljoen (2019: EUR 9.808,4 miljoen) en is als volgt samengesteld:

	2020	2019
Vastgoed	924,2	951,2
Aandelen	4.103,5	4.068,9
Vastrentende waarden	4.803,4	4.874,2
Derivaten activa	462,3	6,4
Derivaten passiva	-41,2	-94,4
Totaal exclusief vorderingen en schulden	10.252,2	9.806,3
Vorderingen en overlopende activa	3,1	2,6
Schulden en overlopende passiva	-0,1	-0,5
Totaal	10.255,2	9.808,4

Beleggingsportefeuille voor risico deelnemers

De beleggingen voor risico deelnemers bedragen totaal EUR 4,4 miljoen (2019: EUR 3,6 miljoen).

	2020	2019
Vastgoed	0,3	0,3
Aandelen	1,7	1,4
Vastrentende waarden	2,2	1,9
Totaal beleggingsfondsen	4,2	3,6
Overig	0,2	-
Totaal	4,4	3,6

De overige beleggingen betreffen de ingelegde premies van de maand december, die begin volgend jaar zijn belegd en het vrijgemaakte maar nog niet overgemaakte kapitaal van deelnemers die met pensioen zijn gegaan.

Marktwaaarde beleggingen voor risico pensioenfondsen

De marktwaaarde van de beleggingen wordt vastgesteld op basis van directe marktnoteringen, wordt afgeleid van directe marktnoteringen of wordt benaderd door middel van waarderingsmodellen en waarderingsstechnieken.

Van directe marktnotering is sprake indien beleggingen worden verhandeld op één of meer actieve openbare markten. Hiertoe worden ook gerekend participaties in Blue Sky beleggingspools waarvan de beleggingen een directe marktnotering hebben.

Indien de waardering van beleggingen wordt afgeleid van directe marktnoteringen, worden de beleggingen gewaardeerd op basis van een model, waarbij alle inputvariabelen zijn gebaseerd op marktnoteringen. In geval van over-the-counter derivaten, zoals interest rate swaps en valutatermijncontracten, betreffen deze variabelen onder meer interbancaire rentecurves, swapprentes en valutakoersen. Tot deze categorie worden ook gerekend participaties in Blue Sky beleggingspools die beleggen in andere niet-beursgenoteerde beleggingsfondsen (fund of funds) waarvan niet dagelijks de intrinsieke waarde wordt bepaald.

Indien de marktwaaarde van beleggingen wordt vastgesteld door middel van waarderingsmodellen en waarderingsstechnieken, worden de inputvariabelen geschat door externe deskundigen in verband met het ontbreken van openbare marktgegevens.

Tot deze categorie worden gerekend alle directe en indirecte beleggingen in niet-beursgenoteerde vastgoedfondsen en private equity fondsen, waarvan de waardering is gebaseerd op taxaties conform voor deze sectoren geldende waarderingsrichtlijnen. Hiertoe worden ook woninghypotheken gerekend.

De beleggingsportefeuille is als volgt ingedeeld naar de drie onderscheiden categorieën:

	Directe marktnotering	Afgeleide marktnotering	Waarderingsmodellen en -technieken	Totaal
2020				
Vastgoed	268,1	-	656,1	924,2
Aandelen	3.672,9	-	430,6	4.103,5
Vastrentende waarden	2.850,0	723,4	1.230,0	4.803,4
Derivaten activa	-	462,3	-	462,3
Derivaten passiva	-	-41,2	-	-41,2
Totaal	6.791,0	1.144,5	2.316,7	10.252,2
2019				
Vastgoed	297,5	-	653,7	951,2
Aandelen	3.713,2	-	355,7	4.068,9
Vastrentende waarden	3.637,0	282,4	954,8	4.874,2
Derivaten activa	-	6,4	-	6,4
Derivaten passiva	-	-94,4	-	-94,4
Totaal	7.647,7	194,4	1.964,2	9.806,3

Marktwaaarde beleggingen voor risico deelnemers

De beleggingsportefeuille is als volgt ingedeeld naar de drie onderscheiden categorieën:

	Directe markt- notering	Afgeleide markt- notering	Waarde- rings- modellen en -technieken	Totaal
2020				
Vastgoed	0,3	-	-	0,3
Aandelen	1,7	-	-	1,7
Vastrentende waarden	2,2	-	-	2,2
Overig	0,2	-	-	0,2
Totaal	4,4	-	-	4,4
2019				
Vastgoed	0,3	-	-	0,3
Aandelen	1,4	-	-	1,4
Vastrentende waarden	1,6	0,3	-	1,9
Overig	-	-	-	-
Totaal	3,3	0,3	-	3,6

Mutaties beleggingen voor risico pensioenfondsen

De mutaties in de portefeuilles vastgoed, aandelen en vastrentende waarden zijn als volgt:

	Vastgoed	Aandelen	Vast- rentende waarden	Totaal
2020				
Balanswaarde begin van het jaar	951,2	4.068,9	4.874,2	9.894,3
Aankopen	79,1	173,8	2.030,8	2.283,7
Verkopen	-53,0	-326,0	-2.158,1	-2.537,1
Waardeveranderingen	-53,1	186,8	59,7	193,4
Mutatie deposito's en liquiditeiten			-3,2	-3,2
Balanswaarde eind van het jaar	924,2	4.103,5	4.803,4	9.831,1
2019				
Balanswaarde begin van het jaar	885,1	3.255,6	4.486,1	8.626,8
Aankopen	103,8	3.083,4	2.571,0	5.758,2
Verkopen	-157,0	-3.105,4	-2.732,6	-5.995,0
Waardeveranderingen	119,3	835,3	549,6	1.504,2
Mutatie deposito's en liquiditeiten			0,1	0,1
Balanswaarde eind van het jaar	951,2	4.068,9	4.874,2	9.894,3

De mutaties in de portefeuille valutaderivaten (valutatermijncontracten) zijn als volgt:

	2020	2019
Balanswaarde begin van het jaar	-74,7	-146,0
Verkopen en afwikkeling, per saldo	144,9	249,2
Waardeveranderingen	301,2	-177,9
Balanswaarde eind van het jaar	371,4	-74,7
Derivaten activa	394,0	2,4
Derivaten passiva	-22,6	-77,1
Per saldo	371,4	-74,7

De mutaties in de portefeuille rentederivaten zijn als volgt:

	2020	2019
Balanswaarde begin van het jaar	-13,3	9,7
Verkopen en afwikkeling, per saldo	-	-13,8
Waardeveranderingen	63,0	-7,5
Verandering lopende rente	-	-1,7
Balanswaarde eind van het jaar	49,7	-13,3
Derivaten activa	68,3	4,0
Derivaten passiva	-18,6	-17,3
Per saldo	49,7	-13,3

Mutaties beleggingen voor risico deelnemers

De mutaties in de portefeuilles vastgoed, aandelen en vastrentende waarden zijn als volgt:

	Vastgoed	Aandelen	Vastrentende waarden	Totaal
2020				
Balanswaarde begin van het jaar	0,3	1,4	1,9	3,6
Aankopen	-	0,3	1,7	2,0
Verkopen	-	-0,1	-1,4	-1,5
Waardeveranderingen	-	0,1	-	0,1
Balanswaarde eind van het jaar	0,3	1,7	2,2	4,2
2019				
Balanswaarde begin van het jaar	0,2	1,0	1,2	2,4
Aankopen	0,1	1,5	1,5	3,1
Verkopen	-	-1,4	-1,0	-2,4
Waardeveranderingen	-	0,3	0,2	0,5
Balanswaarde eind van het jaar	0,3	1,4	1,9	3,6

Niet in de balans opgenomen activa en verplichtingen

Niet in de balans opgenomen activa

Vanaf 1 januari 2017 dienen BSG Pension Management B.V. en BSG Asset Management B.V. over hun dienstverlening aan het pensioenfonds omzetbelasting te berekenen. De voordruk omzetbelasting op deze kosten kan niet worden teruggevorderd of verrekend. Dit geldt vanaf 1 januari 2017 ook voor de op andere kosten drukkende omzetbelasting. Het bestuur van het pensioenfonds is van mening dat omzetbelasting geen kostenpost mag zijn. Het pensioenfonds voert een pensioenregeling uit van KLM N.V., een onderneming die in beginsel omzetbelasting op bedrijfskosten kan verrekenen. Pensioenuitvoeringskosten zijn de facto bedrijfskosten van de onderneming. Het Europese Hof van Justitie heeft in de zogenoemde PPG-zaak bevestigd dat op kosten van pensioenuitvoering voor ondernemingen zoals KLM N.V. geen omzetbelasting mag drukken.

Het pensioenfonds tracht door middel van een bezwaarprocedure de als voordruk in rekening gebrachte omzetbelasting terug te vorderen. De Belastingdienst is echter van mening dat geen recht op verrekening of teruggaaf van omzetbelasting bestaat. Het pensioenfonds voert de procedure na zorgvuldige voorbereiding en na overleg met de Belastingdienst. De uit de procedure voortvloeiende, niet in de balans opgenomen, vordering omzetbelasting bedraagt EUR 3,2 miljoen (2019: EUR 2,2 miljoen).

Investerings- en stortingsverplichtingen

	2020	2019	Maximale looptijd
Vastgoed	107,1	13,1	2 jaar
Private equity	302,8	335,9	7 jaar
Totaal	409,9	349,0	

Voorwaardelijke verplichtingen

De actuariële waarde van de indexeringsachterstand bedraagt EUR 781,5 miljoen (2019: EUR 654,3 miljoen).

De door actieve deelnemers opgelopen indexeringsachterstand ten opzichte van de loonindex heeft betrekking op de volgende jaren:

Jaar	Loonindex	Toegekend	Vershil
1 januari 2021	0,00%	0,00%	0,00%
1 januari 2020	4,57%	0,00%	4,57%
1 januari 2019	1,50%	0,80%	0,70%
1 januari 2018	1,00%	0,35%	0,65%
1 januari 2012	3,03%	1,50%	1,53%

De door gewezen deelnemers en pensioengerechtigden opgelopen indexeringsachterstand ten opzichte van de prijsindex heeft betrekking op de volgende jaren:

Jaar	Afgeleide prijsindex	Toegekend	Vershil
1 januari 2021	1,10%	0,00%	1,10%
1 januari 2020	1,70%	0,00%	1,70%
1 januari 2019	1,70%	0,91%	0,79%
1 januari 2018	1,30%	0,45%	0,85%
1 januari 2017	0,40%	0,00%	0,40%
1 januari 2016	0,40%	0,00%	0,40%
1 januari 2015	0,70%	0,40%	0,30%
1 januari 2014	0,90%	0,50%	0,40%
1 januari 2013	2,00%	1,00%	1,00%
1 januari 2012	2,30%	1,20%	1,10%

Jaarlijks neemt het bestuur een besluit over de indexering van de pensioenrechten, inclusief de inhaal van de ontstane indexeringsachterstand.

RISICOBEBEER

In het bestuursverslag worden de belangrijke risico's die het pensioenfonds loopt besproken en wordt ingegaan op het beleid dat wordt gevoerd om deze risico's te beheersen. In deze paragraaf van de jaarrekening worden voornamelijk de financiële risico's beschreven en gekwantificeerd.

Het belangrijkste risico van het pensioenfonds is het solvabiliteitsrisico. Dit is het risico dat het fonds op lange termijn de pensioenverplichtingen niet kan nakomen. De solvabiliteit wordt gemeten aan de hand van het verschil tussen het aanwezig eigen vermogen en het vereist eigen vermogen. Daarnaast wordt de dekkingsgraad als solvabiliteitsratio gehanteerd.

Het vereist eigen vermogen wordt in beginsel berekend op basis van een scenarioanalyse zoals gebruikt in de standaardmethode voor de solvabiliteitstoets van DNB. Het standaardmodel is aangevuld met een intern model voor financiële instrumenten die niet goed passen in het standaardmodel.

Het tekort van het aanwezig eigen vermogen ten opzichte van het vereist eigen vermogen volgens de solvabiliteitstoets van DNB bedraagt tekort EUR 1.681,2 miljoen (2019: tekort EUR 1.112,4 miljoen):

	2020	2019
Vereiste buffers		
• Rentemismatchrisico	99,9	247,9
• Vastgoedrisico en aandelenrisico	1.682,0	1.530,1
• Valutarisico	246,3	224,3
• Commodityrisico	-	-
• Kredietrisico	552,7	488,5
• Verzekeringstechnisch risico	297,9	268,6
• Liquiditeitsrisico	-	-
• Concentratierisico	-	-
• Operationeel risico	-	-
• Actief risico	77,6	214,2
Totaal	2.956,4	2.973,6
Diversificatie van risico's	-856,8	-984,3
Totaal vereist eigen vermogen	2.099,6	1.989,3
Aanwezig eigen vermogen	418,4	876,9
Tekort	-1.681,2	-1.112,4

Het vereist eigen vermogen van EUR 2.099,6 miljoen (2019: EUR 1.989,3 miljoen) is gebaseerd op de strategische beleggingsportefeuille ultimo verslagjaar. De hiermee overeenkomende nominale dekkingsgraad bedraagt 121,3% (2019: 122,4%). De actuele nominale dekkingsgraad bedraagt 104,2% (2019: 109,9%). De nominale dekkingsgraad is de verhouding tussen de nettoactiva en de totale pensioenverplichtingen (risico pensioenfonds en risico deelnemers).

Het vereist eigen vermogen, berekend op basis van de feitelijke beleggingsportefeuille, bedraagt EUR 2.042,1 miljoen (2019: EUR 2.028,8 miljoen). De hiermee overeenkomende dekkingsgraad bedraagt 120,7% (2019: 122,8%). Het vermogenstekort op basis van de feitelijke portefeuille bedraagt tekort EUR 1.623,7 miljoen (2019: tekort EUR 1.151,9 miljoen).

Het minimaal vereist eigen vermogen bedraagt EUR 410,6 miljoen (2019: EUR 371,7 miljoen). Dit komt overeen met een nominale dekkingsgraad van 104,2% (2019: 104,2%).

De beleidsdekkingsgraad bedraagt 97,9% (2019: 108,1%). De beleidsdekkingsgraad is de (voortschrijdend) gemiddelde nominale dekkingsgraad van de laatste 12 maanden.

De beleidsdekkingsgraad is bepalend voor:

- de toetsing aan het (strategisch) vereist eigen vermogen;
- het toepassen van eventuele kortingen;
- het indexeringsbeleid.

Op basis van de toetsing van de beleidsdekkingsgraad aan de met het (strategisch) vereist vermogen overeenkomende dekkingsgraad wordt vastgesteld of het pensioenfonds in een tekortsituatie verkeert en een herstelplan moet indienen bij DNB. Het herstelplan wordt jaarlijks geactualiseerd.

De beleidsdekkingsgraad is 23,4 procentpunten (2019: 14,3 procentpunten) lager dan de met het (strategisch) vereist vermogen overeenkomende dekkingsgraad.

Het pensioenfonds heeft ingevolge artikel 138 Pensioenwet in 2020 het bestaande herstelplan geactualiseerd en het geactualiseerde herstelplan ingediend bij DNB. Het herstelplan is goedgekeurd door DNB. In het actuele herstelplan is uitgewerkt hoe het pensioenfonds binnen de wettelijke termijn van 10 jaar vanaf 1 januari 2020 weer beschikt over het strategisch vereist vermogen getoetst aan de beleidsdekkingsgraad. Volgens het herstelplan wordt binnen de termijn van 10 jaar de tekortsituatie opgelost. De belangrijkste bron voor herstel van de dekkingsgraad is het verwachte overrendement (verschil tussen het behaalde rendement op de beleggingen en de benodigde rentetoevoeging aan de voorziening pensioenverplichtingen). Gedurende de eerste jaren van de looptijd van het herstelplan kan het pensioenfonds naar verwachting niet volledig indexeren. Hierbij volgt het pensioenfonds het reguliere sturingsbeleid overeenkomstig de wettelijke eisen (het zogenoemde toekomstbestendig indexeren).

De ontwikkeling van de dekkingsgraad ten opzichte van de prognose in het herstelplan is als volgt:

	2020		2019	
	Realisatie	Herstelplan	Realisatie	Herstelplan
Nominale dekkingsgraad begin van het jaar	109,9%	109,9%	110,4%	110,4%
Premies	-1,1%	-1,2%	-0,8%	-0,8%
Pensioenuitkeringen	0,3%	0,2%	0,3%	0,3%
Indexering pensioenrechten	0,1%	-0,2%	0,0%	-0,4%
Wijziging rekenrente pensioenverplichtingen	-12,6%	0,0%	-14,7%	0,0%
Resultaat beleggingen en verplichtingen	6,7%	4,4%	17,4%	5,1%
Wijziging actuariële grondslagen	2,3%	0,0%	-0,2%	0,0%
Overige oorzaken	-1,4%	-0,2%	-2,5%	0,0%
Nominale dekkingsgraad eind van het jaar	104,2%	112,9%	109,9%	114,6%

De gemiddelde rekenrente behorend bij de verwachte kasstromen van de pensioenuitkeringen is in 2020 gedaald van 0,7% tot 0,2%. In het herstelplan wordt uitgegaan van een onveranderde rentetermijnstructuur DNB. Het over 2020 behaalde beleggingsrendement van 5,8% is mede hierdoor hoger dan het in het herstelplan verwachte beleggingsrendement van 3,7%. Door de wijziging van de overlevingskansen is de dekkingsgraad 2,3 procentpunt verbeterd. Door al deze oorzaken samen ligt het herstel achter op de verwachting.

In het eerste kwartaal van 2021 is een geactualiseerd herstelplan op basis van de vermogenspositie ultimo verslagjaar bij DNB ingediend. Hierin zijn geen nieuwe herstelmaatregelen opgenomen.

Voor het bepalen van de reële dekkingsgraad worden de pensioenverplichtingen contant gemaakt tegen de reële rente. De reële rente wordt berekend door de nominale rente te verminderen met de geschatte inflatiecomponent. De als basis voor de reële rentecurve gehanteerde nominale rentecurve is daarmee gelijk aan de rentetermijnstructuur DNB. De geschatte inflatiecomponent, de break-even inflatie, wordt bepaald door euro inflation linked staatsobligaties, die gekoppeld zijn aan de Europese Harmonized Inflation Consumer Price (excluding tobacco) inflatie-index, te vergelijken met nominale euro staatsobligaties van vergelijkbare looptijden. Hierbij wordt zoveel mogelijk gewerkt met obligaties van de hoogst beschikbare kredietwaardigheid. De looninflatie wordt gelijk verondersteld aan de prijsinflatie.

De reële dekkingsgraad bedraagt 78,6% (2019: 84,2%) en is gebaseerd op een afgeleide reële rekenrente van negatief 1,13% (2019: negatief 0,58%).

De ontwikkeling van de reële dekkingsgraad kan als volgt worden geanalyseerd:

	2020	2019
Reële dekkingsgraad begin van het jaar	84,2%	82,8%
Premies	-1,3%	-0,9%
Pensioenuitkeringen	-0,3%	-0,3%
Indexering pensioenrechten	0,9%	0,8%
Wijziging rekenrente rentedeel	-10,4%	-11,9%
Wijziging rekenrente inflatiedeel	0,1%	3,3%
Resultaat beleggingen en verplichtingen	5,1%	13,0%
Wijziging actuariële grondslagen	2,1%	-0,2%
Overige oorzaken	-1,8%	-2,4%
Reële dekkingsgraad eind van het jaar	78,6%	84,2%

De reële dekkingsgraad geeft een indicatie van het vermogen van het pensioenfonds om in de toekomst de pensioenuitkeringen te verhogen (indexeren) ter compensatie van de inflatie.

De wettelijke reële dekkingsgraad van het pensioenfonds bedraagt 80,4% (2019: 87,4%). De wettelijke reële dekkingsgraad zoals bedoeld in artikel 133b Pensioenwet is gelijk aan de actuele beleidsdekkingsgraad gedeeld door de beleidsdekkingsgraad die ingevolge artikel 137 lid 2b Pensioenwet is vereist voor voorwaardelijke toeslagverlening (indexering) ter hoogte van de minimale verwachtingswaarde voor de groeivoet van het prijsindexcijfer, bedoeld in artikel 23a lid 1a en lid 2 Besluit financieel toetsingskader (FTK) pensioenfondsen. De aldus gedefinieerde wettelijke reële dekkingsgraad komt 1,8 procentpunten (2019: 3,2 procentpunten) hoger uit dan de hiervoor vermelde zuivere reële dekkingsgraad.

Het solvabiliteitsrisico wordt hierna toegelicht aan de hand van de in de solvabiliteitstoets van DNB onderkende risico's. Met uitzondering van het operationele risico, worden deze risico's aangemerkt als financiële risico's.

Rentemismatchrisico

Rentemismatchrisico is het verschil in rentegevoeligheid tussen de portefeuille vastrentende waarden (voornamelijk obligaties) en de pensioenverplichtingen. De rentegevoeligheid van de verplichtingen is als gevolg van de langere looptijden hoger dan die van de portefeuille obligaties. Een daling van de

marktrente leidt tot een stijging van de waarde van de pensioenverplichtingen, die slechts voor een deel wordt gecompenseerd door een stijging van de waarde van de portefeuille obligaties.

Door afdekking van het rentemismatchrisico is de vermogenspositie van het pensioenfonds minder gevoelig voor de ontwikkeling van de marktrente. Het rentemismatchrisico wordt voor een deel beperkt door belegging in obligaties met een relatief lange rentevastperiode. Het rentemismatchrisico wordt verder afgedekt door middel van interest rate swaps.

Het volgende overzicht van de looptijden van de portefeuille vastrentende waarden (nagenoeg alleen obligaties), de technische voorziening en de portefeuille interest rate swaps geeft op hoofdlijnen inzicht in het rentemismatchrisico:

	Vast- rentende waarden	Technische voorziening	Positie vóór rente- derivaten	Interest rate swaps	Netto positie
2020					
Korter dan 1 jaar	1.274,7	-205,0	1.069,7	-152,0	917,7
Vanaf 1 jaar tot 5 jaar	603,3	-814,6	-211,3	-	-211,3
Vanaf 5 jaar tot 10 jaar	651,1	-1.186,4	-535,3	-140,0	-675,3
Vanaf 10 jaar tot 20 jaar	1.437,3	-2.969,7	-1.532,4	-167,6	-1.700,0
Vanaf 20 jaar tot 30 jaar	785,1	-2.639,2	-1.854,1	463,0	-1.391,1
Vanaf 30 jaar tot 40 jaar	41,6	-1.452,5	-1.410,9	33,8	-1.377,1
Langer dan 40 jaar	10,3	-593,3	-583,0	12,5	-570,5
Totaal	4.803,4	-9.860,7	-5.057,3	49,7	-5.007,6
2019					
Korter dan 1 jaar	1.055,2	-202,4	852,8	-152,0	700,8
Vanaf 1 jaar tot 5 jaar	561,9	-883,8	-321,9	-	-321,9
Vanaf 5 jaar tot 10 jaar	746,7	-1.272,8	-526,1	-135,4	-661,5
Vanaf 10 jaar tot 20 jaar	1.640,0	-2.708,0	-1.068,0	-150,0	-1.218,0
Vanaf 20 jaar tot 30 jaar	819,8	-2.155,4	-1.335,6	388,1	-947,5
Vanaf 30 jaar tot 40 jaar	43,1	-1.172,4	-1.129,3	26,6	-1.102,7
Langer dan 40 jaar	7,5	-495,6	-488,1	9,4	-478,7
Totaal	4.874,2	-8.890,4	-4.016,2	-13,3	-4.029,5

De rentegevoeligheid kan worden gemeten aan de hand van de modified duration. Dit is de met de contante waarde van rente en aflossing gewogen gemiddelde looptijd in jaren. De duration mismatch is het verschil tussen de duration van de pensioenverplichtingen en de naar omvang (ten opzichte van de pensioenverplichtingen) gewogen duration van de vastrentende waarden. De modified duration van de portefeuille vastrentende waarden, de portefeuille interest rate swaps, de pensioenverplichtingen en de duration mismatch zijn als volgt:

	2020	2019
Vastrentende waarden (op basis van marktrente)	13	12
Interest rate swaps (op basis van marktrente)	50	56
Pensioenverplichtingen (op basis van rentetermijnstructuur DNB)	20	19
Mismatch bij renteschok van 0,01%	14	13
Mismatch bij renteschok van 1,0%	17	13

Bij de berekening van de modified duration van de vastrentende waarden worden high yield bonds en emerging market debt buiten beschouwing gelaten.

De effectiviteit van de afdekking door middel van omvang en samenstelling van de portefeuille obligaties en interest rate swaps tezamen bedraagt ultimo 2020 ongeveer 30% (2019: ongeveer 30%). Deze effectiviteit is gebaseerd op de strategische afdekking. Op basis van de feitelijke afdekking bedraagt de effectiviteit ultimo 2020 ongeveer 28% (2019: ongeveer 31%).

Hierbij moet worden opgemerkt dat de toepassing van de UFR-methodiek voor de discontering van de pensioenverplichtingen een positief effect heeft op dit percentage. Bij hantering van de marktrente voor zowel de obligaties, de interest rate swaps als de pensioenverplichtingen bedraagt de effectiviteit van de afdekking ultimo 2020 ongeveer 23% (2019: ongeveer 25%).

Als de marktrente met 1,0 procentpunt stijgt, daalt de waarde van de vastrentende waarden ongeveer met de modified duration als percentage. Een stijging van de marktrente met 1,0 procentpunt resulteert in een stijging van de gemiddelde rekenrente (rentetermijnstructuur DNB) ten behoeve van de bepaling van de pensioenverplichtingen met ongeveer 0,9 procentpunt (2019: 0,9 procentpunt). Daardoor daalt de waarde van de pensioenverplichtingen met ongeveer 0,9 maal (2019: 0,9 maal) de modified duration als percentage.

Een daling van de marktrente met 1,0 procentpunt resulteert in een daling van de gemiddelde rekenrente ten behoeve van de bepaling van de pensioenverplichtingen met eveneens ongeveer 0,9 procentpunt (2019: 0,9 procentpunt). Daardoor stijgt de waarde van de voorziening pensioenverplichtingen met ongeveer 0,9 maal (2019: 0,9 maal) de modified duration als percentage.

Bij een rentestijging daalt de waarde van de beleggingen minder dan de waarde van de voorziening pensioenverplichtingen, waardoor de dekkingsgraad verbetert. Bij een rentedaling stijgt de waarde van de beleggingen minder dan de waarde van de pensioenverplichtingen, waardoor de dekkingsgraad verslechtert.

Het effect van een daling van de rekenrente volgens de rentetermijnstructuur van DNB met 1,0 procentpunt op de nominale dekkingsgraad is een verslechtering met ongeveer 13 procentpunten (2019: ongeveer 13 procentpunten). Het effect van een stijging van deze rekenrente met 1,0 procentpunt is een verbetering van de nominale dekkingsgraad met ongeveer 14 procentpunten (2019: ongeveer 14 procentpunten).

Een daling van de nominale marktrente met 1,0 procentpunt resulteert in een daling van de nominale dekkingsgraad met ongeveer 15 procentpunten (2019: ongeveer 15 procentpunten). Een stijging van de nominale marktrente met 1,0 procentpunt resulteert in een stijging van de nominale dekkingsgraad met ongeveer 17 procentpunten (2019: ongeveer 17 procentpunten).

Hiervoor is ervan uitgegaan dat de marktrente voor alle looptijden in gelijke mate stijgt of daalt. Er kan echter sprake zijn van verschillen in de rentebeweging voor verschillende looptijden. De lange rente kan bijvoorbeeld sterker stijgen of dalen dan de korte rente. Veranderingen in de rentecurve worden niet gemeten aan de hand van de modified duration, maar hebben wel invloed op de rentemismatch.

Vastgoedrisico en aandelenrisico

Vastgoedrisico is het risico dat de waarde van vastgoed en vastgoedaandelen verandert als gevolg van veranderingen in de desbetreffende marktprijzen. Informatie over de spreiding van de portefeuille naar sector en regio is opgenomen in de toelichting op de balanspost vastgoed. De portefeuille vastgoed maakt ongeveer 9% (2019: ongeveer 10%) uit van de totale beleggingen.

In de solvabiliteitstoets van DNB wordt uitgegaan van een waardeschok van beursgenoteerd vastgoed van 30% en niet-beursgenoteerd vastgoed gecorrigeerd voor leverage van 20%. Een hiermee overeenkomende waardedaling van de totale vastgoedbeleggingen resulteert in een daling van de nominale dekkingsgraad met ongeveer 2 procentpunten (2019: ongeveer 2 procentpunten). Een hiermee overeenkomende waardestijging van deze beleggingen daarentegen resulteert in een verbetering van de dekkingsgraad met ongeveer 2 procentpunten (2019: ongeveer 2 procentpunten).

Aandelenrisico is het risico dat de waarde van aandelen verandert als gevolg van veranderingen in de desbetreffende marktprijzen. Informatie over de spreiding van de portefeuille naar sector en regio is opgenomen in de toelichting op de balanspost aandelen. De aandelenportefeuille maakt ongeveer 40% (2019: ongeveer 41%) uit van de totale beleggingsportefeuille.

In de solvabiliteitstoets van DNB wordt uitgegaan van een waardeschok van beursgenoteerde aandelen ontwikkelde markten van 30%, beursgenoteerde aandelen opkomende markten van 40% en niet-beursgenoteerde aandelen (private equity) van eveneens 40%. Een hiermee overeenkomende waardedaling van de totale portefeuille aandelen resulteert in een daling van de nominale dekkingsgraad met ongeveer 14 procentpunten (2019: ongeveer 15 procentpunten). Een hiermee overeenkomende waardestijging van de aandelenportefeuille resulteert in een verbetering van de nominale dekkingsgraad met ongeveer 14 procentpunten (2019: ongeveer 15 procentpunten).

Valutarisico

Valutarisico is het risico dat de waarde van beleggingen verandert als gevolg van veranderingen in valutakoersen.

De valutaverdeling van de beleggingen in vastgoed, aandelen en vastrentende waarden (uitgedrukt in euro's) vóór en na afdekking van het valutarisico is als volgt:

	Vastgoed	Aandelen	Vast- rentende waarden	Totaal	Valuta- afdekking	Netto positie
2020						
Euro	379,1	354,2	3.835,6	4.568,9	4.622,6	9.191,5
Amerikaanse dollar	237,5	2.363,9	990,7	3.592,1	-3.439,8	152,3
Canadese dollar	-	121,3	-7,8	113,5	-119,6	-6,1
Australische dollar	77,2	99,5	-0,7	176,0	-178,8	-2,8
Japane yen	58,6	270,5	-2,3	326,8	-320,7	6,1
Britse pond	44,6	115,0	-11,4	148,2	-144,7	3,5
Zwitserse frank	8,5	77,8	-0,7	85,6	-	85,6
Zweedse kroon	24,8	24,6	-	49,4	-47,6	1,8
Overige valuta's	93,9	676,7	-	770,6	-	770,6
Totaal	924,2	4.103,5	4.803,4	9.831,1	371,4	10.202,5
2019						
Euro	379,3	369,5	3.439,8	4.188,6	4.196,7	8.385,3
Amerikaanse dollar	257,6	2.255,3	1.186,1	3.699,0	-3.367,5	331,5
Canadese dollar	-	145,5	-0,2	145,3	-141,9	3,4
Australische dollar	78,6	114,9	0,1	193,6	-198,6	-5,0
Japane yen	55,2	263,4	-	318,6	-314,3	4,3
Britse pond	56,7	151,2	0,1	208,0	-200,1	7,9
Zwitserse frank	9,6	69,9	-	79,5	-	79,5
Zweedse kroon	23,8	25,7	-	49,5	-49,0	0,5
Overige valuta's	90,4	673,5	248,3	1.012,2	-	1.012,2
Totaal	951,2	4.068,9	4.874,2	9.894,3	-74,7	9.819,6

In de solvabiliteitstoets van DNB wordt uitgegaan van een waardeschok van de na afdekking resterende positie in vreemde valuta's van ontwikkelde markten ten opzichte van de euro van 20%. De positie in vreemde valuta's van opkomende markten wordt geschokt met 35%. Hiermee overeenkomende dalingen van de valutakoersen ten opzichte van de euro resulteren in een daling van de nominale dekkingsgraad met ongeveer 3 procentpunten (2019: ongeveer 5 procentpunten). Hiermee overeenkomende stijgingen van de valutakoersen resulteren in een verbetering van de nominale dekkingsgraad met ongeveer 3 procentpunten (2019: ongeveer 5 procentpunten).

Commodityrisico

Commodityrisico is het risico dat de waarde van commoditybeleggingen verandert als gevolg van veranderingen in de marktprijzen van desbetreffende (onderliggende) grondstoffen. Het fonds belegt niet in commodities of commodityderivaten, zodat geen sprake is van commodityrisico.

Kredietrisico

Kredietrisico is het risico dat tegenpartijen hun contractuele verplichtingen aan het pensioenfonds of de beleggingsfondsen waarin het pensioenfonds participeert niet nakomen. Informatie over de kredietwaardigheid van de portefeuille op basis van credit ratings en over de spreiding van de portefeuille naar sector en regio is opgenomen in de toelichting op de balanspost vastrentende waarden. Ongeveer 26% (2019: ongeveer 26%) van de totale portefeuille heeft de hoogste rating AAA en ongeveer 41% (2019: ongeveer 38%) van de portefeuille heeft de AA-rating. In de toelichting op de derivatenposities is informatie over de daarvoor verkregen zekerheden vermeld.

Verzekeringstechnisch risico

Het belangrijkste verzekeringstechnisch risico is het langlevenrisico. Dit is het risico dat deelnemers langer blijven leven dan gemiddeld verondersteld bij de vaststelling van de premie en de berekening van de voorziening pensioenverplichtingen. Door toepassing van de AG-prognosetafels 2020 met correcties voor ervaringssterfte wordt rekening gehouden met een toekomstige verbetering van de levensverwachting. Dit neemt niet weg dat een grote mate van onzekerheid bestaat met betrekking tot de toekomstige ontwikkeling van de levensverwachting.

Een ander verzekeringstechnisch risico is het kortlevenrisico. Dit is het risico dat (gewezen) deelnemers en/of pensioengerechtigden eerder overlijden dan gemiddeld verondersteld bij de vaststelling van de risicopremie en de berekening van de voorziening pensioenverplichtingen. Dit is met andere woorden het risico dat de hiervoor ontvangen risicopremie en de hiervoor opgenomen technische voorziening onvoldoende zijn om de toekomstige uitkeringen nabestaandenpensioen en wezenpensioen te dekken. De hiervoor in de premie begrepen risicopremie en de hiervoor gevormde technische voorziening worden vastgesteld op basis van de actuele AG prognosetafels met correcties voor ervaringssterfte.

Ten slotte wordt het arbeidsongeschiktheidsrisico onderscheiden. Dit is het risico dat meer deelnemers arbeidsongeschikt worden dan gemiddeld verondersteld bij de vaststelling van de risicopremie voor arbeidsongeschiktheid, met andere woorden dat de toekomstige premievrije pensioenopbouw en het toekomstige arbeidsongeschiktheidspensioen hoger zijn dan de hiervoor ontvangen risicopremie.

Liquiditeitsrisico

Liquiditeitsrisico is het risico dat onvoldoende liquide middelen beschikbaar zijn om op korte termijn aan de verplichtingen (voornamelijk de pensioenuitkeringen) te kunnen voldoen. Dit risico is onder normale omstandigheden nagenoeg afwezig, omdat de pensioenuitkeringen voor een belangrijk deel kunnen worden voldaan uit de ontvangen premies en directe beleggingsopbrengsten en bovendien verreweg het grootste deel van de beleggingsportefeuille bestaat uit liquide vermogenstitels. Dit neemt niet weg dat ingenomen derivatenposities kunnen leiden tot de contractuele verplichting tot bijstorting. Feitelijk is het liquiditeitsrisico geen onderdeel van het solvabiliteitsrisico, namelijk het risico dat het pensioenfonds op lange termijn de pensioenverplichtingen niet kan nakomen. Wel is het zo dat een gedwongen verkoop op korte termijn van illiquide beleggingen veelal een ongunstige prijs tot gevolg heeft, waardoor op de verkoop verlies wordt geleden.

Het totaal van de illiquide beleggingen maakt ongeveer 23% (2019: ongeveer 23%) uit van de totale portefeuille beleggingen. Het liquiditeitsrisico wordt overeenkomstig het standaardmodel van DNB op nihil gesteld.

Concentratierisico

Concentratierisico kan optreden als een goede spreiding van beleggingen of pensioenverplichtingen ontbreekt. In het standaardmodel van DNB voor de bepaling van het vereist eigen vermogen is het concentratierisico gelijkgesteld aan nihil. Het pensioenfonds voldoet aan deze veronderstelling van een voldoende gediversifieerde beleggingsportefeuille en een voldoende evenwichtige demografische opbouw van de populatie. In de toelichting op de balanspost vastrentende waarden zijn de posten die meer dan 5% uitmaken van de totale obligatieportefeuille vermeld. Duitse, Franse en Nederlandse staatsleningen

en een drietal beleggingsfondsen dat belegt in woninghypotheken maken gezamenlijk ongeveer 58% (2019: ongeveer 52%) uit van de totale obligatieportefeuille. De actiefpost derivaten heeft voor 97% (2019: 100%) betrekking op zeven (2019: drie) tegenpartijen. De totale marktwaarde van deze contracten komt overeen met ongeveer 9% (2019: ongeveer 0%) van de marktwaarde van de obligatieportefeuille. Voor de derivatenposities zijn voldoende zekerheden verkregen. Het concentratierisico wordt overeenkomstig het standaardmodel van DNB op nihil gesteld.

Operationeel risico

Operationeel risico is het risico dat optreedt bij de uitvoering van de activiteiten als gevolg van niet afdoende of falende processen, menselijk gedrag en systemen bij de uitvoeringsorganisaties of als gevolg van externe gebeurtenissen. Het pensioenfonds besteedt de operationele activiteiten uit aan BSG Pension Management B.V., BSG Asset Management B.V. en BSG Fund Management B.V. zodat het operationele risico voornamelijk bestaat uit het risico dat de met de BSG-organisatie gemaakte afspraken niet worden nagekomen. Over de beheersing van de processen wordt verantwoording afgelegd, waarbij jaarlijks een ISAE 3402 type II-rapportage wordt overgelegd. Op grond van de Pensioenwet mag het operationeel risico in de solvabiliteitstoets van DNB op nihil worden gesteld, mits geen sprake is van een verhoogd risico. In 2020 (en 2019) is aan deze voorwaarde voldaan.

Actief risico

Actief risico is het risico dat het rendement van een beleggingsportefeuille afwijkt van de voor deze beleggingsportefeuille gehanteerde benchmark. Op basis van een ALM-studie wordt een strategische beleggingsmix bepaald. Ter beoordeling van de relatieve beleggingsresultaten wordt voor de afzonderlijke beleggingscategorieën binnen de totale beleggingsportefeuille een benchmark bepaald, die worden geaggregeerd op portefeuilleniveau. Door middel van zowel actief beheer van de onderscheiden afzonderlijke beleggingsportefeuilles per assetcategorie (selectie van individuele vermogenstitels) als actief beheer van de totale portefeuille (afwijking van de strategische mix) wordt actief risico aangegaan.

Een belangrijke maatstaf voor het actief risico is de tracking error. Door middel van de tracking error wordt de afwijking van het rendement van een beleggingsportefeuille ten opzichte van een benchmarkportefeuille gemeten. De benchmarkportefeuille dient dus als referentiekader voor de beoordeling van de relatieve beleggingsresultaten. Een hogere tracking error impliceert een hogere mate van actief risico. De tracking error van de totale portefeuille heeft zich gedurende 2020 tussen 0,2% en 0,3% bewogen (2019: rond 0,3%), waarmee binnen de hiervoor gestelde limiet van 1,3% (2019: 1,3%) is gebleven. Het actief risico wordt op maandbasis gemonitord en bewaakt. In de solvabiliteitstoets van DNB is rekening gehouden met het actieve risico. Het effect hiervan op het vereist eigen vermogen bedraagt slechts 0,0 procentpunt (2019: 0,2 procentpunt).

Naast de in de solvabiliteitstoets onderkende risico's wordt nog het indexeringsrisico onderscheiden.

Indexeringsrisico

De indexering heeft een voorwaardelijk karakter. Het bestuur van het pensioenfonds stelt jaarlijks de indexering vast met inachtneming van de financiële positie van het pensioenfonds. Indexeringsrisico is het risico dat de indexeringsambitie niet wordt gerealiseerd als gevolg van tegenvallend rendement op de beleggingen, tegenvallende inflatie, daling van de marktrente en demografische ontwikkelingen.

Door middel van de reële dekkingsgraad kan inzicht worden gegeven in de mate waarin in de toekomst toeslagen kunnen worden toegekend. Voor het bepalen van de reële dekkingsgraad worden de pensioenverplichtingen contant gemaakt tegen de reële rente. De reële rente wordt berekend door de nominale rente te verminderen met de geschatte inflatiecomponent. De aldus berekende reële dekkingsgraad bedraagt 78,6% (2019: 84,2%).

TOELICHTING REKENING VAN BATEN EN LASTEN

(bedragen in miljoenen euro's)

Baten en lasten pensioenactiviteiten

14 Premies voor risico pensioenfonds

	2020	2019
Werkgeversdeel	113,5	109,1
Werknemersdeel	31,5	30,3
Totaal premie basispensioenregeling	145,0	139,4
Premie nettopensioenregeling	0,1	0,1
Totaal	145,1	139,5

De premie van de basispensioenregeling is gebaseerd op een doorsneepremiebeleid. Afhankelijk van de vermogenspositie bij aanvang van het verslagjaar wordt premiekorting verleend. Extra premie wordt gevraagd indien het pensioenfonds naar verwachting niet op basis van natuurlijke herstelkracht tijdig, dat wil zeggen binnen de wettelijke hersteltermijn, over het (strategisch) vereist eigen vermogen beschikt.

De premie nettopensioenregeling heeft betrekking op de risicoverzekering (het risico van overlijden van de deelnemer vóór de pensioendatum) als onderdeel van de nettopensioenregeling. Dit is een vrijwillige regeling voor deelnemers met een pensioengevend salaris boven het fiscale maximum. De premie over 2020 bedraagt EUR 64 duizend (2019: EUR 52 duizend).

De feitelijke premie, exclusief de premie voor risico deelnemers (inleg beschikbare-premieregeling), bedraagt EUR 145,1 miljoen (2019: EUR 139,5 miljoen). De kostendekkende premie volgens artikel 128 lid 1 Pensioenwet, exclusief de premie voor risico deelnemers (inleg beschikbare-premieregeling), bedraagt EUR 276,5 miljoen (2019: EUR 226,4 miljoen). De overeenkomende gedempt kostendekkende premie volgens artikel 128 lid 2 Pensioenwet bedraagt EUR 131,8 miljoen (2019: EUR 131,9 miljoen).

De kostendekkende premie en de gedempt kostendekkende premie, exclusief de premie voor risico deelnemers (inleg beschikbare-premieregeling), zijn als volgt samengesteld:

	Kosten- dekkende premie	Gedempt kosten- dekkende premie
2020		
Pensioenopbouw (inclusief excassokosten)	209,8	68,9
Toegezegde indexering	-	-
Risicopremies overlijden en invaliditeit	14,6	11,6
Pensioenuitvoeringskosten (exclusief excassokosten)	1,8	1,8
Solvabiliteitsopslag	50,3	18,1
Voorwaardelijke toekomstige indexering	-	31,4
Totaal basispensioenregeling	276,5	131,8
Nettopensioenregeling	-	-
Totaal	276,5	131,8
2019		
Pensioenopbouw (inclusief excassokosten)	167,5	66,7
Toegezegde indexering	-	-
Risicopremies overlijden en invaliditeit	13,6	11,3
Pensioenuitvoeringskosten (exclusief excassokosten)	2,0	2,0
Solvabiliteitsopslag	43,3	18,6
Voorwaardelijke toekomstige indexering	-	33,3
Totaal basispensioenregeling	226,4	131,9
Nettopensioenregeling	-	-
Totaal	226,4	131,9

De kostendekkende premie wordt berekend op basis van de door DNB vastgestelde en gepubliceerde rentetermijnstructuur ultimo vorig verslagjaar. De afgeleide gemiddelde marktrente voor de kostendekkende premie bedraagt 0,9% (2019: 1,5%).

De gedempte kostendekkende premie wordt berekend op basis van het verwachte reële rendement op de strategische beleggingsportefeuille van 3,0% (2019: 2,8%).

De feitelijke premie wordt jaarlijks getoetst aan de gedempte kostendekkende premie. De feitelijke premie is EUR 13,3 miljoen hoger (2019: EUR 7,6 miljoen hoger) dan de gedempt kostendekkende premie.

De feitelijke premie, inclusief de premie voor risico deelnemers van EUR 0,8 miljoen (2019: EUR 0,7 miljoen), bedraagt EUR 145,9 miljoen (2019: EUR 140,2 miljoen). De totale feitelijke premie is eveneens EUR 13,3 miljoen (2019: EUR 7,6 miljoen) hoger dan de totale gedempte kostendekkende premie van EUR 132,6 miljoen (2019: EUR 132,6 miljoen).

15 Premies voor risico deelnemers

De premies voor risico deelnemers hebben betrekking op de beschikbare-premieregeling als onderdeel van de nettopensioenregeling. Dit is een vrijwillige pensioenregeling voor deelnemers met een pensioengevend salaris boven het fiscale maximum.

	2020	2019
Totaal	0,8	0,7

16 Waardeoverdrachten voor risico pensioenfonds

Hieronder is opgenomen het saldo van inkomende bedragen uit hoofde van overgenomen pensioenverplichtingen en uitgaande bedragen uit hoofde van overgedragen pensioenverplichtingen.

	2020	2019
Inkomende waardeoverdrachten	3,5	4,6
Uitgaande waardeoverdrachten	-1,3	-2,9
Saldo	2,2	1,7

17 Waardeoverdrachten voor risico deelnemers

Hieronder is opgenomen het saldo van inkomende bedragen uit hoofde van overgenomen pensioenverplichtingen en uitgaande bedragen uit hoofde van overgedragen pensioenverplichtingen.

	2020	2019
Inkomende waardeoverdrachten	-	-
Uitgaande waardeoverdrachten	-0,1	-0,1
Saldo	-0,1	-0,1

De inkomende waardeoverdrachten over 2020 bedragen nihil (2019: nihil) en de uitgaande waardeoverdrachten bedragen EUR 94 duizend (2019: EUR 91 duizend).

18 Pensioenopbouw

Onder pensioenopbouw is opgenomen de actuarieel berekende nominale waarde van de diensttijdopbouw. Dit is het effect op de voorziening pensioenverplichtingen van de in het verslagjaar opgebouwde nominale rechten ouderdomspensioen en nabestaandenpensioen. De pensioenopbouw wordt berekend op basis van de rentetermijnstructuur DNB primo verslagjaar.

	2020	2019
Pensioenopbouw actieve deelnemers	219,5	177,2
Toekomstige pensioenuitvoeringskosten	4,9	3,9
Totaal	224,4	181,1

19 Indexering

Onder indexering is de toegekende indexering (toeslagverlening) per 1 januari van het volgende jaar opgenomen.

	2020	2019
Actieve en arbeidsongeschikte deelnemers	-1,3	1,6
Gewezen deelnemers en pensioengerechtigden	-	0,3
Saldo (bate)	-1,3	1,9

De pensioenrechten van de deelnemers aan de middelloonregeling zijn per 1 januari 2021 niet verhoogd (1 januari 2020: niet verhoogd). De ingegane pensioenen en de premievrije pensioenrechten zijn per 1 januari 2021 niet verhoogd (1 januari 2020: niet verhoogd).

20 Rentetoevoeging voorziening pensioenverplichtingen

De pensioenverplichtingen worden contant gemaakt tegen de rentetermijnstructuur DNB per balansdatum. Aan de voorziening pensioenverplichtingen wordt rente toegevoegd op basis van de éénjaarsrente volgens deze rentetermijnstructuur primo verslagperiode.

	2020	2019
Totaal	-29,0	-18,2

De in het verslagjaar aan de voorziening pensioenverplichtingen toegevoegde rente is gebaseerd op een rekenrente van negatief 0,32% (2019: negatief 0,24%).

21 Wijziging rekenrente

De waarde van de pensioenverplichtingen verandert onder invloed van veranderingen in de rekenrente.

	2020	2019
Totaal	-1.154,9	-1.188,0

De afgeleide rekenrente is in 2020 gedaald van 0,7% tot 0,2% en is in 2019 gedaald van 1,4% tot 0,7%.

22 Onttrekking pensioenuitkeringen en pensioenuitvoeringskosten

Toekomstige pensioenuitkeringen en pensioenuitvoeringskosten (in het bijzonder excassokosten) worden vooraf actuariael berekend en opgenomen in de voorziening pensioenverplichtingen. De hieronder opgenomen afname van de voorziening betreft het bedrag dat vrijkomt ten behoeve van de financiering van de pensioenen en kosten van de verslagperiode.

	2020	2019
Onttrekking pensioenuitkeringen	189,2	172,8
Onttrekking pensioenuitvoeringskosten	4,5	4,1
Totaal	193,7	176,9

23 Pensioenrechten waardeoverdrachten

Hieronder zijn opgenomen de toevoeging aan de voorziening pensioenverplichtingen uit hoofde van pensioenrechten met betrekking tot inkomende waardeoverdrachten en de onttrekking aan de voorziening pensioenverplichtingen uit hoofde van pensioenrechten met betrekking tot uitgaande waardeoverdrachten.

	2020	2019
Pensioenrechten inkomende waardeoverdrachten	-3,6	-5,3
Pensioenrechten uitgaande waardeoverdrachten	1,2	3,4
Saldo	-2,4	-1,9

24 Wijziging actuariële grondslagen

De actuariële grondslagen zijn de uitgangspunten en veronderstellingen waarop de berekening van de voorziening pensioenverplichtingen is gebaseerd. Onder wijziging actuariële grondslagen is het effect van aanpassing van de bestandsgrondslagen, economische grondslagen en kostengrondslagen op de voorziening opgenomen.

	2020	2019
Levensverwachting	172,9	-
Overige actuariële grondslagen	8,2	-13,8
Totaal	181,1	-13,8

Het effect van de wijziging van de levensverwachting is als volgt samengesteld:

	2020	2019
Overgang op prognosetafels AG 2020	180,7	-
Wijziging correctiefactoren	-7,8	-
Totaal	172,9	-

Ultimo 2020 is overgegaan op nieuwe generatietafels van het Actuarieel Genootschap. Hierop worden correcties toegepast in verband met hogere overlevingskansen van de populatie van het pensioenfonds ten opzichte van de overlevingskansen van de totale bevolking. Deze correctiefactoren zijn eveneens opnieuw vastgesteld.

Vanaf 2019 wordt bij de vaststelling van de voorziening voor toekomstige pensioenopbouw voor arbeidsongeschikte deelnemers ook rekening gehouden met de verwachte toekomstige stijgingen van de pensioengrondslag gegeven het onvoorwaardelijke karakter van de toezegging.

25 Overige mutaties voorziening pensioenverplichtingen

Onder overige mutaties voorziening pensioenverplichtingen zijn opgenomen: actuariële resultaten en mutaties in de pensioenverplichtingen die niet onder een ander hoofd zijn opgenomen.

	2020	2019
Actuariële resultaten, per saldo	6,3	-4,3
Totaal	6,3	-4,3

26 Pensioenuitkeringen

	2020	2019
Ouderdomspensioen	144,8	133,5
Nabestaandenpensioen	34,7	34,4
Wezenpensioen	0,7	0,7
Arbeidsongeschiktheidspensioen	3,2	3,2
Totaal periodieke pensioenuitkeringen	183,4	171,8
Totaal afkopen pensioenen	0,3	0,3
Totaal	183,7	172,1

27 Mutatie voorziening pensioenverplichtingen voor risico deelnemers

De mutatie voorziening pensioenverplichtingen voor risico deelnemers heeft betrekking op de beschikbare-premieregeling als onderdeel van de nettopensioenregeling. Dit is een vrijwillige pensioenregeling voor deelnemers met een pensioengevend salaris boven het fiscale maximum.

	2020	2019
Inleg premies	0,8	0,7
Waardeoverdrachten, per saldo	-0,1	-0,1
Beleggingsresultaat	0,1	0,5
Totaal	0,8	1,1

De inkomende waardeoverdrachten bedragen nihil (2019: nihil) en de uitgaande waardeoverdrachten bedragen EUR 94 duizend (2019: EUR 91 duizend).

28 Herverzekeringen

	2020	2019
Uitkeringen herverzekering	-	0,1
Mutatie herverzekeringsdeel voorziening pensioenverplichtingen	-	-0,1
Totaal	-	-

29 Pensioenuitvoeringskosten voor risico pensioenfondsen

Dit betreft de kosten met betrekking tot de uitvoering van de regelingen ouderdomspensioen, nabestaandenpensioen, wezenpensioen, arbeidsongeschiktheidspensioen en de risicoverzekering als onderdeel van de nettopensioenregeling. De kosten van vermogensbeheer zijn hierin niet begrepen. De kosten van bestuur en financieel beheer worden toegerekend aan pensioenuitvoering en vermogensbeheer.

	2020	2019
Kosten pensioenuitvoering en bestuursondersteuning	6,3	6,0
Overige kosten	1,3	1,2
Totaal vóór toerekening aan vermogensbeheer	7,6	7,2
Toegerekend aan vermogensbeheer	-1,3	-1,1
Totaal	6,3	6,1

Een deel van de kosten van bestuur en financieel beheer kan direct worden toegerekend aan pensioenuitvoering of vermogensbeheer. De kosten die niet direct toerekenbaar zijn, worden in de verhouding 60:40 (2019: 60:40) verdeeld over pensioenuitvoering en vermogensbeheer.

30 Pensioenuitvoeringskosten voor risico deelnemers

Dit betreft de kosten met betrekking tot de uitvoering van de beschikbare-premieregeling als onderdeel van de nettopensioenregeling. Dit is een vrijwillige pensioenregeling voor deelnemers met een pensioengevend salaris boven het fiscale maximum. De kosten van vermogensbeheer zijn hierin niet begrepen.

	2020	2019
Totaal	-	-

De kosten over het verslagjaar bedragen EUR 36 duizend (2019: EUR 32 duizend).

Baten en lasten beleggingsactiviteiten

31 Beleggingsopbrengsten voor risico pensioenfonds

De beleggingsopbrengsten kunnen als volgt worden weergegeven:

	Direct	Prijs- verandering	Valuta- verandering	Totaal
2020				
Vastgoed	0,7	-26,7	-26,4	-52,4
Aandelen	-	453,4	-266,6	186,8
Vastrentende waarden	-	202,0	-142,3	59,7
Rentederivaten	1,6	63,0	-	64,6
Totaal vóór valutaderivaten en kosten	2,3	691,7	-435,3	258,7
Valutaderivaten			301,2	301,2
Totaal vóór kosten	2,3	691,7	-134,1	559,9
Kosten van vermogensbeheer				-10,2
Totaal				549,7
2019				
Vastgoed	0,5	112,9	6,4	119,8
Aandelen	0,4	793,9	41,4	835,7
Vastrentende waarden	-0,1	516,5	33,1	549,5
Rentederivaten	0,3	-7,5	-	-7,2
Totaal vóór valutaderivaten en kosten	1,1	1.415,8	80,9	1.497,8
Valutaderivaten			-177,9	-177,9
Totaal vóór kosten	1,1	1.415,8	-97,0	1.319,9
Kosten van vermogensbeheer				-9,9
Totaal				1.310,0

De directe beleggingsopbrengsten betreffen rente en door beleggingsfondsen uitgekeerd dividend.

De indirecte beleggingsopbrengsten betreffen waardeveranderingen inclusief valutakoersverschillen en zijn hiervoor verbijzonderd naar prijsveranderingen en valutaveranderingen.

De hiervoor weergegeven kosten van vermogensbeheer betreffen de rechtstreeks aan het pensioenfonds in rekening gebrachte kosten. De kosten die ten laste van beleggingsfondsen komen zijn hierin niet begrepen, maar zijn onderdeel van de waardeveranderingen. De ten laste van de beleggingsfondsen komende kosten kunnen worden onderscheiden in kosten van vermogensbeheer (vergoeding beheer beleggingen, bewaarloon en overige kosten) en transactiekosten. In de waardeveranderingen van derivaten (rentederivaten en valutaderivaten) zijn eveneens transactiekosten begrepen.

De kosten van vermogensbeheer die direct ten laste van het pensioenfonds komen, kunnen als volgt worden gespecificeerd:

	2020	2019
Beheer beleggingen	4,4	4,5
Advies	4,4	3,9
Overig	0,1	0,4
Totaal vóór toerekening kosten bestuur en financieel beheer	8,9	8,8
Toegerekende kosten bestuur en financieel beheer	1,3	1,1
Totaal	10,2	9,9

De niet rechtstreeks aan het pensioenfonds in rekening gebrachte kosten, die onderdeel zijn van de waardeveranderingen van de beleggingen, kunnen als volgt worden gespecificeerd:

	Kosten vermogensbeheer	Transactie-kosten fondsen	Toe- en uittreed-vergoeding
2020			
Vastgoed	7,4	1,8	0,3
Aandelen	16,3	5,3	0,6
Vastrentende waarden	10,3	17,0	2,2
Totaal beleggingsfondsen	34,0	24,1	3,1
Rentederivaten	-	-	-
Valutaderivaten	-	0,3	-
Totaal	34,0	24,4	3,1
2019			
Vastgoed	6,4	1,2	0,4
Aandelen	12,9	6,8	2,2
Vastrentende waarden	9,7	7,7	0,4
Totaal beleggingsfondsen	29,0	15,7	3,0
Rentederivaten	-	0,6	-
Valutaderivaten	-	0,9	-
Totaal	29,0	17,2	3,0

De niet rechtstreeks aan het pensioenfonds in rekening gebrachte kosten, die onderdeel zijn van de waardeveranderingen van de beleggingen, kunnen slechts door middel van schattingen worden vastgesteld. Dit geldt vooral voor de onderliggende transactiekosten van beleggingsfondsen. Indien de transactiekosten met betrekking tot beleggingsfondsen worden geïnterpreteerd als de aan deze beleggingsfondsen betaalde toe- en uittreedvergoedingen, kunnen deze zonder gebruikmaking van schattingen worden bepaald.

32 Overige baten en lasten beleggingsactiviteiten voor risico pensioenfonds

	2020	2019
Resultaat deelnemingen	0,3	-
Opslag termijnbetaling	4,5	3,5
Totaal overige baten	4,8	3,5
Rente banktegoeden in rekening-courant	-	-6,8
Resultaat op vermogensbeheerkosten beleggingen voor risico deelnemers	-	-
Totaal	4,8	-3,3

Het resultaat op vermogensbeheerkosten voor risico deelnemers bedraagt nihil (2019: nihil) en betreft het verschil tussen de aan het pensioenfonds in rekening gebrachte kosten van EUR 6 duizend (2019: EUR 5 duizend) en de door het pensioenfonds aan de beleggingsfondsen berekende kosten van EUR 6 duizend (2019: EUR 5 duizend).

33 Beleggingsresultaat voor risico deelnemers

Het beleggingsresultaat bedraagt EUR 140 duizend (2019: EUR 522 duizend).

	Direct	Waarde- verandering	Totaal
2020			
Vastgoed	-	-33	-33
Aandelen	-	104	104
Vastrentende waarden	-	69	69
Totaal	-	140	140
2019			
Vastgoed	-	55	55
Aandelen	-	294	294
Vastrentende waarden	-	173	173
Totaal	-	522	522

De niet rechtstreeks aan het pensioenfonds in rekening gebrachte kosten, onderdeel van de waardeveranderingen, kunnen als volgt worden gespecificeerd (in duizenden euro's):

	Kosten vermogens- beheer	Transactie- kosten fondsen	Toe- en uittreed- vergoeding
2020			
Vastgoed	1	2	-
Aandelen	7	2	1
Vastrentende waarden	7	10	1
Totaal	15	14	2
2019			
Vastgoed	1	1	-
Aandelen	4	3	2
Vastrentende waarden	7	2	2
Totaal	12	6	4

Actuariële analyse van het resultaat

Het resultaat kan als volgt worden geanalyseerd naar technische winst- en verliesbronnen:

	2020	2019
Resultaat op beleggingen en verplichtingen	-571,4	136,9
Resultaat op premies	-81,7	-44,7
Resultaat op waardeoverdrachten	-0,2	-0,2
Resultaat op pensioenuitkeringen	5,5	0,7
Resultaat op pensioenuitvoeringskosten	0,6	1,1
Wijziging actuariële grondslagen	181,1	-13,8
Actuariële resultaten	6,3	-4,3
Actuariële resultaten nettopensioenregeling	-	-
Resultaat op indexering	1,3	-1,9
Overige resultaten	-	-
Resultaat voor risico pensioenfonds	-458,5	73,8
Resultaat voor risico deelnemers	-	-
Totaal	-458,5	73,8

Resultaat op beleggingen en verplichtingen

	2020	2019
Resultaat beleggingen voor risico pensioenfondsvastrentende waarden en interest rate swaps	287,9	797,4
Resultaat vastrentende waarden exclusief valutaresultaat	202,0	516,5
Resultaat interest rate swaps	64,6	-7,2
Totaal resultaat beleggingsactiviteiten	554,5	1.306,7
Resultaat op vermogensbeheerkosten beleggingen voor risicodeelnemers	-	-
Totaal resultaat beleggingen voor risico pensioenfondsvastrentende waarden	554,5	1.306,7
Benodigde rente voorziening pensioenverplichtingen	29,0	18,2
Wijziging rekenrente voorziening pensioenverplichtingen	-1.154,9	-1.188,0
Totaal	-571,4	136,9

Het resultaat op beleggingen en verplichtingen is gelijk aan het resultaat beleggingsactiviteiten verminderd met de technisch benodigde interest. Het rendement op de totale beleggingsportefeuille over 2020 bedraagt 5,8% tegen 15,5% over 2019. De rentetoevoeging aan de voorziening pensioenverplichtingen is in 2020 gebaseerd op een rekenrente van negatief 0,32% (2019: negatief 0,24%). Dit is de éénjaarsrente volgens de rentetermijnstructuur primo verslagjaar. De afgeleide rekenrente is in 2020 gedaald van 0,7% tot 0,2% en is in 2019 gedaald van 1,4% tot 0,7%.

Resultaat op premies

	2020	2019
Premies	145,1	139,5
Beschikbaar voor administratiekosten	-4,4	-4,2
Beschikbaar voor excassokosten	-2,9	-2,8
Beschikbaar voor pensioenopbouw	137,8	132,5
Pensioenopbouw actieve deelnemers	-219,5	-177,2
Totaal	-81,7	-44,7

Resultaat op waardeoverdrachten

	2020	2019
Inkomende waardeoverdrachten	3,5	4,6
Pensioenrechten inkomende waardeoverdrachten	-3,6	-5,3
Resultaat op inkomende waardeoverdrachten	-0,1	-0,7
Uitgaande waardeoverdrachten	-1,3	-2,9
Pensioenrechten uitgaande waardeoverdrachten	1,2	3,4
Resultaat op uitgaande waardeoverdrachten	-0,1	0,5
Totaal	-0,2	-0,2

Resultaat op pensioenuitkeringen

	2020	2019
Beschikbaar uit voorziening pensioenverplichtingen	189,2	172,8
Werkelijke pensioenuitkeringen	-183,7	-172,1
Beschikbaar uit herverzekeringsdeel voorziening pensioenverplichtingen	-	-0,1
Werkelijke uitkeringen herverzekering	-	0,1
Totaal	5,5	0,7

Resultaat op pensioenuitvoeringskosten

	2020	2019
Kostenopslag in premies jaar (administratiekosten en excassokosten)	7,3	7,0
Toevoeging voorziening pensioenverplichtingen (excassokosten)	-4,9	-3,9
Beschikbaar uit voorziening pensioenverplichtingen (excassokosten)	4,5	4,1
Totaal beschikbaar voor pensioenuitvoeringskosten	6,9	7,2
Werkelijke pensioenuitvoeringskosten	-6,3	-6,1
Totaal	0,6	1,1

Wijziging actuariële grondslagen

	2020	2019
Overgang op prognosetafels AG 2020	180,7	-
Wijziging correctiefactoren	-7,8	-
Totaal levensverwachting	172,9	-
Overige actuariële grondslagen	8,2	-13,8
Totaal	181,1	-13,8

Ultimo 2020 is overgegaan op nieuwe generatietafels van het Actuarieel Genootschap. Hierop worden correcties toegepast in verband met hogere overlevingskansen van de populatie van het pensioenfonds ten opzichte van de overlevingskansen van de totale bevolking. Deze correctiefactoren zijn eveneens opnieuw vastgesteld.

Vanaf 2019 wordt bij de vaststelling van de voorziening voor toekomstige pensioenopbouw voor arbeidsongeschikte deelnemers ook rekening gehouden met de verwachte toekomstige stijgingen van de pensioengrondslag gegeven het onvoorwaardelijke karakter van de toezegging.

Actuariële resultaten

	2020	2019
Sterfte	6,4	1,5
Arbeidsongeschiktheid	-1,8	-3,0
Flexibele keuzemogelijkheden	-1,9	-4,3
Overig	3,6	1,5
Totaal	6,3	-4,3

Op sterfte is een winst geboekt van EUR 6,4 miljoen (2019: winst EUR 1,5 miljoen), bestaande uit een verlies op het kortlevenrisico van EUR 0,6 miljoen (2019: winst EUR 2,4 miljoen) en een winst op het langlevensrisico van EUR 7,0 miljoen (2019: verlies EUR 0,9 miljoen).

Resultaat op indexering

	2020	2019
Beschikbaar uit premies	-	-
Toegekende indexering	1,3	-1,9
Totaal	1,3	-1,9

De indexering van de pensioenrechten van actieve deelnemers en de indexering van de ingegane pensioenen en de premievrije pensioenrechten worden gefinancierd uit de reserves. Zij vinden hun oorsprong in het overrendement (resultaat op beleggingen en verplichtingen).

Overig resultaat

	2020	2019
Resultaat op pensioenuitvoeringskosten voor risico deelnemers	-	-
Resultaat op vermogensbeheerkosten voor risico deelnemers	-	-
Totaal	-	-

Het resultaat op pensioenuitvoeringskosten voor risico deelnemers bedraagt nihil en betreft het verschil tussen de kostenopslag in de premies van EUR 36 duizend (2019: EUR 32 duizend) en de werkelijke kosten van EUR 36 duizend (2019: EUR 32 duizend).

Het resultaat op vermogensbeheerkosten voor risico deelnemers bedraagt nihil en betreft het verschil tussen de aan het pensioenfonds in rekening gebrachte kosten van EUR 6 duizend (2019: EUR 5 duizend) en de door het pensioenfonds aan de beleggingsfondsen berekende kosten van EUR 6 duizend (2019: EUR 5 duizend).

Resultaat voor risico deelnemers

	2020	2019
Premies	0,8	0,7
Waardeoverdrachten, per saldo	-0,1	-0,1
Pensioenuitvoeringskosten	-	-
Mutatie voorziening pensioenverplichtingen	-0,8	-1,1
Beleggingsresultaat	0,1	0,5
Totaal	-	-

De inkomende waardeoverdrachten bedragen nihil (2019: nihil) en de uitgaande waardeoverdrachten bedragen EUR 94 duizend (2019: EUR 91 duizend). De kosten van pensioenuitvoering bedragen EUR 36 duizend (2019: EUR 32 duizend). Het resultaat voor risico deelnemers bedraagt voor het pensioenfonds nihil.

Overige informatie

Verbonden partijen

De volgende rechtspersonen en natuurlijke personen worden aangemerkt als verbonden partijen:

- de aangesloten onderneming KLM N.V. (werkgever);
- de bestuursleden van het pensioenfonds en hun nauwe verwanten;
- de leden van de raad van toezicht van het pensioenfonds en hun nauwe verwanten;
- de onafhankelijke, externe voorzitter van het pensioenfonds;
- de uitvoeringsorganisatie Blue Sky Group bestaande uit Blue Sky Group Holding B.V., BSG Pension Management B.V., BSG Asset Management B.V. en BSG Fund Management B.V.;
- de directieleden van de vier Blue Sky Group-vennootschappen en hun nauwe verwanten.

Tussen het pensioenfonds en de werkgever is een uitvoeringsovereenkomst inzake de financiering en de uitvoering van de pensioenregeling gesloten. Een samenvatting van de uitvoeringsovereenkomst is opgenomen in de paragraaf Financiering en premie van de algemene toelichting op pagina 67 en 68.

Het pensioenfonds heeft geen leningen verstrekt aan bestuursleden en heeft ook anderszins geen vorderingen op bestuursleden. Inzake de beloning van bestuurders wordt verwezen naar de paragraaf Bezoldiging bestuurders hierna.

Het beheer van het pensioenfonds (pensioenuitvoering, bestuursondersteuning en vermogensbeheer) is ondergebracht bij Blue Sky Group. Het pensioenfonds bezit gezamenlijk met Stichting Pensioenfonds Vliegend Personeel KLM en Stichting Pensioenfonds KLM-Cabinepersoneel alle aandelen in Blue Sky Group Holding B.V. (elk eenderde deel). De dienstverlening aan de aandeelhouders maakt ongeveer 83% (2019: ongeveer 84%) uit van de omzet (geconsolideerd) van Blue Sky Group. De overeenkomsten van dienstverlening zijn afgesloten op basis van marktconforme tarieven.

Er zijn geen transacties van betekenis met verbonden partijen die niet onder normale marktvoorwaarden zijn aangegaan.

Medewerkers

Het pensioenfonds heeft geen personeel in dienst.

Bezoldiging bestuurders

De bezoldiging van de leden van het bestuur (inclusief de voorzitter) bedraagt totaal EUR 249 duizend (2019: EUR 189 duizend).

Honorarium accountant

De aan het verslagjaar toegerekende accountantsshonoraria zoals bedoeld in artikel 382a Titel 9, Boek 2 BW bedragen totaal EUR 74 duizend (2019: EUR 72 duizend).

	2020	2019
Controle jaarrekening en jaarstaten DNB	74	70
Fiscaal advieswerk	-	-
Overig advieswerk	-	2
Totaal	74	72

Belastingen

Het pensioenfonds is op grond van de aard van de activiteiten vrijgesteld van belastingheffing voor de vennootschapsbelasting.

Toezichthouder

Evenals voorgaande jaren is geen sprake van door DNB genomen corrigerende maatregelen ingevolge artikel 96 Pensioenwet.

Gebeurtenissen na balansdatum

Vanaf 1 januari 2021 is de nieuwe UFR in werking getreden. Verwerking hiervan in de voorziening en in de dekkingsgraad gebeurt in vier gelijke stappen telkens op 1 januari. De technische voorziening is per 1 januari 2021 met EUR 107,9 miljoen gestegen en de dekkingsgraad gedaald van 104,2% naar 103,1%. Als de nieuwe UFR in een keer geheel was geïmplementeerd, zou de dekkingsgraad gedaald zijn naar 99,5%.

Amstelveen, 27 mei 2021

Het bestuur van de Stichting Algemeen Pensioenfonds KLM,

H. Bosscher	drs. L.J. van der Put
mr. P.J.M. Jansen	mr. drs. H.W. de Roos
drs. A.R. de Jong	drs. E. Zwart
drs. C. Steenmeijer RA	drs. M.P.A. Stienen
mr. M. Meijer-Zaalberg	drs. P.V.H. Verhoef CPE
K. Pronk BEc	

namens het bestuur,

drs. A.R. de Jong	mr. drs. H.W. de Roos
vicevoorzitter	vicevoorzitter

Raad van toezicht,

drs. J.F.M. van der Meer	mr. R.S. Croll	drs. J.J.M. Nijland RA
voorzitter		

OVERIGE GEGEVENS

Bestemming van het resultaat

In de statuten is geen bepaling opgenomen over de wijze waarop het resultaat moet worden verdeeld. Het resultaat wordt jaarlijks geheel ten gunste dan wel ten laste van de reserves gebracht.

Actuariële verklaring

Opdracht

Door Stichting Algemeen Pensioenfonds KLM te Amstelveen is aan Towers Watson Netherlands B.V. de opdracht verleend tot het afgeven van een actuariële verklaring als bedoeld in de Pensioenwet over het boekjaar 2020.

Onafhankelijkheid

Als waarmerkend actuaaris ben ik onafhankelijk van Stichting Algemeen Pensioenfonds KLM, zoals vereist conform artikel 148 van de Pensioenwet. Ik verricht geen andere werkzaamheden voor het pensioenfonds, anders dan de werkzaamheden uit hoofde van de actuariële functie.

Gegevens

De gegevens waarop mijn onderzoek is gebaseerd, zijn verstrekt door en tot stand gekomen onder de verantwoordelijkheid van het bestuur van het pensioenfonds.

Voor de toetsing van de technische voorzieningen en voor de beoordeling van de vermogenspositie heb ik mij gebaseerd op de financiële gegevens die ten grondslag liggen aan de jaarrekening.

Afstemming accountant

Op basis van de door mij en de accountant gehanteerde Handreiking heeft afstemming plaatsgevonden over de werkzaamheden en de verwachtingen bij de controle van het boekjaar.

Voor de toetsing van de technische voorzieningen en voor de beoordeling van de vermogenspositie als geheel heb ik de materialiteit bepaald op EUR 75 miljoen. Met de accountant ben ik overeengekomen om geconstateerde afwijkingen boven EUR 3,75 miljoen te rapporteren. Deze afspraken zijn vastgelegd en de uitkomsten van mijn bevindingen zijn met de accountant besproken.

Ik heb voorts gebruikgemaakt van de door de accountant in het kader van de jaarrekeningcontrole onderzochte basisgegevens. De accountant van het pensioenfonds heeft mij geïnformeerd over zijn bevindingen ten aanzien van de betrouwbaarheid (materiële juistheid en volledigheid) van de basisgegevens en de overige uitgangspunten die voor mijn beoordeling van belang zijn.

Werkzaamheden

Ter uitvoering van de opdracht heb ik, conform mijn wettelijke verantwoordelijkheid zoals beschreven in artikel 147 van de Pensioenwet, onderzocht of is voldaan aan de artikelen 126 tot en met 140 van de Pensioenwet.

De door het pensioenfonds verstrekte basisgegevens zijn zodanig dat ik die gegevens als uitgangspunt van de door mij beoordeelde berekeningen heb aanvaard.

Als onderdeel van de werkzaamheden voor de opdracht heb ik onder meer onderzocht of:

- De technische voorzieningen, het minimaal vereist eigen vermogen en het vereist eigen vermogen toereikend zijn vastgesteld.
- De kostendekkende premie voldoet aan de gestelde wettelijke vereisten.
- Het beleggingsbeleid in overeenstemming is met de prudent-person regel.

Voorts heb ik mij een oordeel gevormd over de vermogenspositie van het pensioenfonds. Daarbij heb ik mij gebaseerd op de tot en met balansdatum aangegane verplichtingen en de op dat moment aanwezige middelen en is mede het financieel beleid van het pensioenfonds in aanmerking genomen.

Mijn onderzoek heb ik zodanig uitgevoerd, dat een redelijke mate van zekerheid wordt verkregen dat de resultaten geen onjuistheden van materieel belang bevatten.

De beschreven werkzaamheden en de uitvoering daarvan zijn in overeenstemming met de binnen het Koninklijk Actuarieel Genootschap geldende normen en gebruiken en vormen naar mijn mening een deugdelijke grondslag voor mijn oordeel.

Oordeel

De technische voorzieningen zijn, overeenkomstig de beschreven berekeningsregels en uitgangspunten, als geheel bezien, toereikend vastgesteld. Het eigen vermogen van het pensioenfonds is op de balansdatum lager dan het wettelijk vereist eigen vermogen, maar hoger dan het wettelijk minimaal vereist eigen vermogen.

Met inachtneming van het voorafgaande heb ik mij ervan overtuigd dat is voldaan aan de artikelen 126 tot en met 140 van de Pensioenwet, met uitzondering van artikel 132 (vereist eigen vermogen).

De beleidsdekkingsgraad van het pensioenfonds op balansdatum is lager dan de dekkingsgraad bij het minimaal vereist eigen vermogen.

Mijn oordeel over de vermogenspositie van Stichting Algemeen Pensioenfonds KLM is gebaseerd op de tot en met balansdatum aangegane verplichtingen en de op dat moment aanwezige middelen. De vermogenspositie is naar mijn mening niet voldoende, omdat het aanwezig eigen vermogen lager is dan het vereist eigen vermogen.

Voor de volledigheid merk ik op dat, als op balansdatum rekening zou worden gehouden met de door DNB doorgevoerde wijziging van de rentetermijnstructuur per 1 januari 2021, mijn oordeel over de vermogenspositie zou wijzigen in slecht. Het eigen vermogen zou in dat geval lager zijn dan het minimaal vereist eigen vermogen.

Amstelveen, 27 mei 2021

drs. H. Zaghdoudi AAG
Verbonden aan Towers Watson Netherlands B.V.

Controleverklaring van de onafhankelijke accountant

Aan: het bestuur en de raad van toezicht van Stichting Algemeen Pensioenfonds KLM

Verklaring over de in het jaarverslag opgenomen jaarrekening 2020

Ons oordeel

Naar ons oordeel geeft de in dit jaarverslag opgenomen jaarrekening een getrouw beeld van de grootte en samenstelling van het vermogen van Stichting Algemeen Pensioenfonds KLM per 31 december 2020 en van het saldo van baten en lasten over 2020, in overeenstemming met Titel 9 Boek 2 BW.

Wat we gecontroleerd hebben

Wij hebben de jaarrekening 2020 van Stichting Algemeen Pensioenfonds KLM ('de Stichting' of 'het fonds') te Amstelveen gecontroleerd.

De jaarrekening bestaat uit:

1. de balans per 31 december 2020;
2. de rekening van baten en lasten over 2020;
3. het kasstroomoverzicht over 2020; en
4. de toelichting met een overzicht van de gehanteerde grondslagen voor financiële verslaggeving en overige toelichtingen.

De basis voor ons oordeel

Wij hebben onze controle uitgevoerd volgens het Nederlands recht, waaronder ook de Nederlandse controlestandaarden vallen. Onze verantwoordelijkheden op grond hiervan zijn beschreven in de sectie 'Onze verantwoordelijkheden voor de controle van de jaarrekening'.

Wij zijn onafhankelijk van de Stichting zoals vereist in de Verordening inzake de onafhankelijkheid van accountants bij assurance-opdrachten (ViO) en andere voor de opdracht relevante onafhankelijkheidsregels in Nederland. Verder hebben wij voldaan aan de Verordening gedrags- en beroepsregels accountants (VGBA).

Wij vinden dat de door ons verkregen controle-informatie voldoende en geschikt is als basis voor ons oordeel.

Controleaanpak

Samenvatting

MATERIALITEIT

- Materialiteit van EUR 75 miljoen
- 0,7% van het pensioenvermogen

KERNPUNTEN

- Waardering van de beleggingen voor risico van het pensioenfonds
- Waardering van de voorziening pensioenverplichtingen voor risico van het pensioenfonds

ORDEEL

- Goedkeurend

Materialiteit

Op basis van onze professionele oordeelsvorming hebben wij de materialiteit voor de jaarrekening als geheel bepaald op EUR 75 miljoen (2019: EUR 75 miljoen). Voor de bepaling van de materialiteit wordt uitgegaan van het pensioenvermogen (pensioenverplichting plus stichtingskapitaal en reserves exclusief bestemmingsreserves) per 31 december 2020 (0,7%). Wij beschouwen het pensioenvermogen als de meest geschikte benchmark, omdat het pensioenvermogen een bepalende factor is in de berekening van de (beleids)dekkingsgraad die de financiële positie van de Stichting weergeeft. Wij houden ook rekening met afwijkingen en/of mogelijke afwijkingen die naar onze mening voor de gebruikers van de jaarrekening om kwalitatieve redenen materieel zijn.

Wij hebben met het bestuur en de raad van toezicht afgesproken dat wij tijdens onze controle geconstateerde afwijkingen boven EUR 3,75 miljoen rapporteren aan het bestuur en de raad van toezicht alsmede kleinere afwijkingen die naar onze mening om kwalitatieve redenen relevant zijn.

Reikwijdte van de controle

Uitbesteding van bedrijfsprocessen aan dienstverleners

De Stichting heeft het beheer van de beleggingen uitbesteed aan BSG Asset Management B.V. en BSG Fund Management B.V. De pensioenadministratie is uitbesteed aan BSG Pension Management B.V.

De jaarrekening wordt opgesteld op basis van informatie over de beleggingen en beleggingsopbrengsten die is verstrekt door BSG Asset Management B.V. en BSG Fund Management B.V. en informatie over de voorziening pensioenverplichtingen, premiebijdragen en pensioenuitkeringen en overige financiële posten die is verstrekt door BSG Pension Management B.V.

Gegeven onze eindverantwoordelijkheid voor het oordeel zijn wij verantwoordelijk voor het verwerven van inzicht in de aard en de significantie van de door de dienstverleners verleende diensten en in het effect ervan op de voor de controle relevante interne beheersing van de Stichting. Op basis hiervan identificeren wij de risico's op een afwijking van materieel belang en zetten wij controlewerkzaamheden op en voeren wij deze uit om op deze risico's in te spelen.

Bij de uitvoering van onze controle maken wij gebruik van de werkzaamheden en bevindingen van andere onafhankelijke accountants inzake de voor de Stichting relevante interne beheersingsmaatregelen van BSG Asset Management B.V., BSG Fund Management B.V. en BSG Pension Management B.V., zoals weergegeven in de specifiek daarvoor opgestelde (Standaard 3402 type II-) rapportages.

Onze controlewerkzaamheden bestaan uit het bepalen van de minimaal verwachte interne beheersingsmaatregelen en het bespreken van de beheersomgeving bij de dienstverlener met vertegenwoordigers van de dienstverlener. Op basis daarvan evalueren wij, en bespreken wij met de andere onafhankelijke accountant, de in de Standaard 3402-rapportage beschreven interne beheersingsmaatregelen, de verrichte werkzaamheden ter toetsing van de effectieve werking gedurende 2020 en de uitkomsten daarvan. Ook beoordelen wij de evaluatie door het bestuur van de kwaliteit van de uitbesteding aan BSG Asset Management B.V., BSG Fund Management B.V. en BSG Pension Management B.V.

Wij hebben eigen gegevensgerichte analyses ten aanzien van premiebijdragen en uitkeringen uitgevoerd waarbij wij de uitkomsten hebben getoetst op basis van verwachtingen die wij zelf hiervoor hebben ontwikkeld. Wij hebben door middel van deelwaarnemingen beleggingen, beleggingsstromen, mutaties in de pensioenadministratie en uitkeringen aan de hand van brondocumentatie bij de dienstverlener onderzocht.

Door bovengenoemde werkzaamheden op de uitbestede bedrijfsprocessen en aanvullende eigen werkzaamheden hebben wij voldoende en geschikte controle-informatie verkregen met betrekking tot de beleggingen, beleggingsstromen en -opbrengsten, (mutaties in) deelnemergegevens en aanspraken die resulteren in (wijzigingen in) de voorziening pensioenverplichtingen, premiebijdragen en uitkeringen.

Onze focus op het risico van fraude en het niet naleven van wet- en regelgeving

Onze doelstellingen

De doelstellingen van onze controle op het gebied van fraude en het niet naleven van wet- en regelgeving zijn:

Met betrekking tot fraude:

- het identificeren en inschatten van risico's op een afwijking van materieel belang in de financiële overzichten die het gevolg is van fraude;
- het in reactie op deze risico's bepalen en uitvoeren van controlewerkzaamheden ter verkrijging van voldoende en geschikte controle-informatie; en
- het op passende wijze inspelen op fraude of vermoede fraude die tijdens de controle wordt geïdentificeerd.

Met betrekking tot het niet naleven van wet- en regelgeving:

- het identificeren en inschatten van risico's op een afwijking van materieel belang in de financiële overzichten als gevolg van het niet naleven van wet- en regelgeving; en
- het verkrijgen van een hoge mate maar geen absolute mate van zekerheid dat de jaarrekening als geheel geen afwijkingen van materieel belang bevat als gevolg van fraude of fouten, rekening houdend met het toepasselijke wet- en regelgevingskader.

De primaire verantwoordelijkheid voor het voorkomen en detecteren van fraude en het niet naleven van wet- en regelgeving berust bij het bestuur, onder toezicht van de raad van toezicht.

Onze risicobeoordeling

Als onderdeel van onze risico-inschattingswerkzaamheden hebben wij frauderisicofactoren met betrekking tot frauduleuze financiële verslaglegging, het oneigenlijk toe-eigenen van activa en het risico op omkoping en corruptie in acht genomen. Wij hebben de frauderisicofactoren geëvalueerd om na te gaan of deze factoren duiden op een risico op een afwijking van materieel belang als gevolg van fraude.

Daarnaast hebben we werkzaamheden uitgevoerd om inzicht te verkrijgen in de wet- en regelgeving die op de Stichting van toepassing is, hebben we het bestuur verzocht om inlichtingen te verstrekken omtrent de naleving van dergelijke wet- en regelgeving en hebben we correspondentie met externe toezichthouders geïnspecteerd.

De potentiële impact van de geïdentificeerde wet- en regelgeving op de jaarrekening varieert aanzienlijk. Ten eerste is de Stichting onderworpen aan wet- en regelgeving die direct van invloed is op de jaarrekening, inclusief de Pensioenwet en financiële verslaglegging (inclusief voor de Stichting specifieke wet- en regelgeving). Wij hebben de mate waarin aan deze wet- en regelgeving wordt voldaan vastgesteld als onderdeel van onze controlewerkzaamheden voor de relevante elementen in de jaarrekening en derhalve zijn er geen aanvullende controlewerkzaamheden nodig.

Ten tweede is de Stichting onderhevig aan diverse wet- en regelgeving waarbij niet voldoen aan deze wet- en regelgeving indirect van invloed kan zijn op de jaarrekening ten aanzien van elementen verantwoord of toegelicht in de jaarrekening, of beide, bijvoorbeeld als gevolg van het ontvangen van boetes of claims. Wij hebben het Besluit financieel toetsingskader pensioenfondsen (Bftp) geïdentificeerd als wetgeving die indirect, redelijkerwijs een materiële impact op de jaarrekening zou kunnen hebben.

In overeenstemming met de controlestandaarden hebben wij het frauderisico met betrekking tot doorbreking van interne beheersingsmaatregelen door het bestuur (verondersteld risico) als enige frauderisico geïdentificeerd en geëvalueerd. We hebben het veronderstelde frauderisico met betrekking tot de opbrengstverantwoording weerlegd, omdat de mogelijkheden tot het materieel beïnvloeden van de opbrengstverantwoording beperkt zijn.

Het geïdentificeerde risico op het gebied van fraude is besproken binnen het controleteam en wij bleven alert op aanwijzingen voor fraude en/of het niet voldoen aan wet- en regelgeving gedurende de controle.

Bij al onze controles hebben we aandacht besteed aan het risico dat het bestuur de interne beheersingsmaatregelen doorbreekt, inclusief een onderzoek naar aanwijzingen van mogelijke oneigenlijke beïnvloeding door het bestuur, wat een risico op een afwijking van materieel belang als gevolg van fraude kan betekenen. We verwijzen naar de kernpunten van de controle, met hierin onze aanpak met betrekking tot gebieden met een hoger risico vanwege schattingen waarbij het bestuur zich baseert op significante oordeelsvorming.

We hebben onze risico-inschatting en controleaanpak gecommuniceerd aan het bestuur en de raad van toezicht. Onze controlewerkzaamheden verschillen van een specifiek forensisch fraudeonderzoek, dat vaak een meer diepgaand karakter heeft.

Onze controlewerkzaamheden

We hebben de volgende controlewerkzaamheden (niet uitputtend) uitgevoerd om in te spelen op de ingeschatte risico's:

- We hebben de opzet en het bestaan en, waar passend geacht, de werking getoetst van de interne beheersingsmaatregelen die het frauderisico dienen te mitigeren. In het geval van tekortkomingen in de fraude-mitigerende interne beheersingsmaatregelen, hebben we aanvullende gegevensgerichte werkzaamheden verricht welke zijn ingericht aan de hand van onze risico-inschatting.
- Wij hebben mogelijke oneigenlijke beïnvloeding door het bestuur geëvalueerd en (administratieve) journaalposten met een hoger frauderisico geïdentificeerd. Indien wij journaalposten met een verhoogd frauderisico hebben geïdentificeerd, hebben wij deze door middel van validatie van brondocumentatie gecontroleerd.
- We hebben een zekere mate van elementen van onvoorspelbaarheid in onze controleaanpak opgenomen, zoals in de selecties van outliers in de controle van de basisgegevens en beleggingen waar backtesting-werkzaamheden voor zijn uitgevoerd.
- We hebben de uitkomst van andere controlewerkzaamheden in overweging genomen en geëvalueerd of bevindingen dan wel afwijkingen indicatief waren voor fraude of niet-naleving van wet- en regelgeving. Indien dit het geval was, hebben wij onze beoordeling van de relevante risico's en de daaruit voortvloeiende gevolgen voor onze controlewerkzaamheden opnieuw geëvalueerd.
- We hebben controle-informatie verkregen met betrekking tot de naleving van die bepalingen van de wet- en regelgeving waarvan algemeen wordt aangenomen dat ze een direct effect hebben op de bepaling van materiële bedragen en toelichtingen in de jaarrekening.
- We hebben rekening gehouden met het effect van feitelijke, vermoede of geïdentificeerde risico's van niet-naleving van wet- en regelgeving als onderdeel van onze procedures voor de daarmee samenhangende posten in de jaarrekening.
- In het licht van mogelijke risico's op het gebied van belangenverstremming hebben wij nevenfuncties van het bestuur geëvalueerd en hebben daarbij aandacht besteed aan de governance.

Onze procedures om in te spelen op het geïdentificeerde risico op het gebied van fraude hebben niet geleid tot een 'kernpunt van de controle'.

Verder merken we op dat onze controle niet primair is opgezet om fraude en het niet naleven van wet- en regelgeving te detecteren en dat het bestuur verantwoordelijk is voor de opzet van een zodanige interne beheersing als het bestuur noodzakelijk acht om het opmaken van de jaarrekening mogelijk te maken zonder afwijkingen van materieel belang als gevolg van fouten of fraude, waaronder het voldoen aan wet- en regelgeving.

Hoe minder direct de gevolgen voor de financiële overzichten van het niet voldoen aan indirecte wet- en regelgeving (onregelmatigheden) van invloed zijn op gebeurtenissen en transacties die in de jaarrekening tot uitdrukking komen, hoe minder waarschijnlijk het ook is dat de inherent beperkte controlewerkzaamheden, zoals vereist door de controlestandaarden, dit zouden identificeren. Bovendien bestaat er, zoals bij elke controle, een hoger risico op het niet detecteren van onregelmatigheden indien deze het gevolg zijn van samenspanning, valsheid in geschrifte, opzettelijke onjuistheden, verkeerde representaties of de doorbreking van interne beheersmaatregelen.

De kernpunten van onze controle

In de kernpunten van onze controle beschrijven wij zaken die naar ons professionele oordeel het belangrijkste waren tijdens onze controle van de jaarrekening. De kernpunten van onze controle hebben wij aan het bestuur en de raad van toezicht gecommuniceerd, maar vormen geen volledige weergave van alles wat is besproken. In onze controle en bij de bepaling en evaluatie van onze kernpunten hebben wij rekening gehouden met de potentiële effecten van COVID-19 op de Stichting en de jaarrekening. Dit heeft niet geleid tot een aanpassing of uitbreiding van onze kernpunten.

Wij hebben onze controlewerkzaamheden met betrekking tot deze kernpunten bepaald in het kader van de jaarrekeningcontrole als geheel. Onze bevindingen ten aanzien van de individuele kernpunten moeten in dat kader worden gezien en niet als afzonderlijke oordelen over deze kernpunten.

Waardering van de beleggingen voor risico van het pensioenfonds

Omschrijving

De beleggingen voor risico van het pensioenfonds (hierna: 'de beleggingen') vormen een significante post op de balans van de Stichting. De beleggingen van de Stichting bedragen circa 99,3% van het balanstotaal. Alle beleggingen dienen conform de Pensioenwet te worden gewaardeerd op reële waarde (marktwaarde). Uit de paragraaf 'Overige informatie beleggingen' bij de toelichting op de jaarrekening blijkt dat voor EUR 7,2 miljard (70%) van de beleggingen van de Stichting de waardering gebaseerd is op directe marktnoteringen, dat voor EUR 0,8 miljard (8%) van de beleggingen van de Stichting de waardering gebaseerd is op afgeleide marktnoteringen en dat voor EUR 2,3 miljard (22%) van de beleggingen van de Stichting de waardering gebaseerd is op waarderingsmodellen en -technieken. Het bepalen van de marktwaarde voor deze laatste beleggingscategorie is complex(er) en bevat subjectieve schattingselementen.

Het maken van de schattingen vergt een hoge mate van oordeelsvorming van het bestuur, waarbij gebruik wordt gemaakt van modellen. Gezien de invloed hiervan op de waardering van de beleggingen, het saldo van baten en lasten, het eigen vermogen en de (beleids)dekkingsgraad vormde de waardering van de beleggingen een kernpunt van onze controle.

In de paragraaf 'Grondslagen voor de waardering van activa en passiva' geeft de Stichting de gehanteerde waarderinggrondslagen weer. In de paragraaf 'Overige informatie beleggingen' zijn de gehanteerde waarderingmethoden en belangrijke veronderstellingen voor de waardering van deze beleggingscategorie uiteengezet.

Het evalueren van de waarderinggrondslagen en het vaststellen van de juistheid en toereikendheid van de toelichtingen vormden onderdeel van onze werkzaamheden.

Onze aanpak

Wij maken gebruik van de beheersmaatregelen die zijn ingericht bij de vermogensbeheerder en die onderdeel zijn van de Standaard 3402 type II-rapportage (waarbij een goedkeurend assurancerapport van de accountant is afgegeven). Deze relevante beheersmaatregelen zijn gericht op de aanstelling van betrouwbare fondsmanagers enerzijds en de betrouwbare aanlevering en toereikende evaluatie van periodieke performancecijfers anderzijds. Daarnaast hebben wij de aansluiting vastgesteld tussen de financiële administratie en actuele financiële rapportages van fondsmanagers, indien nodig gecorrigeerd voor kasstromen tot aan balansdatum. Vervolgens hebben wij de waardering van beleggingen gebaseerd op afgeleide marktnoteringen en waarderingsmodellen en -technieken onderzocht.

De waardering van participaties in Blue Sky Beleggingspools, waarvan de beleggingen een directe marktnotering hebben, hebben wij getoetst aan de hand van recente, door een andere onafhankelijke accountant gecontroleerde jaarrekeningen. Wij hebben hierbij onder meer aandacht besteed aan consistentie met de waarderingsgrondslagen van de Stichting ten opzichte van die van het beleggingsfonds alsmede de strekking van de verklaring van de andere onafhankelijke accountant. Bovendien hebben wij ook de monitoring van de Stichting op recente financiële informatie van de beleggingen na balansdatum in onze werkzaamheden betrokken. Ten aanzien van participaties in Blue Sky beleggingspools waarvoor geen door een andere onafhankelijke accountant gecontroleerde jaarrekening beschikbaar zijn, hebben wij de beleggingen in de Blue Sky beleggingspool getoetst aan de hand van recente, door een andere onafhankelijke accountant gecontroleerde jaarrekening. Dit betreffen beleggingen waarvan de waardering gebaseerd is op waarderingsmodellen en -technieken.

De waardering van participaties in niet-beursgenoteerde aandelenfondsen, waarvan de onderliggende beleggingen worden gewaardeerd op basis van taxaties, hebben wij getoetst aan de hand van recente, door een andere onafhankelijke accountant gecontroleerde jaarrekeningen. Wij hebben hierbij onder meer aandacht besteed aan consistentie met de waarderingsgrondslagen van de Stichting ten opzichte van die van het beleggingsfonds alsmede de strekking van de verklaring van de andere onafhankelijke accountant. Bovendien hebben wij ook de monitoring van de Stichting op recente financiële informatie van de beleggingen na balansdatum in onze werkzaamheden betrokken.

Tot aan de datum van onze controleverklaring hebben wij voor EUR 27,9 miljoen (0,3%) van de niet-beursgenoteerde beleggingscategorieën de waardering niet kunnen toetsen aan door een accountant gecontroleerde jaarrekeningen voorzien van een goedkeurende controleverklaring. Wij hebben hier de volgende aanvullende procedures op uitgevoerd.

Wanneer niet tijdig een jaarrekening die is voorzien van een goedkeurende controleverklaring beschikbaar is, hebben wij de betrouwbaarheid van de marktwaardering zoals door de fondsmanager afgegeven, vastgesteld door de inschatting van deze fondsmanagers uit voorgaande jaren te toetsen aan de hand van de later in het jaar beschikbaar gekomen gecontroleerde jaarrekeningen. In aanvulling hierop hebben we diverse gesprekken gevoerd met betrokken frontoffice-medewerkers van de Stichting/vermogensbeheerder, waarbij wij significante gebeurtenissen na balansdatum, mogelijke risico's en andere relevante aspecten die van invloed zijn op de waardering van deze fondsen hebben besproken en getoetst aan brondocumentatie.

De waardering van derivaten gebaseerd op afgeleide marktnoteringen hebben wij onderzocht met gebruikmaking van een eigen waarderingsspecialist. Wij hebben ook de monitoring van de uitvoeringsorganisatie op recente financiële informatie verkregen na balansdatum over de waarde van beleggingen op balansdatum betrokken. Onze waarderingsspecialist heeft de gehanteerde waarderingen vergeleken met zelfstandig bepaalde waarderingen op basis van zelfstandig verkregen in de markt waarneembare prijzen.

Onze observatie

Wij hebben geconstateerd dat de gehanteerde waarderingsgrondslagen en gehanteerde waarderingsmethodieken voor de beleggingen in overeenstemming zijn met de geldende verslaggevingsregels en geschikt zijn om te kunnen komen tot een marktwaarde van deze beleggingen.

Wij vinden dat de waardering van de beleggingen in de jaarrekening op aanvaardbare wijze is bepaald. De toelichting op de samenstelling en het verloop van de beleggingen is toereikend.

Waardering van de voorziening pensioenverplichtingen voor risico van het pensioenfonds

Omschrijving

De voorziening pensioenverplichtingen voor risico van het pensioenfonds (hierna: 'de voorziening pensioenverplichtingen') is een significante post op de balans van de Stichting die wordt gewaardeerd op reële waarde (marktwaarde). De waardering van de voorziening pensioenverplichtingen komt tot stand door middel van een berekening waarin aanspraakgegevens van deelnemers met behulp van belangrijke schattingen over levensverwachtingen, kostenniveaus en arbeidsongeschiktheid worden vertaald naar verwachte toekomstige kasstromen (uitkeringen). De kasstromen worden contant gemaakt met gebruikmaking van de rentetermijnstructuur ultimo boekjaar zoals gepubliceerd door De Nederlandsche Bank.

Het maken van de schattingen vergt een hoge mate van oordeelsvorming door het bestuur, waarbij gebruik wordt gemaakt van actuariële modellen en het bestuur zich laat adviseren door actuariële deskundigen. Gezien de complexiteit en de invloed hiervan op de hoogte van de voorziening pensioenverplichtingen, het saldo van baten en lasten, het eigen vermogen en de beleidsdekkingsgraad vormt de waardering van de voorziening pensioenverplichtingen een kernpunt van onze controle.

Het bestuur heeft in de paragraaf 'Grondslagen voor de waardering van activa en passiva' de waarderingsgrondslagen en veronderstellingen voor de voorziening pensioenverplichtingen opgenomen. Uit deze toelichting blijkt dat schattingswijzigingen hebben plaatsgevonden. In de paragraaf 'Risicobeheer' is de gevoeligheid van de berekening van de voorziening pensioenverplichtingen voor schattingen uiteengezet.

Onze aanpak

Bij onze controle maken wij gebruik van de werkzaamheden van de certificerende actuaaris die door de Stichting is aangesteld. Wij hebben bij aanvang van de controle en bij afronding ervan afstemming gehad met de certificerende actuaaris over de te volgen aanpak, de attentiepunten en de uitkomsten.

Wij hebben de door het bestuur gehanteerde schattingsmethoden en veronderstellingen geëvalueerd. Hierbij hebben wij de consistentie, prudentie en actualiteit van de schattingsmethode en veronderstellingen betrokken. Wij hebben de onderbouwing van de veronderstellingen door het bestuur geëvalueerd aan de hand van een toetsing van de historische betrouwbaarheid daarvan en algemeen geactualiseerde uitgangspunten zoals overlevingskansen. De gehanteerde schattingsmethoden en veronderstellingen hebben wij besproken met de certificerende actuaaris. Wij hebben de actuariële verklaring zoals opgenomen in de Overige gegevens en de werkzaamheden van de certificerende actuaaris geëvalueerd.

Onze werkzaamheden omvatten verder het evalueren van de uitkomst van de actuariële analyse van het saldo van baten en lasten in relatie tot eerder gemaakte schattingen en kasstroomprojecties. Bij de uitvoering van deze werkzaamheden hebben wij gebruikgemaakt van een eigen actuaaris. Tevens hebben wij de waarderingsgrondslagen en de juistheid en toereikendheid van de toelichtingen in de jaarrekening geëvalueerd.

Onze observatie

Wij vinden dat de waardering van de voorziening pensioenverplichtingen in de jaarrekening op aanvaardbare wijze is bepaald. De toelichting op de samenstelling en het verloop van de voorziening pensioenverplichtingen is toereikend.

Verklaring over de in het jaarverslag opgenomen andere informatie

Naast de jaarrekening en onze controleverklaring daarbij, omvat het jaarverslag andere informatie.

Op grond van onderstaande werkzaamheden zijn wij van mening dat de andere informatie:

- met de jaarrekening verenigbaar is en geen materiële afwijkingen bevat;
- alle informatie bevat die op grond van Titel 9 Boek 2 BW is vereist.

Wij hebben de andere informatie gelezen en hebben op basis van onze kennis en ons begrip, verkregen vanuit de jaarrekeningcontrole of anderszins, overwogen of de andere informatie materiële afwijkingen bevat.

Met onze werkzaamheden hebben wij voldaan aan de vereisten in Titel 9 Boek 2 BW en de Nederlandse Standaard 720. Deze werkzaamheden hebben een mindere diepgang dan onze controlewerkzaamheden bij de jaarrekening.

Het bestuur is verantwoordelijk voor het opstellen van de andere informatie, waaronder de informatie die op grond van Titel 9 Boek 2 BW is vereist.

Beschrijving van verantwoordelijkheden met betrekking tot de jaarrekening

Verantwoordelijkheden van het bestuur en de raad van toezicht voor de jaarrekening

Het bestuur is verantwoordelijk voor het opmaken en het getrouw weergeven van de jaarrekening in overeenstemming met Titel 9 Boek 2 BW. In dit kader is het bestuur verantwoordelijk voor een zodanige interne beheersing als het bestuur noodzakelijk acht om het opmaken van de jaarrekening mogelijk te maken zonder afwijkingen van materieel belang als gevolg van fouten of fraude.

Bij het opmaken van de jaarrekening moet het bestuur afwegen of de Stichting in staat is om haar werkzaamheden in continuïteit voort te zetten. Op grond van de genoemde verslaggevingsstelsels moet het bestuur de jaarrekening opmaken op basis van de continuïteitsveronderstelling, tenzij het bestuur het voornemen heeft om de Stichting te liquideren of de bedrijfsactiviteiten te beëindigen of als beëindiging het enige realistische alternatief is. Het bestuur moet gebeurtenissen en omstandigheden waardoor gerede twijfel zou kunnen bestaan of de Stichting haar bedrijfsactiviteiten in continuïteit kan voortzetten, toelichten in de jaarrekening.

De raad van toezicht is verantwoordelijk voor het uitoefenen van toezicht op het proces van financiële verslaggeving van de Stichting.

Onze verantwoordelijkheden voor de controle van de jaarrekening

Onze doelstelling is het zodanig plannen en uitvoeren van een controleopdracht dat wij daarmee voldoende en geschikte controle-informatie verkrijgen voor het door ons af te geven oordeel.

Onze controle is uitgevoerd met een hoge mate maar geen absolute mate van zekerheid waardoor het mogelijk is dat wij tijdens onze controle niet alle materiële fouten en fraude ontdekken.

Afwijkingen kunnen ontstaan als gevolg van fraude of fouten en zijn materieel indien redelijkerwijs kan worden verwacht dat deze, afzonderlijk of gezamenlijk, van invloed kunnen zijn op de economische beslissingen die gebruikers op basis van deze jaarrekening nemen. De materialiteit beïnvloedt de aard, timing en omvang van onze controlewerkzaamheden en de evaluatie van het effect van onderkende afwijkingen op ons oordeel.

Wij hebben deze accountantscontrole professioneel-kritisch uitgevoerd en hebben waar relevant professionele oordeelsvorming toegepast in overeenstemming met de Nederlandse controlestandaarden, ethische voorschriften en de onafhankelijkheidseisen. Onze controle bestond onder andere uit:

- het identificeren en inschatten van de risico's dat de jaarrekening afwijkingen van materieel belang bevat als gevolg van fouten of fraude, het in reactie op deze risico's bepalen en uitvoeren van controlewerkzaamheden en het verkrijgen van controle-informatie die voldoende en geschikt is als basis voor ons oordeel. Bij fraude is het risico dat een afwijking van materieel belang niet ontdekt wordt groter dan bij fouten. Bij fraude kan sprake zijn van samenspanning, valsheid in geschrifte, het opzettelijk nalaten transacties vast te leggen, het opzettelijk verkeerd voorstellen van zaken of het doorbreken van de interne beheersing;
- het verkrijgen van inzicht in de interne beheersing die relevant is voor de controle met als doel controlewerkzaamheden te selecteren die passend zijn in de omstandigheden. Deze werkzaamheden hebben niet als doel om een oordeel uit te spreken over de effectiviteit van de interne beheersing van de entiteit;
- het evalueren van de geschiktheid van de gebruikte grondslagen voor financiële verslaggeving en het evalueren van de redelijkheid van schattingen door het bestuur en de toelichtingen die daarover in de jaarrekening staan;
- het vaststellen dat de door het bestuur gehanteerde continuïteitsveronderstelling aanvaardbaar is. Tevens het op basis van de verkregen controle-informatie vaststellen of er gebeurtenissen en omstandigheden zijn waardoor gereede twijfel zou kunnen bestaan of de Stichting haar bedrijfsactiviteiten in continuïteit kan voortzetten. Als wij concluderen dat er een onzekerheid van materieel belang bestaat, zijn wij verplicht om aandacht in onze controleverklaring te vestigen op de relevante gerelateerde toelichtingen in de jaarrekening. Als de toelichtingen inadequaat zijn, moeten wij onze verklaring aanpassen. Onze conclusies zijn gebaseerd op de controle-informatie die verkregen is tot de datum van onze controleverklaring. Toekomstige gebeurtenissen of omstandigheden kunnen er echter toe leiden dat een entiteit haar continuïteit niet langer kan handhaven;
- het evalueren van de presentatie, structuur en inhoud van de jaarrekening en de daarin opgenomen toelichtingen; en
- het evalueren of de jaarrekening een getrouw beeld geeft van de onderliggende transacties en gebeurtenissen.

Wij communiceren met het bestuur en de raad van toezicht onder andere over de geplande reikwijdte en timing van de controle en over de significante bevindingen die uit onze controle naar voren zijn gekomen, waaronder eventuele significante tekortkomingen in de interne beheersing.

Wij bepalen de kernpunten van onze controle van de jaarrekening op basis van alle zaken die wij met het bestuur en de raad van toezicht hebben besproken. Wij beschrijven deze kernpunten in onze controleverklaring, tenzij dit is verboden door wet- en regelgeving of in buitengewoon zeldzame omstandigheden wanneer het niet vermelden in het belang van het maatschappelijk verkeer is.

Utrecht, 27 mei 2021

KPMG Accountants N.V.
A.J.H. Reijns RA

2020

bijlagen

PERSONALIA

(stand per 27 mei 2021)

Bestuur

Onafhankelijk voorzitter

P.A.M. (Paul) Loven

Benoemd door de werknemers

H. (Henk) Bosscher,
drs. P.V.H. (Paula) Verhoef CPE,
drs. E. (Erik) Zwart

Benoemd door de KLM

mr. P.J.M. (Paul) Jansen,
drs. A.R. (Arend) de Jong (vicevoorzitter),
K. (Kirsten) Pronk BEc,
drs. M.P.A. (Maarten) Stienen

Benoemd door de pensioengerechtigden

mr. M. (Marianne) Meijer-Zaalberg,
mr. drs. H.W. (Hans) de Roos (vicevoorzitter)

Niet-paritaire bestuursleden

drs. L.J. (Jeroen) van der Put,
drs. C. (Carola) Steenmeijer RA

Secretaris

mr. J.M. (Jacqueline) Quik

Compliance officer

mr. B. (Bianca) van Tilburg en
mr. T. (Tamara) Vlamings, HVG Law LLP

Privacy officer

mr. G. (Grace) Somaroo

Adviserend actuaris

drs. P.M.M. (Petra) Silven-Keijzer AAG
(† 25 mei 2021)

Sleutelfunctiehouders

Actuariële sleutelfunctiehouder

drs. H. (Hamadi) Zaghoudi AAG

Sleutelfunctiehouder audit

K. (Kirsten) Pronk BEc

Sleutelfunctiehouder risicobeheer

drs. C. (Carola) Steenmeijer RA

Verantwoordingsorgaan

Benoemd door de werknemers

N. (Nico) van der Plas,
drs. A.N. (Asha) Mees,
N. (Nicole) van Unen,
W. (Walter) van der Vlies,
B. (Bob) van der Wal,
P.H. (Piet-Hein) van Walderveen

Benoemd door KLM

M.J. (Mark) Besseling RA,
drs. E.P.R. (Eric) Wittgen

Benoemd door de pensioengerechtigden

drs. ing. J. (Jan) Schaatsbergen (voorzitter),
H. (Herman) Nota,
F.H. (Frans) Reder,
W.J.T. (Wim) Stijnman

Raad van toezicht

mr. R.S. (Robert) Croll,
drs. J.F.M. (Anneke) van der Meer (voorzitter),
drs. J.J.M. (Jan) Nijland RA

Accountant

KPMG Accountants N.V.

Actuaris

Willis Towers Watson Netherlands B.V.

Uitvoeringsorganisatie

Blue Sky Group, Amstelveen (Blue Sky Group Holding B.V.,
BSG Asset Management B.V.,
BSG Fund Management B.V.,
BSG Pension Management B.V.)

FUNCTIES EN NEVENFUNCTIES BESTUUR EN RAAD VAN TOEZICHT

Bestuur

P.A.M. (Paul) Loven (1956)

Functie in het bestuur: Onafhankelijk voorzitter (vanaf 2018)
Nevenfuncties: Onafhankelijk voorzitter en niet-uitvoerend bestuurslid Pensioenfonds KLM-Cabinepersoneel, onafhankelijk voorzitter Pensioenfonds Vliegend Personeel KLM, eigenaar Paul Loven Coaching en Bestuursadvies B.V.

H. (Henk) Bosscher (1954)

Functie in het bestuur: Lid (vanaf 2017)
Voordragende organisatie: Vereniging KLM Professionals (VKP)
Functie: Pensioengerechtigd
Nevenfuncties: Lid Regioraad KvK Noord/West Nederland, bestuurslid Dutch Dakota Association, bestuurslid Vereniging vrienden van de Vakbondhistorie, lid Werkgroep Pensioenen VCP, controller (parttime) TheRockGroup (TRG) en SalixX

mr. P.J.M. (Paul) Jansen (1967)

Functie in het bestuur: Lid (vanaf 2012)
Voordragende organisatie: KLM
Functie bij KLM: Manager Pensions & Insurable Benefits
Nevenfuncties: Niet-uitvoerend bestuurslid Stichting Pensioenfonds KLM-Cabinepersoneel, bestuurslid Stichting Pensioenfonds Vliegend Personeel KLM, lid raad van toezicht Stichting Loss of License

drs. A.R. (Arend) de Jong (1958)

Functie in het bestuur: Vicevoorzitter (vanaf 2009)
Voordragende organisatie: KLM
Functie bij KLM: Senior Vice President Corporate Finance & Treasury
Nevenfuncties: Geen

mr. M. (Marianne) Meijer-Zaalberg (1950)

Functie in het bestuur: Lid (vanaf 2017)
Voordragende organisatie: Vereniging Gepensioneerden KLM
Functie: Zelfstandig bestuurder en toezichthouder
Nevenfuncties: Voorzitter raad van toezicht Pensioenfonds Openbare Bibliotheken, voorzitter raad van toezicht Stichting Pensioenfonds DHL, voorzitter raad van toezicht Pensioenfonds voor de Nederlandse Groothandel, lid van de raad van toezicht van Pensioenfonds Vopak, lid visitatiecommissie van Pensioenfonds Ecolab en voorzitter visitatiecommissie Pensioenfonds van Stichting Nationaal Lucht- en Ruimtevaartlaboratorium, lid monitoringcommissie VITP, co-auteur boek "Pensioen en de belangrijkste toekomstvoorzieningen" (uitgave Universiteit Tilburg)

K. (Kirsten) Pronk BEc (1969)

Functie in het bestuur: Lid (vanaf 2016), sleutelfunctiehouder audit (vanaf 1 september 2019)
Voordragende organisatie: KLM
Functie bij KLM: Vice President Controlling Commercial Strategy Air France-KLM
Nevenfuncties: Geen

drs. L.J. (Jeroen) van der Put (1967)

Functie in het bestuur: Lid (vanaf 2018)
Functie: Bestuurder en toezichthouder
Nevenfuncties: Bestuurslid Pensioenfonds PostNL, bestuurslid APF Centraal Beheer, adviseur van beleidsadviescommissie Beleggingen en balansmanagement Stichting Pensioenfonds Huisartsen, lid raad van advies Financial Investigator, lid Advisory Committee Epfif, voorzitter commissie Risicomanagement Pensioenfederatie

mr. drs. H.W. (Hans) de Roos (1950)

Functie in het bestuur: Lid (vanaf 2014), vicevoorzitter (vanaf 2017)
Voordragende organisatie: Vereniging Gepensioneerden KLM
Functie: Pensioengerechtigd
Laatste functie bij KLM: Senior Vice President Strategy & Corporate Development (AFKL)
Nevenfuncties: Bestuurslid Agrarische Stichting Blaricum, lid raad van toezicht Stichting Ondersteuning Omgevingsraad Schiphol

drs. C. (Carola) Steenmeijer RA (1969)

Functie in het bestuur: Lid, sleutelfunctiehouder risicobeheer (vanaf 1 september 2019)
Functie: Zelfstandig adviseur, bestuurder en toezichthouder
Nevenfuncties: Geen

drs. M.P.A. (Maarten) Stienen (1974)

Functie in het bestuur: Lid (vanaf 2012)
Voordragende organisatie: KLM
Functie bij KLM: Managing director KLM Catering Services
Nevenfuncties: Lid bestuur VENECA (Vereniging Nederlandse Contract Caters), voorzitter Luchtvaart Community Schiphol

drs. P.V.H. (Paula) Verhoef CPE (1982)

Functie in het bestuur: Lid (vanaf 2019)
Voordragende organisatie: FNV
Functie bij FNV: Hoofd Pensioenafdeling
Nevenfuncties: Niet-uitvoerend bestuurslid Pensioenfonds Rail & OV, bestuurslid (penningmeester) Stichting Vitaliteitsfonds Openbaar Vervoer, bestuurslid Pensioenfederatie

drs. E. (Erik) Zwart (1978)

Functie in het bestuur: Lid (vanaf 2020)
Voordragende organisatie: Werknemers
Functie bij KLM: Senior Finance Business Analyst
Nevenfuncties: Lid financieel economische commissie ondernemingsraad KLM N.V.

Raad van toezicht

mr. R.S. (Robert) Croll (1954)

Functie in de raad van toezicht: Lid (vanaf 2019)
Functie: Senior vicepresident rechtbank Gelderland
Nevenfuncties: Voorzitter Vereniging Particuliere Historische Buitenplaatsen

drs. J.F.M. (Anneke) van der Meer (1964)

Functie in de raad van toezicht: Voorzitter (vanaf 2019)
Functie: Consultant, bestuurder en toezichthouder
Nevenfuncties: Eigenaar en consultant van Itch Consultancy, lid raad van toezicht ABP, lid auditcommissie bij BPF Banden en Wielen

drs. J.J.M. (Jan) Nijland RA (1960)

Functie in de raad van toezicht: Lid (vanaf 2019)
Functie: Directeur Group Risk & Compliance en ad interim CFO APG
Nevenfuncties: Lid raad van toezicht Pensioenfonds Vliegend Personeel KLM

DEELNEMERSBESTAND

Personen met aanspraak op nog niet ingegaan pensioen

	Deelnemers	Gewezen deelnemers
Aantallen per einde vorig verslagjaar	14.230	8.257
Bij wegens		
• Indiensttreding	313	–
• Herindiensttreding	8	–
• Uitdiensttreding	–	1.350
• Toekenning pensioen	–	–
• Revalidatie	23	9
• Overige oorzaken	–	2
Af wegens		
• Invaliditeit	83	1
• Overlijden	21	25
• Toekenning ouderdompensioen	702	161
• Uitdiensttreding	1.350	–
• Beëindiging wezenpensioen	–	–
• Revalidatie	–	–
• Herindiensttreding	–	8
• Emigratie/afkoop/overdracht	–	155
• Overige oorzaken	–	–
Aantallen per einde verslagjaar	12.418	9.268

Pensioengerechtigden

	Ouderdoms- pensioen	Nabestaan- den- pensioen	Wezen- pensioen	Arbeids- ongeschikt- heids- pensioen	Totaal pensioen- gerechtig- den
Aantallen per einde vorig verslagjaar	7.110	2.774	153	658	10.695
Bij wegens					
• Indiensttreding	-	-	-	-	-
• Herindiensttreding	-	-	-	-	-
• Uitdiensttreding	-	-	-	-	-
• Toekenning pensioen	908	208	14	84	1.214
• Revalidatie	-	-	-	-	-
• Overige oorzaken	-	-	-	-	-
Af wegens					
• Invaliditeit	-	-	-	-	-
• Overlijden	267	180	-	14	461
• Toekenning ouderdomspensioen	-	-	-	45	45
• Uitdiensttreding	-	-	-	-	-
• Beëindiging wezenpensioen	-	-	26	-	26
• Revalidatie	-	-	-	32	32
• Herindiensttreding	-	-	-	-	-
• Emigratie/afkoop/overdracht	4	3	-	-	7
• Overige oorzaken	-	1	-	-	1
Aantallen per einde verslagjaar	7.747	2.798	141	651	11.337

ONTWIKKELINGEN 2011-2020

	2020	2019	2018	2017	2016
Aantal deelnemers	12.418	14.230	13.799	13.719	13.799
• Mannen	9.087	10.477	10.185	10.162	10.250
• Vrouwen	3.331	3.753	3.614	3.557	3.549
Aantal gewezen deelnemers	9.268	8.257	8.274	8.257	8.223
• Mannen	5.391	4.741	4.774	4.776	4.784
• Vrouwen	3.877	3.516	3.500	3.481	3.439
Aantal gepensioneerden	11.337	10.695	10.455	10.301	10.109
Ouderdomspensioen	7.747	7.110	6.885	6.676	6.449
• Mannen	5.899	5.370	5.209	5.061	4.892
• Vrouwen	1.848	1.740	1.676	1.615	1.557
Nabestaandenpensioen	2.798	2.774	2.761	2.795	2.827
Wezenpensioen	141	153	156	162	162
Arbeidsongeschiktheidspensioen	651	658	653	668	671
• Mannen	422	430	421	435	435
• Vrouwen	229	228	232	233	236
(bedragen in EUR miljoenen)					
Premies					
Premie voor risico pensioenfondsen	145	140	134	145	147
Premie voor risico deelnemers	1	1	1	1	1
Kostendeekkende premie	277	226	214	241	219
Gedempt kostendeekkende premie	133	132	126	136	140
Pensioenuitkeringen	184	172	164	156	150
Pensioenuitvoeringskosten per deelnemer (bedragen in euro's)	262	250	250	231	190
Voorziening pensioenverplichtingen voor risico pensioenfondsen	9.861	8.890	7.695	7.397	7.442
Voorziening pensioenverplichtingen voor risico deelnemers	4	4	3	2	1
Beleggingen voor risico pensioenfondsen					
Vastgoed	924	951	885	839	798
Aandelen	4.104	4.069	3.256	3.434	3.396
Vastrentende waarden	4.803	4.874	4.486	4.087	3.925
Overig	424	-86	-124	325	-46
Totaal	10.255	9.808	8.503	8.685	8.073

	2020	2019	2018	2017	2016
Beleggingen voor risico deelnemers	4	4	3	2	1
Rendement beleggingen voor risico pensioenfondsen					
Vastgoed	-3,5%	11,7%	5,4%	8,7%	6,0%
Aandelen	9,6%	22,6%	-6,7%	16,1%	8,7%
Vastrentende waarden	4,4%	10,8%	0,2%	2,0%	7,9%
Totaalrendement	5,8%	15,5%	-1,8%	7,8%	9,5%
Vijfjaarsgemiddeld totaalrendement	7,2%	6,2%	5,9%	6,7%	8,1%
Tienjaarsgemiddeld totaalrendement	7,2%	7,6%	7,8%	5,5%	5,1%
Rendement beleggingen voor risico deelnemers					
Vastgoed	-14,6%	25,9%	-2,0%	1,9%	5,8%
Aandelen	5,1%	27,3%	-8,6%	12,4%	9,5%
Vastrentende waarden	3,5%	13,0%	0,4%	-0,6%	9,4%
Totaalrendement	3,0%	19,8%	-3,4%	5,0%	9,2%
Dekkingsgraad					
Nominale dekkingsgraad	104,2%	109,9%	110,4%	117,5%	108,6%
Beleidsdekkingsgraad	97,9%	108,1%	116,7%	115,3%	103,4%
Vereiste dekkingsgraad volgens FTK	121,3%	122,4%	123,9%	125,0%	124,4%
Reële dekkingsgraad	78,6%	84,2%	82,8%	83,6%	77,0%
Wettelijke reële dekkingsgraad	80,4%	87,4%	95,3%	93,7%	84,7%
Maatstaf toeslagverlening*					
Loonindex	0,00%	4,57%	1,50%	1,00%	0,00%
Prijsindex	1,10%	1,70%	1,70%	1,30%	0,40%
Toekeningspercentage maatstaf	0,0%	0,0%	54,0%	35,0%	0,0%

* Toeslagen per 1 januari volgend op het verslagjaar.

	2015	2014	2013	2012	2011
Aantal deelnemers	14.308	14.654	14.629	14.833	15.238
• Mannen	10.590	10.876	10.853	11.009	11.327
• Vrouwen	3.718	3.778	3.776	3.824	3.911
Aantal gewezen deelnemers	8.103	8.161	8.302	8.368	8.425
• Mannen	4.757	4.789	4.890	4.943	4.992
• Vrouwen	3.346	3.372	3.412	3.425	3.433
Aantal gepensioneerden	9.912	9.782	9.777	9.804	9.618
Ouderdomspensioen	6.262	6.063	6.051	6.017	5.862
• Mannen	4.775	4.649	4.692	4.702	4.619
• Vrouwen	1.487	1.414	1.359	1.315	1.243
Nabestaandenpensioen	2.816	2.828	2.878	2.934	2.960
Wezenpensioen	161	155	161	172	170
Arbeidsongeschiktheidspensioen	673	736	687	681	626
• Mannen	436	478	447	438	401
• Vrouwen	237	258	240	243	225
(bedragen in EUR miljoenen)					
Premies					
Premie voor risico pensioenfondsen	151	151	170	198	157
Premie voor risico deelnemers	1	0	0	0	0
Kostendeekkende premie	214	172	191	205	161
Gedempt kostendeekkende premie	151	158	162		
Pensioenuitkeringen	143	144	146	146	145
Pensioenuitvoeringskosten per deelnemer (bedragen in euro's)	184	189	196	186	198
Voorziening pensioenverplichtingen voor risico pensioenfondsen	6.771	6.362	5.234	5.359	4.922
Voorziening pensioenverplichtingen voor risico deelnemers	1	0	0	0	0
Beleggingen voor risico pensioenfondsen					
Vastgoed	770	789	494	503	459
Aandelen	2.613	2.911	2.630	2.462	2.240
Vastrentende waarden	3.905	3.668	2.993	2.860	2.655
Overig	87	-61	267	398	65
Totaal	7.375	7.307	6.384	6.223	5.419

	2015	2014	2013	2012	2011
Beleggingen voor risico deelnemers	1	0	0	0	0
Rendement beleggingen voor risico pensioenfondsen					
Vastgoed	9,6%	15,5%	6,9%	14,6%	0,1%
Aandelen	3,0%	10,6%	18,2%	16,5%	-9,2%
Vastrentende waarden	-0,9%	12,6%	-7,5%	13,9%	11,8%
Totaalrendement	0,9%	14,0%	2,0%	14,8%	4,9%
Vijfjaarsgemiddeld totaalrendement	7,2%	9,0%	9,7%	4,3%	2,1%
Tienjaarsgemiddeld totaalrendement	5,2%	6,6%	6,4%	7,7%	5,2%
Rendement beleggingen voor risico deelnemers					
Vastgoed	-2,9%				
Aandelen	-4,9%				
Vastrentende waarden	-2,5%				
Totaalrendement	-3,6%				
Dekkingsgraad					
Nominale dekkingsgraad	109,2%	115,3%	122,3%	116,5%	109,2%
Beleidsdekkingsgraad	111,1%				
Vereiste dekkingsgraad volgens FTK	124,3%	119,2%	118,8%	116,5%	117,4%
Reële dekkingsgraad	81,1%	85,8%	83,3%	74,8%	72,6%
Wettelijke reële dekkingsgraad	90,4%				
Maatstaf toeslagverlening*					
Loonindex	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	3,03%
Prijsindex	0,40%	0,70%	0,90%	2,00%	2,30%
Toekeningspercentage maatstaf	0,0%	50,0%	50,0%	50,0%	50,0%

* Toeslagen per 1 januari volgend op het verslagjaar.

De uitvoering van de KLM-pensioenregelingen
is ondergebracht bij Blue Sky Group

Colofon jaarverslag 2020

Uitgave Stichting Algemeen Pensioenfonds KLM

Coördinatie & tekst Blue Sky Group B.V., Amstelveen

Ontwerp Frissewind, Amsterdam

Realisatie Domani B.V., Den Haag